

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM VE
KADIRGA'DA MEKANSAL OLUŞUMA BÜTÜNSEL
BİR YAKLAŞIM**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Aysel YILMAZ**

**Anabilim Dalı : MİMARLIK
Programı : MİMARİ TASARIM**

MAYIS 2004

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM VE
KADIRGA'DA MEKANSAL OLUŞUMA BÜTÜNSEL
BİR YAKLAŞIM**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimar Aysel YILMAZ**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 26 Nisan 2004
Tezin Savunulduğu Tarih : 17 Mayıs 2004**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Semra AYDINLI (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Vedia DÖKMECİ (İTÜ)
Yrd. Doç. Dr. İpek AKPINAR (İTÜ)**

MAYIS 2004

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşması sürecinde deneyim ve birikimlerini benim ile paylaşan sevgili hocam Prof. Dr. Semra AYDINLI'ya, çalışmanın şekillenmesinde emeği geçen meslektaşım Y. Ersan ESKİ'ye ve çalışma süresince benden anlayışlarını ve desteklerini esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürler...

Mayıs 2004

Aysel YILMAZ

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iii
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	viii

1 GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2 Tezde izlenilen yöntem	5
1.3 Konuya İlişkin Literatür Çalışması	7
2 SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM	17
2.1 Sanayi Öncesi Kentlerin Oluşumları	25
2.2 Sanayi Devrimi İle Birlikte Kentsel Değişimler	26
2.2.1 Sanayinin Çevresindeki Yerleşimlerin Oluşumuna Etkisi	28
2.2.2 Sanayileşme İle Birlikte Değişen Üretim Anlayışı	30
2.2.3 Mimar ve Plancıların Yerleşim Karakterine Yön Vermeye Başlamaları	33
2.3 Kentsel Gelişime Yön Veren Bazı Kavram ve Kuramlar	34
2.3.1 Bahçe-Şehir Kavramının Oluşumu	34
2.3.2 Lineer Sanayi Şehri	35
2.3.3 Ekolojik Şehir Teorisi	40
2.3.4 Sosyal-Psikolojik Şehir Teorisi	42
2.3.5 Modern Kentten Postmodern Kente Geçiş	45
3 BÜTÜNSEL YAKLAŞIM	56
3.1 Sistem Düşüncesi	56
3.1.1 Sistem Düşüncesinin Temelini Oluşturan Gelişmeler	57
3.1.2 Kuantum Fiziği	59
3.1.3 Gestalt Psikolojisi	61
3.1.4 Çevrebilim	61
3.2 Genel Sistem Düşüncesi	62
3.2.1 Kendinden Organizasyonlu Sistemler	65
3.3 Sistem Düşüncesi Yaklaşımı İle Paralel Kuramlar	74
3.3.1 Kaos Teorisi	74
3.3.2 Fraktal Geometri	78
3.3.3 Simbiyotik İlişkiler	80
3.3.4 Araformlar Kuramı	81

4	KADIRGA’NIN MEKANSAL OLUŞUMU	84
4.1	Tarihsel Süreçte Değişen Zaman-Mekan İlişkileri	86
4.1.1	İlk Yerleşimlerin Özellikleri ve Kadirga’nın Yerleşim Yeri Olarak Seçimi.....	87
4.1.2	Bizans Dönemi Mekansal Oluşum.....	90
4.1.3	Osmanlı Dönemi Mekansal Oluşum	92
4.1.4	Cumhuriyet Dönemi Mekansal Oluşum.....	99
4.2	Yaşamın Çeşitliliği ve Kentsel Mekana Yansımaları	103
4.2.1	Kadirga’da Mekansal Oluşuma Şekil Veren Gelişmeler	106
4.2.2	Ulaşım Sisteminin Mekansal Etkileri.....	112
4.3	Kadirga’da Gözlem Ve Yorum	115
4.3.1	Konuta ve Çevresine İlişkin Sorunlar	116
4.3.2	Göç İle Gelenler	118
4.3.3	Turizm Olgusu	121
4.3.4	İllegal Örgütlenmeler	122
5	TARTIŞMA VE ÖNERİLER	125
	KAYNAKÇA	130
	EKLER.....	136
	ÖZGEÇMİŞ.....	149

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 2.1	:	Ekistics Elemanları ile Sürdürülebilirlik ilişkisi.....	19
------------------	----------	--	-----------

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 2.1	: Bir Kentsel Yerleşmeyi Kapsayan Beş Ekistics Elementi (Doxiadis, 1974).....	18
Şekil 2.2	: Kavramlar arasındaki alansal ilişki.....	22
Şekil 2.3	: Değişim-dönüşüm ilişkileri.....	23
Şekil 2.4	: Kentsel Dönüşüm Sürecinin dinamik ve alt-süreçlerden oluşan karakteri (Gürler, 2002).....	24
Şekil 2.5	: Coketown'dan gece görünümü. Birmingham, İngiltere. Tipik bir 19.yy sanayi kenti. (Arredamento Mimarlık Dergisi,).....	29
Şekil 2.6	: Metropolis filminden görüntüler. Yönetmen: Fritz Lang, 1926	30
Şekil 2.7	: Ebenezer Howard'ın Bahçe Şehir Diyagramları (Arredamento Mimarlık Dergisi, 100+59).....	35
Şekil 2.8	: “Bir Endüstri Kenti”. Tony Garnier, bu ütöpik çalışmasında tüm yapıları ile bir sanayi kenti tasarlamıştır.....	35
Şekil 2.9	: Avangart Mimarlık Ürünleri. Arredamento Mimarlık Dergisi, s:100+55.....	39
Şekil 2.10	: 18.yy.da Berlin'i Batıya doğru ilerleten, Leipzig Meydanı ve Postdam Kapısı'nı oluşturan planlama (XXI Mayıs-Haziran 2000).....	49
Şekil 2.11	: Belirtisiz Ütopyalar. Arredamento Mimarlık Dergisi, s: 100+52.....	53
Şekil 2.12	: Belirtisiz Ütopyalar. Arredamento Mimarlık Dergisi, s: 100+52.....	54
Şekil 3.1	: Sistemi Oluşturan Bileşenler Arasındaki ilişki Örüntüsü.....	69
Şekil 3.2	: Matrix filminden sahneler, yönetmen: Andy-Larry Wachowski, 1999.....	70
Şekil 3.3	: Kosch Eğrisi. http://www.skane-online.se/fractals/frator.htm .	76
Şekil 3.4	: Mandelbrot Kümesi.....	77
Şekil 3.5	: Mandelbrot Kümesi İçinde Gezintiler. http://www.skane-online.se/fractals/frator.htm	79
Şekil 4.1	: İstanbul (Konstantinopolis) 4.-7. yy kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, Stuttgart.....	88
Şekil 4.2	: Bizans Dönemi İstanbul.Kaynak: Müler Weiner, 1994, Die Hafen Von Byzantion Konstantinuopolis İstanbul.....	90
Şekil 4.3	: İstanbul 8-12. yy. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, Stuttgart.....	91

Şekil 4.4	: İstanbul 15. yy sonlarında görünümü, Giovanni Andrea Vavassore'nin Gravürü. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.....	93
Şekil 4.5	: İstanbul 15.-16. yy. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.....	96
Şekil 4.6	: 1936 Karikatür Dergisi Prost'un şehir planlaması.(solda). 1935 Akbaba dergisi şehir planlamada eski-yeni sorunu (sağda).....	101
Şekil 4.7	: Kumkapı-Kadırğa arasındaki mimari farklar.....	104
Şekil 4.8	: Kumkapı, meyhane ve balıkçı restoranlarının olduğu giriş meydanı.....	105
Şekil 4.9	: Kadirğa Limanı ve arka planda Langa Bölgesi.Kaynak: Müller Weiner, 1994, Die Hafen Von Byzantion Konstantinuopolis İstanbul.....	106
Şekil 4.10	: İ. H. Ayverdi Haritası'nda 1882'lerde Kumkapı-Kadırğa.....	108
Şekil 4.11	: Pervititch Sigorta Kadastral haritaları, 1923.....	110
Şekil 4.12	: Akbaba. 1935, sayı: 64.....	111
Şekil 4.13	: Küçük Ayasofya Camii ve demiryolu alt geçit bağlantısı.....	113
Şekil 4.14	: Samatya, demiryolu kenarına dizilmiş konutlarla şekillenen fizik mekan.....	114
Şekil 4.15	: Kadirğa Cinci Meydanı Çevresindeki Konutlar.....	117
Şekil 4.16	: Kadirğa sokaklardan görünüm.....	118
Şekil 4.17	: Cinci Meydanı'na bakan kısımda eski-yeni konutlar.....	120
Şekil 4.18	: Cinci Meydanı'na bakan kısımdaki otel.....	121
Şekil 4.19	: Eski Fransız Hapishanesi ve sur kapısı.....	122
Şekil 4.20	: Kadirğa	123
Şekil 4.21	: Kadirğa ve Çevresinin Bugünkü Durumu, Eminönü Belediyesi Arşivi.....	124

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM VE KADIRGA'DA MEKANSAL OLUŞUMA BÜTÜNSEL BİR YAKLAŞIM

ÖZET

19.yy. Endüstri Devrimi ile hızlanan teknoloji, ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmeler, insanlık tarihinde sıçramalı değişimlere neden olmaktadır. Değişen zamanla birlikte, alışkanlıklar, yaşam biçimleri, yaşamın gerçekleştiği mekanlar da değişmiştir. Bu değişim beraberinde birçok sorunu da getirmiş ve bu sorunlara cevap arayışları içine girilmiştir.

Kentsel mekanın sorunlarına dair, analitik çözümlere dayalı planlamalar bulundukları dönemin şartlarına göre değerlendirildiğinde haklı başvurular olarak görülebilirler. Ancak, kentsel gelişimleri yönlendirmek, kontrol altına almak, ideal toplum ve ideal kent yaratmak adına kartezyen gelenek anlayışıyla yapılan bu uygulamalar; sonuçlarının ruhsuz, kimliksiz, tek tip ve kullanıcının tatmin olmadığı kentsel mekanların oluşumlarına neden olmuşlardır.

Özellikle metropoliten kentlerde; yoksulluk, kimliksizleşme, toplumsal ve mekansal kutuplaşma, mekansal çöküntü, sosyal iletişimsizlik, sağlıksız çevre koşulları olarak karşımıza çıkan bütüne ilişkin sorunlar, geleneksel yöntemden farklı bakış açılarının doğuşuna neden olmuşlardır. Sürdürülebilir kentsel gelişim kavramı çerçevesinde, şimdiye kadar yapılan uygulamalardaki -çözümleri parçalarda aramak, bütündeki sorunları parçalara indirgemek, mutlakiyetçi, neden-sonuç ilişkilerine dayalı-kartezyen yaklaşımın yerine, bütüncül bir yaklaşımın baz alınması gereklidir.

İnsan yaşamı, çok boyutlu bir yaşam olarak bulunduğu çevre-toplumla ilişki ve etkileşim halindedir. Birbirinin içine giren bu çok yönlü ilişkiler sonucunda şekillenen mekanı anlamak ve ona çözümler getirmek; tek yönlü, doğrusal yöntemlerle mümkün olamamıştır. İnsanı ve insan kaynaklı tüm ürünleri organik bir bütün olarak görmek, kentsel mekana ilişkin sorunları bu bütüncül yaklaşımla öngörmeye çalışmak gereklidir.

Yaşamı boyunca sürekli değişen insan, yaşadığı mekanları da değiştirir. Toplamlar ve kentler varlıklarını devam ettirebilmek için değişen koşullardaki temel çevresel, politik, kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilecek esnek yapıda olmalıdırlar. Aksi takdirde yaşamlarını devam ettiremezler. Sürdürülebilirlik kavramı bu bağlamda, sadece doğal kaynakların aşırı tüketimine karşı bir tepki olarak değil, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan tüm bu bileşenleriyle ele alınmalıdır. Yaşamın bileşenleri arasındaki ilişkiler, etkileşimler anlaşılmaya çalışılmış ve bu bütüncül yaklaşım "sistem düşüncesi"nin detaylı incelenmesine neden olmuştur.

Sistem düşüncesi yaklaşımıyla, kentleri yaşayan birer organizma olarak görmek, varlıklarını devam ettirebilmek için gerekli özelliklerin sistemin iç dinamiklerinde

aranmasına neden olmuş, sistemin özellikleriyle, kentsel mekana dair öngörüler oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak seçilen Kadırga’da mekansal oluşumun anlaşılabilmesi tarihsel süreç içindeki zaman-mekan ilişkilerinin izlerinin sürülmesiyle gerçekleştirilmiş; bir organizma olarak görülen Kadırga’nın bugünkü durumuna dair çevresel, kültürel, ekonomik etkenler arasındaki ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla geliştirilen tez çalışması beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı ve kapsamı, izlenilen yöntem ve konuya ilişkin literatür çalışmaları yer almaktadır. Çalışmanın amacı, bugün yaşanan çoğulcu ortamda, kartezyen geleneğin indirgemeci tavrıyla, mekansal / kentsel sorunların derinlemesine anlaşılmasında yetersiz kaldığını; bu nedenle mekansal oluşum nosyonuna bütüncül bir yaklaşımla bakmak gerektiğini vurgulayarak, Kadırga’da mekansal oluşumun izleri sürülecek ve Kadırga’nın sürdürülebilir gelişimi için öngörülerde bulunmak olacaktır. Tezde izlenilen yöntemde mantıksal sorgulamalar, literatür araştırmaları ve derinlemesine görüşmelerle elde edilen veriler; derinlemesine gözlemlerle üst üste çakıştırılarak, sezgi ve akıl süzgecinden geçirilmiş gerçekçi bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm olan “Sürdürülebilir Kentsel Gelişim”de ise sürdürülebilirlik kavramı, kent olgusu açıklanmaya çalışılmış; kentsel gelişim kavramına tarihsel süreç içinde getirilen farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Sanayileşme ile birlikte kentsel mekanın sıçramalı değişimi, değişen yerleşimin yapısı ve bu yerleşimleri yönlendiren etkenler ile mimar ve plancılarının “ideal toplum” ve “ideal kenti” yaratmak adına oluşturdukları planlamalar arasındaki neden-sonuç ilişkileri tartışılmış; bu tartışmalar, farklı gelişim karakterine sahip şehirlerin mekansal oluşumları üzerinden örneklendirilmiştir.

Kent olgusuna ve mekansal oluşuma bütüncül bir yaklaşım ile bakılması gerekliliği bütüncül yaklaşımın derinlemesine incelenmesine neden olmuş ve tezin üçüncü bölümü bu başlık altında şekillenmiştir. Bütüncül yaklaşımın bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkışıyla farklı disiplinlerdeki gelişimi, ilişkileri ve etkileşimi anlaşılmasına çalışılmıştır. Tezdeki tartışma ve önerilerin olgunlaşmasında önemli yeri olan kavram ve kuramlar ile sistem düşüncesi yaklaşımı arasındaki ilişkilere değinilmiş, kente / mekana-topluma ilişkin kavramlara bu bütüncül yaklaşım çerçevesinden bakılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise çalışma alanı olarak seçilen Kadırga’da tarihsel süreçte değişen zaman-mekan ilişkileri nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alınmış; değişen dönemlere göre Kadırga’da mekansal oluşum incelenmiştir. Derinlemesine gözlem ve görüşmeler sonucu elde edilen verilerle literatür araştırmaları birleştirilerek Kadırga’daki yaşamın çeşitliliği ve kentsel mekana yansımaları yorumlanmıştır. Kadırga’nın bugün bir geçiş mekanı haline gelişinin nedenleri ve sonuçları anlaşılmasına çalışılmış; bu geçiş mekanının toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel problemlerine bütüncül yaklaşımla birbirleriyle ilişkilendirilerek değinilmiştir.

Tezin son bölümünde ise bütün bu kentsel / mekansal deneyimler sonucunda elde edilen birikim ile Kadırga’da sürdürülebilir bir gelişim için öngörüler geliştirilmiş ve Kadırga’daki mevcut dinamikler çerçevesinde oluşturulan öneri, tartışmaya açılmıştır.

SUSTAINABLE URBAN DEVELOPMENT WITH A CASE STUDY OF HOLISTIC APPROACHING TO THE SPACE CREATING IN KADIRGA

SUMMARY

Nineteenth century Industrial Revolution causes many renovations on technological region, on transportation by means and on communication fields. With the time goes by, habitations, lifestyles, and land/space where we live out are continuously changing. Thus, many of changing have been occurred by propelling of all those changes, and it has been taken place to make a foray into new solutions.

All about the hitches of space of city plans on analytical solutions could be considered as "wright" taking into account all the condition of the time that they were not obsolescence. But, all effort done in the name of diverting the urban development, controlling, creating an ideal civilization and city by means of traditional methods involves the new space in the city, which is as unexpected as unrealistic, in operate, monotonous, unidentified, and unsatisfactory.

Profoundly, in metropolitans, the problems, regarding impoverishment, contaminated living areas, making unnamed, and polarizing two groups of people and space, the lack of social communication, collapsing area planning, has born the new range of views of aspect that are totally different from the conventional ones in term. Considering the term sustainable urban development, searching the solutions in applications have been undertaken by now, dividing the problems in general into its vestiges, absolutism and the way which is enlargedly tied to the reason-result, that are, should not be accepted. We should fallow to approach the way of holistic so as to deal with it instead.

Human life, as a multi-dimensional life-style as it is required, it is always and the day effected by the environs where they live and people who communicate. To try to understand the space as many complex levels which are contradicted and conducted in some ways with each other and to give the solutions to it are seemingly possible by one-directional and linear methods. It is a must to accept the human and human-made products in an organic holistic.

Human changing by the time, undoubtedly force the areas where they are to change. To remain identity the people and the cities should have a elastic structure that is able to response all the social, cultural, and economical needs. If not, they could not survive. Continuity term, with regards to it, not only the thing that should be accepted as a result of opposing the consumption no end of the natural resources, but also should be hold with all parts needed in order to keep going on. Relationships in components of live and affection has been tried to understand and therefore the term holistic in approach has caused to study on system idea in detail.

By system idea, to see the cities as an live-organism resulted in probing the required qualities for keeping their identity in system-itself dynamics, and we have tried to achieve the foregone conclusions regarding qualities of the system and have tried to give predictions on city design. In Kadirga, been elected for this study, the space construction has been achieved by tracing the congruence between time and space within its historical period we have endeavored to connect the relationships between the dynamics of cultural, economical and environmental topics with respect to the current situation of Kadirga as a live-organism.

The thesis written for those reasons basically consists of five chapters. At introducing chapter, the aim and scope of the ways or methods, which the owner of the thesis decided to fallow, and the related papers of literature on the targeted subject of the thesis are introduced. The aim of the study, in wide variety of life-styles these days, by approaching x tradition, it is likely to understand the every little details on problems which concerns city, and therefore we would emphasize going over notions of space construction with holistic, and would make a prediction for sustainability on Kadirga with tracing space construction on overall Kadirga. The data from the logical comparisons, literature search and knowledge from being apprised of, all are juxtaposed one on another with a carefully observation and elected into instinct and logic to get out an realistic aspect of view.

At second chapter of sustainable urban development, we have tried to explain the terms sustainability and the city together, and different tackles to the term land reclamation into building held within its period of historical time. The reason-result connection between changes of the city construction by propelling of industrialization, the new structure of accommodation with its dynamics and the plans, by both architects and city planners, to create an ideal people and ideal city, thus all discussing about that are proved by Examplng piles of different city models each having a completely different spreading characters, are not next to it.

The third chapter of the thesis is formed in the frame of reasons apropos the way of dealing of city term and space in the name of holistic. That involves owner of the thesis to make a deep research on approaching onto holistic. We have endeavored to understand the advancements of holistic from scientific research in respect to the advancements in different disciplines and their relations on each other at the same time.

At fourth chapter, in Kadirga elected as a case study region, where time-space relationship should has been taken into considering with its all reasons and its all results in order for us to seek the space construction in Kadirga. We have made allowances for the data aggregated resulted from our carefully observation, interviewing and literature in order to implement life spectrum in Kadirga with its all reflections. We have made a great effort to gain the major reasons and the results of how many Kadirga contains architectural reflections and retrofitting of different decades of architectural history. And so, civil, economical, cultural and environmental problems of Kadirga has been implied by connecting them with holistic.

At the last chapter, we have converged our predictions for a sustainable development in Kadirga by knowledge of experiments on city and space. Finally within the frame of present dynamics in Kadirga we have discussed entirely all data and recommendations to come a conclusion.

1 GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

İnsanlık tarihinde, avcılık toplumundan tarım toplumuna ve dolayısıyla yerleşik düzene geçilmesi; yerleşim mekanlarının ve sonrasında kentlerin oluşum süreçlerinin başlangıcı oldu. Bu oluşum, kendinden organize olan bir değişim ve gelişimin doğal süreciydi. Ancak, “Sanayi Devrimi” ile birlikte kentsel mekanlar hızlı ve sıçramalı bir değişime uğradı. Teknoloji ve iletişim alanlarındaki gelişmeler; yaşanan değişimleri, yerelden küresele doğru etki alanını genişleterek yayan hareketin nedeni oldular. Günümüzde bilgi ve iletişim çağını yaşayan kentler, özellikle metropoller; fiziki, çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları büyük oranda yaşayan merkezler haline geldiler.

Bu sorunların çözümüne ilişkin düşünceyle, yapılan müdahaleler ve planlama yaklaşımları, yıllarca Kartezyen gelenek doğrultusunda gerçekleşti. Kartezyen yaklaşım doğrusal bir düşünce biçiminin bir yansımasıydı; kesin matematiksel sonuçları baz alan, sorunlara matematiksel formüllerle ulaşılabilecek düzeyde parçalara ayırarak yaklaşan indirgemeci bir düşünce biçimini temsil etmekteydi. Çözümleri parçada aramak, parçalar arası ilişkilerin ve bütünün gözden kaçmasına ve sonuçta bu yaklaşımlarla yapılan müdahalelerin kent/yaşam için daha büyük problemler yaratmasına neden oldu. Bugün yaşanan çoğulcu ortamda, kartezyen gelenek bu indirgemeci tavrıyla sorunların derinlemesine anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Neden-sonuç ilişkileriyle kentsel / mekansal sorunları çözmeye çalıştığımızda elde ettiğimiz sonuç, gerçeklikten uzak kalmakta; gerçeklik kavramını farklı bir zaman ve mekan ilişkisini bize açıklayan “oluşum” nosyonu üzerinden incelemek gerekmektedir. Bu nedenle “mekansal oluşum” nosyonu konuya farklı bir bakışı gerekli kılmakta ve bir paradigma değişimine gereksinim duyulmaktadır.

Batı toplumlarını son birkaç yüzyıldır yönlendiren, onları şekillendiren ve bunun yanı sıra dünyanın geri kalan kısmını da büyük ölçüde etkisi altına alan paradigmlar artık günümüzde sonuçlarının başarısızlığının kabul edildiği bir hal almıştır. Bu

paradigmalar dünyayı ayrı ayrı parçalara böler ve çözümleri bu parçalar üzerinden bulmaya çalışır. Artık bunun yerine, yeni bir paradigma görüşü egemen olmaya başlamıştır. Bu yeni paradigmaya bütünselci (holistik) dünya görüşü denilebilir. Bu dünya görüşünde dünyayı ayrı parçalar halinde görmek yerine, parçaların bir araya toplanmasından oluşan bir bütün olarak görmek ve sorunların çözümünde bu bütünün parçaları arasındaki ilişkileri göz önüne alarak irdelemek yatmaktadır. Bu bütünsel bakış, bizi sistem düşüncesine götürür.

16. ve 17.yy.larda yaşanan kökten değişim; Aristo felsefesi temelli, tinsel evren düşüncesinin değişime uğraması olmuştur. Bu dönemde Copernicus, Newton, Descartes, Galileo gibi bilim adamlarının fizik, matematik ve astronomi alanlarında yaptıkları buluşlar sonrasında “makine olarak dünya” düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. Descartes, analitik düşünce sistemini ortaya atmış; bütünün özelliklerini anlayabilmek için karmaşık olan bu bütüncül yapının daha basit parçalara ayrılmasını savunmuştur. Descartes ve Galileo’nun dünyası kesin matematiksel formüllerle anlatılan mükemmel bir makinedir. Onlar olguları, niceliksel olarak ölçülebilen kısmıyla değerlendirip, nitelikten alıkoymuşlardı (Capra, F., 1996).

Bu açıdan bakıldığında modern dünyadaki ekonomik, kültürel, çevresel ve sosyolojik sorunların altında; bu nitelikten uzak, indirgemeci dünya görüşünün sonuçları yatmaktadır. Kapitalist düzendeki bu anlayışın, yaşamın değerlerine dair etkilerini Simmel şu şekilde açıklar: “Çünkü para, şeylerin bütün nitel farklılıklarını “kaçı?” terimiyle açıklar. Para, bütün renksizliğiyle ve farksızlığıyla bütün değerlerin ortak adlandırıcısı haline gelir; şeylerin özünü, bireyselliklerini, özgül değerlerini ve karşılaştırılamazlıklarını, geri dönüşü olmayacak biçimde boşaltır” (Simmel, 1996).

Kartezyen paradigma, bu analitik, indirgemeci, mutlakiyetçi ve bütün olayların sebep-sonuç ilişkisiyle açıklanabileceğini savunan mekanik düşünce anlayışıyla ortaya çıktı ve bu paradigmanın temel düşüncesi, her karmaşık sistemi yansıtan bütüne ait davranışın, parçaların özelliklerinden tam olarak anlaşılacağı inancı oldu. Bu paradigma modern bilim için önemli gelişmeleri sağladı. Ancak tarihsel süreç içinde insanlık adına olumsuz sonuçlar yaşandı. Bilginin egemen olduğu bu mekanik dünya, bilgiyi elinde tutanın gücünü arttırdı. Teknoloji ve ekonomi olarak gelişen bu toplumlar dünyanın geri kalanını kendi varoluşları için kullandılar. Büyük küresel sıkıntılar da bu noktada doğdu; toplumlararası hiyerarşik düzen, ekonomik

erişebilirlik arası uçurumlar, doğanın ve doğal kaynakların aşırı tüketimi problemin açığa çıkan birkaç yüzüydü.

Heisenberg'in (1901-1976) başlattığı sistem bazlı düşünce, Kartezyen paradigmadaki parçalara bölerek bütünü kavrama anlayışının yerine, bütünün parçaların niteliklerinden daha fazla bir şey olduğu düşüncesi idi. Werner Heisenberg şöyle der, "Böylece dünya, olayların karmaşık bir dokusu olarak belirmektedir, bu dokuda farklı türler arasındaki ilişkiler yer değiştirir, çakışır veya birleşir ve öylelikle bütünün dokusunu belirler" (Capra, F., 1996). Sistem düşüncesine göre parça bütün ilişkisi Kartezyen gelenekte bilinenin tersine, parçalar arasındaki ilişki ağı ve etkileşim üzerine kuruluydu; bu ilişkisel örüntü, bütünü oluşturuyordu.

"Temeldeki gerilim, parçalarla bütün arasındakidir. Parçalardaki vurguya, mekanik, indirgemeci veya atomcu; bütündeki vurguya, holistik, organizmacı veya çevre bilimsel denmiştir. Mekanizm ve holizm arasındaki gerilim, biyolojinin tüm tarihi boyunca ortaya çıkan bir tema olmuştur. Bu, öz (madde, yapı, nicelik) ile biçim (model, düzen, nitelik) arasındaki eski ikileminin kaçınılmaz sonucudur. Biyolojik biçim şekilden daha fazla bir şeydir, bir bütün içindeki bileşenlerin durağan düzenlenişinden daha fazla bir şeydir. Kendi biçimini korurken canlı organizmadan sürekli bir madde akışı vardır. Gelişme vardır ve evrim vardır" (Capra, F., 1996).

Günümüz kentlerinde gelişme ve evrim, sistem bazlı düşüncenin öngördüğü dinamiklerden uzak kalmıştır. Kentsel planlamalar yapılırken, alınan kararlar kentin fiziki yapısına dair kararlardı. Çoğu zaman kullanıcılarının mutsuzluğuyla sonuçlanan bu tasarımlarda gözden kaçırılan nokta, kentin makine gibi yorumlanması, yaşayanlarının sosyal, çevresel, kültürel isteklerinin göz ardı edilmesi idi. İnsan ve çevresi arasındaki ilişki de tıpkı parça bütün ilişkisinde olduğu gibi tek yönlü, doğrusal bir ilişki biçimi idi. Doğa ve teknoloji arasında da neden sonuç ilişkisiyle belirlenmiş sonuçlar elde edilmiş, üstünlük tek taraflı hale gelmişti. Sonuçları, doğal oluşum sürecinden yoksun, kullanıcıyla bütünleşemeyen, renksiz ve ruhsuz kentsel mekanların oluşumuna neden oldu. Kullanıcıyla bütünleşen, esnek, yaşayan mekanların oluşturulması, fizik mekanı oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel tüm değerlerin bütüncül bir yaklaşımla anlaşılmasına çalışılmasıyla mümkün olacaktır.

Günümüzün problemlerini ne kadar anlamaya çabalarsak o kadar yalnız başına anlaşılamayacaklarını görürüz. Onlar sistematik problemlerdir. Kentler, özellikle bizim gibi geçiş döneminde olan ülkelerin kentleri, problem merkezleri halindedirler. Dünyanın her noktasında yaşanan ekonomik, sosyal, çevresel ve toplumsal gelişim dünyanın diğer noktaları ile sürekli ve karşılıklı etkileşim içindedir. Bir noktadaki bir şeyi anlayabilmek için onu daha büyük bir bütünün bağlamına koymak ve bu bütün içindeki parçaların etkileşimini nedenleri ve sonuçlarıyla değerlendirmek gereklidir. Bu tezin amacı, yukarıda belirtilen sorunlara sistem düşüncesi ile yaklaşmak ve çözümleri sistemin özelliklerinden ve bu özellikleri ile verebileceği tepkilerden hareketle aramak olacaktır. Sonrasında ise, “kentlerin” bir sistem olarak görülüp görülemeyeceği, canlı bir sistemin özelliklerini taşıyıp taşımadığı tartışılacak ve kent sorunlarına bu bütünselci dünya görüşüne göre çözüm aranacaktır. Genelde kentsel mekan oluşumuna neden olan ağ ilişkisi özelde Kadırga üzerinden değerlendirilecek ve Kadırga’nın sürdürülebilir kentsel gelişimi için öngörülen yöntemler mevcut örneklerle ilişkilendirilerek tartışılacaktır.

Tezde çalışma alanı olarak Kadırga’nın seçilmesine dair nedenlerin başında, kentsel değişim ve sürekliliğin bütün zamansal ve mekansal farklılıklarını bir arada değerlendirmeye ve daha bütünsel yaklaşımlara olanak tanıyacak bir model olma özelliğine sahip olmasıdır. Kadırga ve bütünde İstanbul kenti çağlar boyunca insan yerleşmelerinin varlığını sürdürebilmesi için gerekli kentsel oluşumların yaşandığı bir yer olmuştur.

Doxiadis, insan yerleşimlerinin varlıklarını sürdürebilmesine ilişkin Ekistics’de şöyle der: “yerleşmeler insanların temel ekonomik, sosyal, politik, teknik ve kültürel gereksinimlerini karşılamak üzere kurulmuştur. Yaşayanlara mutluluk ve güvenlik sağladıkları sürece başarılıdırlar. Yerleşmeler ya da parçaları yaşayanların gereksinimlerini karşılayamadıkları zaman ölürler” (Doxiadis, 1968).

Kadırga, İstanbul kentinin tarihsel süreci içinde, fiziksel ve toplumsal yapısı ile her dönemde farklı görünümle karşımıza çıkan önemli noktadaki bir parçasıdır. Kullanıcı profilindeki değişim ve dönüşümün oluşturduğu mekansal yansımaların nedenlerine ve sonuçlarına dair izlerini rahatlıkla sürebileceğimiz yapıya sahiptir. Kadırga’nın yaşadığı bu süreçlerin daha net anlaşılabilmesi için, benzer sorunları farklı zamanlarda ve farklı tarihsel ve toplumsal koşullarda yaşamış ülkelerin

kentlerinin geçirdikleri değişim ve dönüşüm süreçleri ile karşılaştırılması söz konusu olacaktır.

1.2 Tezde izlenen yöntem

Problemin “İstanbul’daki konut bölgelerinde değişim-dönüşüm olgusu, sürdürülebilir çevre karakterinin oluşumu; ve bu bağlamda mekansal oluşuma bütünsel bir bakış” olarak belirlenmesinin ardından kavramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmış; bu çerçeve bağlamında eski bir yerleşim yeri olan Kadırga bölgesinde ilk aşama gözlem çalışmaları yapılmıştır. Konut üretiminin özellikle geçiş bölgelerindeki sürecinin incelenmesi, konut / çevre - insan ilişkilerinin anlaşılması gerekliliğini ortaya çıkardı. Bu ilişkilere bütünsellik çerçevesinden bakıldığında kentsel oluşumlar, mimarlık-şehir mekanları bütünlüğü bir sorun olarak ortaya çıktı. Günümüzde kentlerde yaşanan problemlerin başlangıcının, Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan göç ve belli merkezlerdeki yığılmalar sonucu oluşan konut odaklı sorunlara dayandığı görüldü. Başlangıcında konut sorununun çözümüne ilişkin müdahaleler, değişen zaman-mekan ilişkileriyle farklı kentsel gelişim planlamaları olarak karşımıza çıktı.

Mekan-kent-insan ilişkisinde yaşanan deneyimlere ait literatür araştırması ile başlayan çalışma, toplumdaki ve kentteki gelişim katmanlarının bir alan çalışması olarak somutlaştırmasını gerekli kıldı. Kadırga olarak seçilen bölgenin mekansal oluşumunun tarihsel süreci kaynaklar ve harita v.b. belgeler üzerinden incelendi. Kadırga’nın geçirdiğı süreçlerle ilgili olarak orada yaşayan, çalışan ve eğitim düzeyi yüksek, orada kendi amaçları doğrultusunda gözlem yapmak üzere bulunanlarla yapılan karşılıklı görüşmeler, problemlere bütüncül bir yaklaşımla bakılmasını neden oldu.

Kadırga’daki mekansal oluşumun değerlendirilmesinde, insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi ve ilişkiyi tüm boyutlarıyla ele alan bütünsel / kavramsal bir yaklaşım benimsenmiş; paradigmatik bir yol izlenmiştir. Mantıksal sorgulamalarla, literatür araştırmalarıyla ve derinlemesine görüşmelerle elde edilen veriler, sezgi ve mantık süzgecinden geçirilerek güçlendirilmiştir. Kullanıcı ve mekan arasındaki bu ilişki ağında, karşılıklı birbirini besleyen, etkileyen, bütünleyen döngüsel bir ilişki vardır. Paradigmatik ilişki örüntüsündeki bu veriler süreç içinde, araştırmayı farklı yönlere götürmüş; gözlemlerin ve sezgilerin, kullanıcı ve mekanla olan dinamik

ilişkisi, her olgunun tikel / genel ikilemini aşarak bütün verilere yanıt olabilecek bütünsel bir yapının içinde tanımlanmasını sağlamıştır.

Thomas Kuhn'a göre, içinde yaşadığımız sosyal ve kültürel ortamı kapsayan fiziksel dünyayı algılamamıza yardımcı olan duygusal veriler, aslında birer paradigmadır. Bu açıdan bakıldığında paradigma, duyularımızın tanıklığını, sezgilerimizin açıklamasını düzene koymak için kullanılan önermelerle ilişkili dinamik bir kurgudur / yapıdır. Yaşanan gerçeklerin paradigmatik nosyonunu oluşturur. (Kuhn, 1962). Bu paradigma tanımını yaparken Kuhn'un kullandığı, sezgisel farkındalığı ön plana çıkartmak, özü yakalayabilmek için organizma ve çevre arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesinin algı kalıpları temeline dayalı düşünceleri de içermesi nedeniyle derinlemesine gözlem yapmak benimsenmiştir. Kadirga'daki alan çalışmasının çerçevesini oluşturmuştur. Gerçeklik penceresinden bakıldığında insanı –gerek bireysel gerekse toplumsal konular çerçevesinde- ve çevreyi ilgilendiren tüm unsurlar, bir büyük resmin parçaları olarak bütünle ilişkisi kurularak ele alınmalıdır. İnsan yerine “organizma” teriminin kullanılması, dinamik strüktürleri içermesi nedeniyle paradigmanın daha kapsamlı anlaşılmasına yol açar (Kuhn, 1962).

İnsanın çevresiyle oluşturduğu strüktürleri derinlemesine anlamak için öncelikle bölgede uzun yıllar yaşayan ve sorunların farkında olan bilinç düzeyi daha yüksek olan kişilerle sohbet şeklinde gelişen görüşmeler yapıldı. Daha sonra yapılan görüşmelerle elde edilen bilgiler doğrultusunda ve çevrede defalarca yapılan gözlemler sonucunda hazırlanan açık uçlu soruları içeren bir derinlemesine görüşme çalışması bölgede yaşayan farklı sosyal, kültürel ve etnik gruplarla yapıldı. Kadirga için hazırlanan bu anket çalışması, daha çok yerleşimde bulunanlarla iletişilebilmek için bir model olarak kullanıldı. Anket formatında hazırlanan bu çalışma derinlemesine görüşme mahiyetindeydi. Bu karşılıklı görüşmelerde, açık uçlu soruları ve görüşmenin seyrine göre eklenen başka sorulara cevaplar alındı, anılar dinlendi, kullanıcı tanınmaya çalışıldı. Yaşanan mekan ve kullanıcının dünü ve bugününe ait sürülen izler, kullanıcının anlattıklarıyla pekiştirildi. Kadirga'daki yaşamın örgüsünün keşfi için değişik zaman ve saatlerde yapılan bu gözlemler, tarihi bir merkezin yeniden canlanması ve yaşamın sürdürülebilmesi amacıyla kente ait farklı kavramların ve bunlar arasındaki ilişkilerin araştırılmasına neden oldu.

Çoğulcu bir modelleme tekniği olarak çerçeveler sunan paradigmatik yaklaşım aslında problem çözme yerine bilmece çözme tekniklerini içinde barındırdı.

Araştırma, karşı karşıya kalınan her yeni ilişkinin yeni bir bilinmeyene doğru iz sürdüğü karmaşıklık içinde ilerlemiştir. Ancak söz konusu karmaşıklık yeni görme biçimlerinin ortaya çıkmasında itici güç olmuş; yeni olanın keşfedilmesinde bilmece verilerini dinamik bir ilişki örüntüsü içine sokmuştur. Bu açıdan bakıldığında, bütünsel yaklaşımı yansıtan yeni görme biçimlerinin kontrollü gelişiminde bilimsel bir ilerlemenin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu yeni görme biçimleri birer paradigma olarak tanımlanır. Araştırmanın her aşamasında ortaya konan her varsayım birer öngörü olarak kabul edilebilir; olgunun kendisinin oluşturduğu da örüntü / ilişki ağıdır. Kuhn’a göre, yöntem, bir anlamda tek yönlü bir sokaktır; hiçbir varsayım sonucu önceden açıklamaz. (Kuhn, 1962).

Bu çalışmanın “anlama”ya yönelik bir amacının olması, günlük yaşamın somut gerçeklerinin yanı sıra, çevresel, sosyo-kültürel değerlerin birer yansıması olan üstü kapalı bilgilere ulaşılmasına dair ip uçlarının yakalanmasını hedefler. Çalışmada oluşturulmaya çalışılan anlamsal çerçeve; kullanıcının sahip olduğu değerlere, çevresel verilere, kullanıcının birbiriyle ve çevresiyle olan ilişkilerine, mekanı oluşturan etkilerin tarihsel sürecine ulaşmaya çalışılarak ve tüm bu verilerin genel / tikel ilişkisiyle literatürdeki verilerle ilişkilendirerek oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mekansal Oluşum, Sistem Düşüncesi, Kartezyen Gelenek, Bütünsel Bakış, Kent Olgusu, Kadirga, Sürdürülebilirlik, Değişim, Gelişme.

1.3 Konuya İlişkin Literatür Çalışması

Planlamacıların Yaklaşımları

Kevin Lynch “Metropol Modelleri”nde, bize geleceğin şehri için alternatif taslaklar çizmiştir. Ona göre; doku, odaksal düzen ve ulaşılabilirlik unsurları arasında yapacağımız bir önem sırasına göre karşımıza belli başlı beş metropol yerleşim biçimi çıkıyor: Düzlem, galaksi, çekirdek, yıldız ve halka (Lynch, K., 1996).

Lynch, şehre bir planlamacının yaklaşımıyla bakmakta ve tasarımın iki amacına dikkat çekmektedir. İlki, şehir biçimlerinin zaman ve yer faktörlerine göre gösterdikleri farklılıkları genel hatlarıyla özetlemek, ikinci olarak her şeyden önce insan olgusunu ön planda tutan bir planlamanın kurallarını koymaktır. Ona göre metropolün başlıca biçimsel unsurları; yapısal durumu, dolaşım imkanlarının tipi ve sabit faaliyetlerin konumudur. Metropol için biçilen modelin muhtemelen çok önemli

derecede etkilediği belli başlı kriterlerden biri çevrenin üretim ve dağıtım açısından ne derecede verimli olduğudur. Seçme özgürlüğü ve iletişim ağıyla ilgili hedefler, bir metropol biçiminden beklenen iki en önemli hedef olarak düşünülebilir. Uyarım ve dinlence arasında (yoğun faaliyet merkezleri ve sessiz parkların temsil ettiği uçlar arasında) gözlemlediğimiz sarkaç hareketinin üzerinde durulmakta ve iletişimin bireysel kontrol altından kesinlikle çıkmaması koşulu konmaktadır (Lynch, K., 1996).

Lynch'e göre, modern dünyada çok büyük bir olasılıkla değişmezlik sağlanamayacaktır. Eğer değişim engellenemiyorsa, en azından yeni yerleşim alanlarına doğru çok büyük boyutlarda gerçekleşen göçü önleyip geçmişle olan bağları mümkün olduğunca korumak amacıyla ılımlı ve kontrollü bir değişimden yana olunmalıdır (Lynch, K., 1996).

İlhan Tekeli “Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşim Yapısı” adlı doktora tezinde sistemin özellikleri ile değişim, evrim kavramlarını açıklamış, yerleşim yapısı ile toplumsal özellikler arasındaki ilişki ve etkileşimler üzerinde durmuştur. Tekeli'ye göre, sosyal sistem büyüdükçe ve kültürel sistem geliştikçe insanlar diğerlerinin gözlemlerinden ve tecrübelerinden faydalanmak zorundadır. Bunu sağlamak sosyal sistem için gereklidir. Bu fonksiyonu sosyal organizasyonda (pattern) “biçim devamlılığını sağlama” alt sistemi yüklenir (Tekeli, İ., 1968).

Tekeli'nin tam olarak simbiyotik ilişki olarak ifade etmese de toplumdaki simbiyotik ilişkilerin varlığın devam ettirilmesi ile ilgili söyledikleri ilginçtir: Nerede bir hayat varsa burada hayat için bir karşı koyma vardır, ve dolayısıyla “varlığını devam ettirmek için mücadele” vardır. “Uyum yapma” varlığını devam ettirme mücadelesinin yaratıcı yönüdür. Çevre, organizmanın refahına bağlı olmadan değişmektedir, böyle olunca uyum yapma devamlı bir süreçtir, ve bu süreç “en çok uygun olanın hayatta kalması” ile kuvvetlendirilmiştir. “Birlikte hareket etme” ile enerji tasarruf edilir ve organizmaların hayatını tehdit eden tesadüfi hadiselerin tesiri minimuma indirilebilir. Böylece çevreye uyumun bir tek organizmanın değil organizmalar topluluğunun problemi olduğu ortaya çıkar ve uyum bir makro süreç olur. Böylece belirli bir mekandaki topluluğun esas uyum mekanizması olarak alınması ekolojik yaklaşımın özelliklerindendir (Tekeli, İ., 1968).

Bir çevre içinde denge daima teşekkül etme eğilimi gösterir. Bu dengenin teşekkülünde esas süreçler, “varlığını devam ettirmek için mücadele” ve “en uygun olanın yaşamaya devam etmesi” olmaktadır. Bu dengeye ulaşma sürecindeki mücadelenin şekli ve şiddeti organizma nüfusu kaynak oranı ile doğrudan doğruya ilgilidir. Bir sistem “Hayati dengeye” ulaştıktan sonra fiziki çevrenin değişimlerine bağlı olarak denge içinde kalarak değişir...Eğer sistem mevcut yapısı içinde dengeye ulaşamıyorsa, uyumunu yapabilmesi için yapısında değişikliğin meydana gelmesinin gerekmesi hadisesi ise sosyal değişimdir (Tekeli, İ., 1968).

Sosyal değişmeyi, sosyal sistemin normal fonksiyonlarını görme sürecinden ayıran, esas referans yapısal değişme olmaktadır. Yapısal değişme de sistemin, sistem özelliklerinde olan değişmesidir. Bu ise sistemdeki biçimleşmiş (pattern) yolların değişmesinin birikerek yığılması ile olur ve değişme hadisesine zaman boyutunu sokar. (Tekeli, İ., 1968).

Paul Virilio, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimin sınırları yok ettiği, saydamlaştırdığını söyler. “Bilgi iletişimde zaman kavramı bir açıdan yoktur. İletişimin bir saati yoktur, bilgi bile net bir zaman ifade etmez”. Virilio, iletişim araçlarının gelişiminin zaman ve mekan duygusunda önemli değişimlere yol açtığını söyler. “Elektronik gün” olarak tanımladığı sahte gün, ortaçağdaki günden farklıdır. Gece ve gündüz olarak ayrılan zaman dilimlerinden günümüzde bahsedilemez, küresel düzende her an birbirine ulaşabilmeyi olanaklı kılan bir iletişim ağı mevcuttur. (Virilio, P., 1984).

“Sınırlandırma” kavramı değişiyor. Böylece yüzeyler gizil bir şeffaflık, kalınlığı olmayan bir kalınlık, hacimsiz bir hacimsellik ve algılanamayan nitelikler içeriyor. “Yer” kavramı aşınmakta, konumun farkı bulanıklaşmaktadır. “Burada” veya “orada” olmak arasındaki fark azalıyor (Virilio, P., 1984).

Gideon Sjoberg; sanayi öncesi kentinin ekolojik, ekonomik ve toplumsal yapısının bilinçli bir biçimde bilinmesinin karşılaştırmalı kentsel topluluk çalışmalarının gelişimine katkı sağlayabileceği düşüncesindedir. Premodern dönemdeki toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin yapısı hakkında bilgi verir (Sjoberg, G., 2002).

Sosyolog ve Felsefecilerin Yaklaşımları

“Metropol ve Zihinsel Yaşam”da **George Simmel** şöyle der: Metropol kendisini yaşamı kıvrımlarını içerdiği açarak gibi, eşit hakla birbirlerine katılan zıt akıntıların

içindeki o büyük tarihsel oluşumlardan biri olarak de beyan eder. Ancak bu süreçte yaşamın akıntıları, bireysel fenomeni bize ister sempatik ister antipatik görünsün, yargıcın tutumunu uygun kılan küreyi tamamen aşar. Yaşamın böyle kuvvetleri, fani varoluşumuzun içinde bir hücre olarak bir parçası olduğumuz tarihsel yaşamın bütününe köklerine ve tacına doğru büyüdüğü için, bizim görevimiz bunu yermek ya da aklamak değil, yalnızca anlamaktır (Simmel, G., 1996).

“Metropol daima para ekonomisinin yuvası olmuştur” der Simmel. Ona göre, toplumun bireysel deneyimlerini barındıran metropol ve modernitenin para ekonomisi birbirinden ayırt edilemez boyutlar haline gelmişlerdir (Simmel, G., 1996).

Simmel’e göre insanın sınırları bedeninin sınırları değildir. Kişinin sınırları, kendisinden dünyasal ve uzamsal olarak yayılan etkilerin toplamıyla oluşur. Metropol için de durum böyledir. Metropol, gerçek fiziksel büyüklüklerinin ötesinde bir işlevsel büyüklüğe sahiptirler. Metropoldeki her dinamik genişleme yalnızca benzeri bir genişlemeyi değil, daha da büyük bir genişlemeyi hazırlar (Simmel, G., 1996).

“Modern Kültürde Çatışma” kitabından şu sonuçlara ulaşılabilir: **George Simmel’in** hareket noktası, “her şeyin birbiri ile etkileşim içinde olduğu, düzenleyici bir dünya ilkesi”dir: Bu ilke uyarınca “dünya üzerindeki her nokta ile diğer bütün kuvvetler arasında , durmaksızın devinen ilişkiler söz konusudur” bu yalnızca yol gösterici bir ilke olmakla kalmaz, aynı zamanda modernitenin temel bir özelliğidir, çünkü “toplumsal ruhun, kendi fragmanları arasındaki etkileşimler toplamı içinde dağılması, modern zihinsel hayatın doğrultusunu izler.” Simmel’e göre, kültürel hayat, ya formlar üretmeli ya da verili formlar içerisinde ilerlemelidir. Hayat, ancak kendi karşıtı içinde, yeni bir form içinde gerçekliğe dönüşmeye mahkumdur. İçsel varlık, formdan yoksun kuvvetini ortaya koyduğunda, bir yandan da katı, bağımsız formlar zaman dışı bir meşruiyet iddiasında bulunup onları hayatlarımızın asli anlamı ve değeri olarak kabul etmemizi istediğinde, bu paradoks çok keskin, çözülmez bir hal alır: kısacası bu paradoks, belki de, kültürün ilerlemesi ölçüsünde derinleşiyordur (Simmel, G., 2003).

Louis Wirth “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme” yazısında kentin toplumbilimsel açıdan tanımlanmasının üzerinde durmuştur. Wirth’e göre, toplum

içindeki geleneksel bağlar zayıflarken, insanların birbirlerine karşılıklı bağımlılığı artar; bireylerin üzerlerinde çok az etkide bulunabileceği karşılıklı ilişkiler, daha karmaşık, kırılgan ve geçici bir niteliğe bürünür. İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, uygarlığımızın en önemli öğelerinden olan kentlerin rolünü arttırarak kentsel yaşam biçimini kentlerin kendi sınırlarının dışına taşırır. Ona göre, kent toplumbilimcisinin ana sorunu, çok sayıda türdeş olmayan insanı barındıran, yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde sürekli bir biçimde gözlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimini keşfetmek olmalıdır (Wirth, 2002).

Lewis Mumford, “Görünmeyen Kent”te şöyle der: “Kentin ideal misyonu, bu kültürel ve yayılım sürecini daha da geliştirmektir; bu yolla bir zamanlar büyük kentin tekeli için elinden çekilip alınmış çeşitli etkinlikler, bugün ikincil durumda olan birçok kent merkezine yeniden kazandırılacaktır.” Bunun nedeni olarak da teknoloji ve iletişim ağındaki gelişmelerin bir şeye ulaşmak için onun olduğu yere gitmeye gerek kalınmadan ulaşılmasını gösterir (Mumford, L., 1996).

“...Hem daha küçük birimlerin çıkarlarını koruyabilen hem de metropoldeki büyük ölçekli örgütün çapından yararlanabilen yeni kentsel düzenleme örneğini görüyoruz. İyi düzenlenmiş bir dünyada, böyle bir işbirliği sisteminin fiziksel, kültürel ya da politik hiçbir sınırı yoktur...kentin zenginliklerini yaratmada ve dağıtmada eski tarihsel metropolde ya da bugünün bitişik kentler kümesinde uygulananlardan daha organik bir yöntem gerekmektedir” (Mumford, L., 1996).

Max Weber, “Şehir” adlı kitabında antikiteden bu yana şehrin siyasi, ekonomik ve kültürel yönleriyle gelişimini incelemektedir. Kırsal yerleşim ile kent arasındaki ayrımın nerede başladığı ve ne şekilde devam ettiği üzerinde duran Weber, kentsel büyümenin siyasal nedenleri ile kentin sunduğu avantajları belirleyerek aralarındaki ilişkilerle anlaşılmasının gerektiğini söyler.

Weber’e göre, şehrin büyümesi, doğrudan ve yüz yüze ‘birincil’ ilişkilerin yerine dolaylı ve ‘ikincil’ ilişkilerin almasıyla mümkün olmaktadır. 19.yy.ın sonuyla 20.yy.ın başlarında Avrupa’da ortaya çıkan şehir teorilerinin, aralarındaki pek çok farka rağmen, iki genel özelliği vardır. Bu teorilerin hepsi, sosyal hayatın her biriminin karakteristiklerinin kurumlarca belirlendiğini varsayıyor. İkinci olarak, genellikle hepsi, insan toplumunun evrimsel veya tarihsel bir ürün olduğunu, bu

yüzden toplumsal olayların açıklamalarının, kökenlerinin keşfini içerdiğini varsayıyor. Bu nedenle, hem ekolojik şehir teorisi hem de bayağı fragmanter olan sosyo-psikolojik teorilerinin tersine, yüzyıl başındaki Avrupa şehir teorisi bir kurumsal şehir teorisi öngörüyordu. Şehrin açıklanması, kurumlarının kendine özgü düzeniyle tarihsel önceliğinde öngörülüyordu. Çeşitli özel teoriler, merkezi ya da orijinal gördükleri özel kurum açısından farklılık arz ediyordu (Weber, 2000).

Mübeccel Kıray, “Değişen Toplum Yapısı”nda şöyle der: “Toplumsal değişme göreceli bir oluşumdur. Her toplum belirli bir zaman kesitinde, eski yapısından belirli bir düzende uzaklaşmış, değişmiştir. Daha da önemlisi bu değişimin hızı ve temposu zaman içinde aynı değildir” (Kıray, M., 1998).

Bugün bildiğimiz bir şey varsa, o da, hiçbir yerel topluluğun, temel yapısını sadece kendi iç dinamikleriyle değiştirmedir. Her zaman, dıştan gelen müdahalelerin etkisi vardır. Bu faktörler, her şeyden önce, söz konusu topluluk ve bunun dışında başka merkezler arasındaki belli başlı etkileşim kanallarının görece konumunu değiştirirler. .. yerel topluluklar daima yeni dönüşüm türlerinin oluşmasını sağlayan değişik faktörlerin etkisi altındadır; uyum ve değişim yönünde, farklı zamanlarda, farklı kaynaklardan gelen, farklı baskıları yaşarlar (Kıray, M., 1998).

Mübeccel Kıray, “Kentleşme Yazıları”nda ise modern dünyadaki uzmanlaşma ve örgütlenme için şöyle demektedir: “...en önemli dönüşüm sanayinin ve karmaşık iş örgütlerinin tarımdan da yalın ticaretten de daha çok önem kazanmasıyla modern sanayi toplumunun doğmasıdır. Bu düzende pek çok insan, aynı üretim ve hizmet birimi içinde aynı fabrika ya da ofiste birbirini tamamlayan, son derece farklılaşmış, ihtisaslaşmış işlerde, aynı binada yakın işlerde çalışır olmuşlardır...hepsi aşağı yukarı aynı uzaklıkta, aynı koşullarda oturmayı, konut edinmeyi arzulamaktadır. Sanayileşmiş toplumlar bu zorlamayı, 19. yy. sonundan beri aynı toprakta çok birimli yapılarla, apartmanlarla çözmüştür” (Kıray, M., 2003).

Gelişmekte olan toplumlar bütünlük sorunuyla ilişkin Kıray şöyle der: “Kente göçmekle göçen aile hemen değişmez. Gelişmekte olan toplumların kentlerinde aile uzun süre eski fonksiyonlarını ve içindeki ilişkileri değiştirerek yeni biçimler, ilişkiler yaratarak sürdürür. Örgütlü güvence kurumları beliremedikçe ya da yeteri kadar gelişip göçenler için erişilebilir hale gelmedikçe, aile en çok destek sağlayan uyum mekanizması halini korur” (Kıray, M., 2003).

“...göçen için, kırdan aileden başka kurum gelmediğinden kentte karşılanamayan her fonksiyonu o üzerine almaya mecbur kalmaktadır. (aile) Bu yönü ile en önemli uyum mekanizmasıdır. Daha önemlisi aile, anlık uyum için kendini değiştirirken çok zaman daha kökten, bu uyum için yeni engeller yaratmaktadır...Geçiş süreçlerinin ve kuşaklarının en önemli özelliği de bu tür hem uyum olan hem olmayan **ara formların** belirlenmesinde yatmaktadır” (Kıray, M., 2003).

Kentleşme kuramlarının toplumsal kuramlarla anlaşılabilirliğinden hareketle internet üzerinden, sosyolojide toplumsal değişme ve kente etkisi araştırılmıştır. Bulunan kaynaklar arasında sosyologlar, **Talcott Parsons** ve **Merton**’ın toplumsal değişime yaklaşımları incelenmiş, Anthony Giddens’in kentlerin ve çağcıl kentliliğin gelişimine ilişkin görüşlerinin yer aldığı Sosyoloji kitabının kaynak alındığı yazı üzerinde durulmuştur.

Parsons, yapısal-işlevselci kuramın öncüsüdür. **Parsons**, toplumsal bir pozisyon ve dolayısıyla bir rol sahibi olan kişiye “aktör” diyor. Toplumsal sistem ise Parsons’a göre aktörler arasındaki etkileşim süreçlerinin sistemidir. Yapı ise birimlerin nispeten istikrarlı bir kalıp gösteren ilişkileridir. Toplumsal sistemin birimi aktör olduğuna göre de, toplumsal yapı aktörlerin toplumsal ilişkilerinin kalıplaşmış sistemidir. Parsons, bir toplumda kişilik, sosyal, kültürel sistem olmak üzere üç sistem tanımlar.

Parsons’ın değişme modeli farklılaşma fikrine dayanır. Farklılaşma, toplumdaki yeri iyi-tanımlanan bir birimin veya alt sistemin daha geniş bir sistem için hem yapı ve hem de işlevsel önem bakımından farklı birimlere bölünmesi sürecidir. Farklılaşma süreci içersinde çeşitli fonksiyonlar kendi yapısal birimlerine sahip olurlar. Örneğin, bir zamanlar aile içersinde yerine getirilen üretim ve sosyalizasyon süreçleri artık fabrikalarda ya da okullarda yerine getirilmektedir. Bu farklılaşma Parsons’a göre, aynı zamanda yeniden bir bütünleşme gerekliliği ortaya koyar. Bu ise köprü görevi yapan kurumlar aracılığıyla çeşitli fonksiyonları yerine getiren toplumsal üniteler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir normatif sistemin varlığını gerektirir (<http://askaptan.4mg/parsons.com>).

Merton’ın toplumsal değişmeyi açıklamak için kullandığı temel kavram Durkheim’den ödünç aldığı anomi’dir. Merton anomiyi, “özellikle kültürel norm ve amaçları ile grup üyelerinin bu norm ve amaçlara uygun davranışlar yapmalarını

sağlayan ve toplumsal yapı tarafından saptanan kapasiteleri arasında kopma olduğu zaman ortaya çıkan kültürel yapının yıkılması durumu” olarak tanımlamaktadır.

Merton’da anomî, toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında meydana gelen bir uyumsuzluk ve normal dışılığı açıklamaya çalışan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu şekilde, bir normal dışılığa ve uyumsuzluğa yol açan durumun temelinde yer alan anahtar olgu, toplumsal değişimin bir sonucu olmaktadır.

Merton, toplumsal değişim anlayışını, farklılaşma çizgisinde değerlendirmektedir. İşlevselci gelenekte de çoğunlukla denge, harmoni ve devamlılık kavramlarını ön plana çıkaran görüşlerden farklı olarak, yine bu gelenek içerisinde değişmeyi de açıklamaya çalışan bir düşünür olmaktadır. Merton’un bu çabası, ayrımını yaptığı toplumsal yapı ve kültürel yapı arasındaki farklılaşma olgusu üzerinde odaklanmaktadır. Yani onun farklılaşma modeli, kültürel yapı ve toplumsal yapı ayrımına ve bu iki yapı arasındaki uyum veya uyumsuzluğa dayanmaktadır.

Merton, Parsons’ın kişiliğinde ağır eleştirilere uğrayan yapısal-işlevselci yaklaşımın boşluklarını doldurmaya çalışmıştır. Merton’un modeli, işlevselci postülalarda bulunan bazı belirsizlikleri açıklama ve işlevsel çözümleme için bazı temel kavramları tanımlama çabasıdır (<http://askaptan.4mg/Merton.com>).

Coğrafyacı; kent, ekonomi ve topluma ilişkin çalışmaları da olan **David Harvey** şöyle der: “İç ilişkiler felsefesine dayandırılan Marksçı yöntemin, parçaları bütünlü ve bütünü parçalarla ilişkilendirmek için uygun bir yöntem-bilim sağlamak üzere biçimlendirilmiş olduğunu söyler...Diyalektiğin Marksçı yorumunda temel anlayış, bütün ile parça arasındaki ilişkinin tümleşikliğinin varlığını sürekli koruyacak biçimde, olayları ilişkisellik içinde gözlemlemektir” (Harvey, D., 2002).

Kentte yan yana farklı kümeler oturur ve kent mekanlarında birbirlerini zorunlu olarak etkilerler. Kentsel politika, demokratik olmak ve bir tek kümenin bakış açısını yansıtmamak durumundaysa bir arada yaşayan farklı kümelerin seslerini dikkate alan ve bunlara olanak sağlayan bir politika olmalıdır (Harvey, 2002).

Mimarlık Tarihçisi **Manfredo Tafuri**, “Toward a Critique of Architectural Ideology”de, sosyal misyonu önemli belirteçteki ara sınıfın gereğini (zümre veya birey olarak) ortaya çıkarır. Bir başka deyişle, her zaman sermaye ve düşünce avangardları mevcut olacaktır.

“Kültür, kendi ara rolünde birbirinden ayırt edilebilen özelliklerini ideolojik temeller içerisinde öyle tanımlamıştır ki, bunları yararına kullanabilmesi için arzulanan formların empoze edilmesi ve bundan doğan ürünlere tamamıyla karşı çıkılması seviyesine ulaşmıştır” (Tafari, M., 1969).

“Aydınlanma yargısında, mimari kültür 18.-19. yy.lar arasında esas dominant rolü oynadı. Mimarlık kendi eleştirel çabalarını iki yönde kanallandırmaya zorlandı. Evvela, polemik sebepler için, anti-Avrupa belirtisi kabul edilecek şekilde her şeyi abarttı, belli bir süre için olduğundan daha önemli bir hale getirdi...İkinci olarak onun şekilsel rolünü kategorize ederken bile (şehir hususunda) mimari fantezilerin arkasında açık olarak anlaşılabilen bir alternatif sundu” (Tafari, M., 1969).

Konuya İlişkin Tezler

Mehmet Ali Yüzer, “Şehirselleşmelerde Fraktal ve Hüresel Otomata Yöntemi İle Gelişme Alanlarının Belirlenmesi” adlı tezinde, kentsel gelişimin tarihçesi üzerinde durmuştur. Kentsel büyüme kuramlarını geniş anlamda açıklayan Yüzer şöyle der: “Doğadaki, fiziksel çevredeki ve hatta sosyal çevredeki birçok olayın gelişim süreci incelendiğinde başlangıç ile daha sonraki zaman aralığında gözlenen farklılaşmalarda, başlangıçtaki konumun sonraki konumu büyük ölçüde etkilediği saptanmıştır. Bu durumu daha iyi açıklamak için “başlangıç durumuna bağlılık” kavramının tanımlanması ve bir sonraki aşamada ise, türbülans ve kaos kavramları açıklanacaktır” (Yüzer, 2001).

Bu kavramların açıklanmasından sonra Fraktalin tanımı yapılmıştır; “...fraktalin özünde tekrar ve kendi kendine benzerlik vardır. Kendi kendine benzerlik, eğrileri oluşturma tekniğinin bünyesinde de mevcuttur: aynı transformasyon gittikçe daha küçük ölçeklerde tekrarlanmaktadır. Kendi kendine benzerlik, kolaylıkla tanınıp ayırt edilebilen bir özelliktir” (Yüzer, 2001).

Neslihan Şık, “Türkiye’de Kentleşme, Mimarlık ve Sosyo-Kültürel Ortam (1950-60)” başlıklı tez çalışmasında kentleşme sürecini incelerken modernizmin küreselleşme ve çoğulculuk çelişkilerinden bahsetmektedir. Ayrıca kentin tanımı yapılarak kentleşme ve kentlileşme kavramları üzerinde durulmuştur (Şık, 2000).

Ozan Baysan’ın “Sürdürülebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansıması” adlı tezinde sürdürülebilirlik kavramının ekolojik boyutu üzerinde durulmuş. Baysan şöyle demektedir: Kentlerin ve kentleri oluşturan yapıların üretim süreçlerinin ve

kent insanının tüketim biçimlerinin, şu anda yeryüzünün bulunduğu kritik noktaya gelmesinin asıl sebebi olduğu söylenebilir. Yüzyıllardır süregelen bu tek taraflı sömürü sisteminin bugünkü sonuçlarından, kentleri şekillendiren tasarımlar, doğuran sorumludurlar. Bu sebepten dolayı, bugünün sorumlularından olan mimar ve kent tasarımcıları, insanlığın dünya üzerindeki varlığının sürdürülebilirliğinin sağlanması için önceden yapılanın aksi bir yaklaşımla ortaya çıkan yeni tasarım gereklerini göz önünde bulundurarak eylemlerine devam etmeleri gerekmektedir (Baysan, 2003).

Neşegül Erbakan’ın “Yerleşmelerde Kültürel Yapıya Bağlı Mekansal Farklılaşmalar Eyüp-Balat Örneği” adlı tezinde; kentin tanımı yapmış, kentsel yerleşmenin tasarımında etkin olan faktörler üzerinde durmuş, kent planları ile kültürel yapı arasındaki ilişki incelemiştir. Dönemlere göre Türklerin yerleşmelerinin özellikleri bu tezde bulunabilir (Erbakan, 1998).

Serdar Kaya’nın “Kentsel Mekan Zenginliğinin Kaos Teorisi ve Fraktal Geometri Kullanılarak Değerlendirilmesi” adlı tezinde şöyle demektedir: “Kaos teorisi kompleks, açık sistemlerin açıklanmasına yardımcı olurken, fraktal geometri yöntemi hem biçimsel farklılıklardan bağımsız olarak karmaşıklık derecesini ölçmekte hem de mekan öğeleri arasındaki etkileşimler ve oluşum sürecinin değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.” Tezde sistem düşüncesi ve yerleşimlerin fiziksel yapısına ilişkin yaklaşım ve modeller hakkında bilgi verilmektedir (Kaya, 2003).

2 SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL GELİŞİM

Sürdürülebilirlik, değişim ve süreklilik gibi birbirine zıt iki kavramı bir arada barındıran bir kavramdır; sistem bir yandan kendi yapısını korurken diğer yandan değişim dinamiklerini tetikler. Sürdürülebilirlik kavramının ele alınışı sadece ekolojik teorilerdeki, doğanın kaynaklarının aşırı tüketimine karşı bir tepki olarak oluşan haliyle değil; yaşamın devam ettirilebilmesi için bu kaynakların doğru kullanımının yanı sıra sosyo-kültürel alanı da kapsayan; toplumsal, çevresel, ekonomik, kültürel tüm alanlarda kentsel mekanların sürdürülebilirliğinin tartışılmasıdır.

Sürdürülebilirlik, sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan, aşırı kullanımla tüketmeden ya da sistemin yaşama bağlı olan ana kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürebilmesidir. Her kuşağın bir önceki dönemden edindiği kültürel değer ve göstergeleri, diğer kültürlerle etkileşime girerek, onlara yenilerini ekleyerek yeni kuşaklara aktarmak görev ve sorumluluğu vardır. Bu kültürel sürekliliktir (Cebeci, Çakılcıoğlu, 2002).

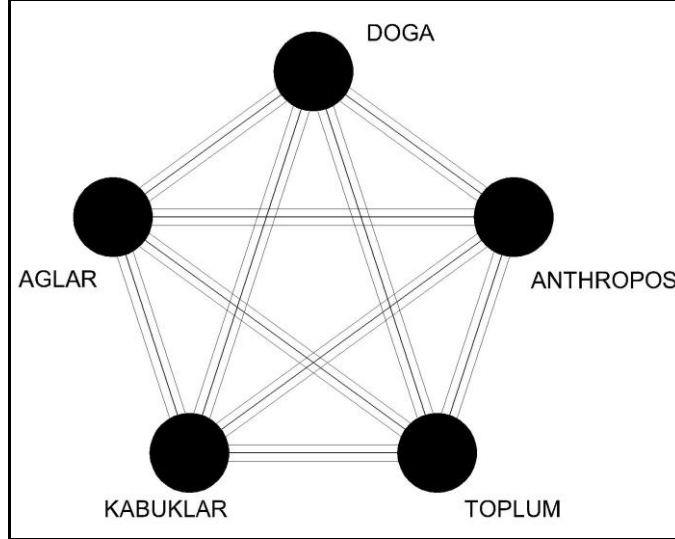
Sürdürülebilirlik, geçmişten beri her zaman burada olan, keşfedilmeye ve kullanılmaya hazır, yaşama dair, var olmaya dair bir biçimdir...Sürdürülebilirlik, durağan olmayan, devingen, tekrarlanan ve süren bir işlemdir...uyum ve dengeyi öngören bir yaşam felsefesidir (Hasic, Roberts, 2000).

Sürdürülebilirlik kavramının çelişkili yapısı ve bu yapının yaşama dair bir biçim oluşturmaya ile ilgili Hasic ve Roberts şöyle derler: “ ‘Sürdürülebilirlik’ her duruma uygulanabilir bir formül olmayıp, farklı yerler için farklı çözümler uygulanmasını gerektirir. Sürdürülebilirliğin güzelliği kavramsal bir yaklaşım, uyumu öngören bir yaşam felsefesi olmasıdır. Sürdürülebilirlik bir paradokstur. Bir kavram olarak, bir yandan ütopyadır ve serbest düşünceye (conjectural thinking) açıktır, öte yandan ise, şimdi, burada ve yaşamın her alanında kullanılmaya hazır gerçekçi bir araçtır. Yeni değildir, sürdürülebilirlik geçmişten beri her zaman burada olan, keşfedilmeye ve

kullanılmaya hazır, yaşama dair, varolmaya dair bir biçimdir...Sürdürülebilirlik, durağan olmayan, devingen, tekrarlanan ve süren bir işlemdir” (Hasic, Roberts,2000).

Sürdürülebilirlik kavramı global olduğu kadar yereldir, evrensel olduğu kadar ait olunana özgüdür; kendi kimliğini yitirmeden, kendi yaşam çevrenin (coğrafyanın) özgün avantajlarını kullanarak bütün içinde bütünle uyumlu olarak yer almayı öngörmektedir. Bu nitelemesi ile “sürdürülebilirlik” kavramı, çalışmanın konusunu oluşturan kentsel geliştirme bağlamında önemli bir kavramsal temel oluşturmaktadır. Sürdürülebilirliğin her duruma uygun bir formülü olmamasına karşın, her durumda geçerli olan ilkesi uyum ve dengedir (Otaner, 2003).

Değişim-dönüşüm sürecinde kentsel gelişmenin sürdürülebilirlik kavramıyla açıklanması salt toplumsal, politik, kültürel, çevresel ya da ekonomik yönleriyle değil, fiziksel anlamda kentsel yer bağlamında ele alınmasını gerektirmektedir. Doxiadis bir kentsel yerleşmeyi kapsayan ağ ilişkisinden oluşan Ekistics elemanlarıyla, sürdürülebilirlik kriterleri arasındaki ilişkiyi anlatmıştır.(Şekil 2.1- Tablo 2.1).

Şekil 2.1: Bir Kentsel Yerleşmeyi Kapsayan Beş Ekistics Elementi (Doxiadis, 1974)

Sürdürülebilir kentleşme için doğal olarak hem makro hem de mikro ölçeklerde temel gereksinimlerin de karşılanması gereklidir. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması, bu gereksinimlerin çeşitli düzeylerde karşılanması ile olanaklıdır (Drakakis-Smith, 1995). Bu yaklaşımla, makro ölçekte ele alınabilecek gereksinimler şunlardır: eşitlik, toplumsal adalet ve insan hakları;

temel insan gereksinimleri; toplumsal ve etnik özgür irade; çevresel farkındalık ve bütünleşme; zaman ve mekan arasındaki bağlantının farkında olmak.

Mikro ölçekte ele alınabilecek gereksinimler ise, politik (yönetimin rolü, demokratik kurumlaşma, katılımcı planlama); toplumsal (temel gereksinimler, insan hakları); demografik (verimlilik; göç; ırkçılık); ekonomik (kentsel mali oluşumlar; geliri eşitleme); çevresel (Yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir kullanımı; yenilenemez kaynakların minimal kullanımı; fiziksel planlamanın benimsenmesi) şeklinde sıralanabilir (Drakakis-Smith, 1995).

Tablo 2.1:Ekistics Elemanları ile Sürdürülebilirlik İlişkisi

EKISTICS ELEMANLAR	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
DOĞA	Coğrafya ve Yer bilimleri
	Ekolojik Sitemler / koşullar
	Su Kalitesi
	Gürültü Seviyeleri
	Enerji Korunumu
	Katı Atık Yönetimi
	Hava Kalitesi
	Mera ve Ormanlar
	Ekilip-biçilen arazi
	Açık Mekanlar, Parklar, Peyzaj Artışı
ANTHROPOS	Kendine Saygı
	Etkileşim
	Manevi Değerler
	Duygu / Sevgi
	Kişisel Güvenlik
TOPLUM	Nüfus / Demografik Karakterler
	Toplumsal Etkileşim (sosyal ağlar)
	Toplumsal Servisler ve Kullanımlar
	Eğitim
	Yönetim ve Halkın Katılımı (demokrasi)
	Özel Konut Gereksinimleri
	Ekonomik İyileşme
	Toplumsal Sıkıntı
	Toplumsal Güvenlik
	Kültür ve Miras
KABUKLAR	Konut Tipleri
	Ticari ve Endüstriyel
	Rekreasyonel / Boş Zaman Geçirme
	Karma Kullanım
AĞLAR	Taşıt Yolu / Demiryolu
	Yaya / Bisiklet
	Enerji Teknolojileri
	Su
SENTEZ	Sürdürülebilir kentsel ya da kentleşmenin sürdürülebilirliği

Fusun Otaner, “Uygulanabilir ve Sürdürülebilir Kentsel Geliştirme İçin Kamusal Alanların Kullanımı ve Türkiye İçin Bir Çerçeve Önerisi” adlı doktora tezinde, kentin yaşayan bir organizma olarak görülmesi ve bütüncül yaklaşımla anlaşılmasına çalışılmasını anlatır. Bu çerçeve içinde kentsel değişim ve dönüşüm olgularının incelenmesinde, kentlerin de canlı organizmaların gelişme özelliklerini yansıttığını ve kentleşmenin süreç olarak düşünülmesi gerektiğini söyler; kent ve kentleşme olgularını şu maddeler doğrultusunda açıklar: Kentin gelişen bir organizma olarak:

- Doğrusal olmayan (nonlinear) iç ilişkilere sahip olduğu,
- İç akıcılık ve esnekliğe sahip olduğu,
- Göreceli bağımsız ve kendi kendini düzenleyen (self-organizing) sistemler olduğu,
- Dinamik bir stabiliyeye sahip oldukları ve kentleşmenin bir süreç ve olgu olarak:
- Olgularında kaotik ilişkilerin var olduğu,
- İlişkilerin düzensizliği içinde son derece düzenli yapıların var olduğu,
- Olgularının gelişiminin başlangıç koşullarına hassas bağımlılığı olduğu

kabul edilmektedir (Otaner, 2003).

Bir HABİTAT olarak kent’in gelişen bir organizma ve kentleşmenin de süreç olarak değerlendirilmesi bağlamında, bileşenlerinin bütününe içine nasıl katıldığı konusunun parçaların kendilerinden daha önemli olduğu ve bütünü parçalarından daha fazla bir şey olduğu kabul edilmektedir. Bu bakış, kentsel gelişmeyi, bir ya da diğer bileşenin fonksiyonuna indirgeyen “kentleşme kuramları”ndan farklılaşmayı getirmektedir (Otaner, 2003).

“Kentleşmeyi tanımlamak bakımından toplumsal kuruluşlardaki dört önemli dönüm noktası üzerinde durmakta yarar vardır. Birinci dönüm noktası, insanların mekanda bir noktaya yerleşmesi; ikincisi kentin doğuşu, başka bir deyişle sanayi öncesi kentin ortaya çıkması; üçüncüsü sanayi kentinin oluşumu; dördüncüsü sanayi kentinin aşılıp metropolitenleşmenin gerçekleşmesidir” (Tekeli, Gülöksüz, 1985).

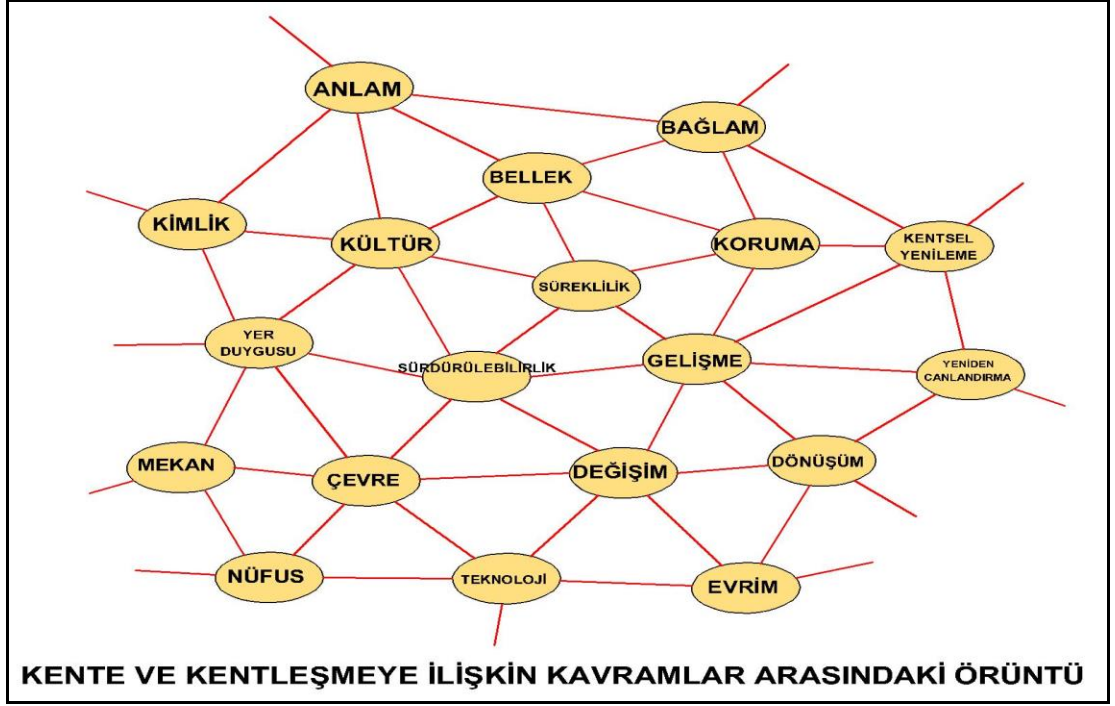
Sanayi-öncesi kentinde, tarım dışı üretimde işbölümü loncalar arasındaydı. Ama loncanın içindeki üretimde çalışanlar arasında bir işbölümü yoktu...Sanayi kenti yalnızca tarım dışı üretimdeki gelişme sonucu ortaya çıkmıyordu. Tarımsal yapının çözülmesi, büyük köylü kitlelerinin kente göç etmeye hazır hale gelmesi ve tarımın

daha büyük orandaki kentli nüfusu besleyebilecek bir verimlilik düzeyine erişmesi de gerekiyordu (Tekeli, Gülöksüz, 1985).

“Yeni gelişen sanayi üretimi için hem emek arzı hem de pazar bakımından en uygun yer kentti. Hakim olan sanayi sermayesi, kenti gelişen kapitalizmin mantığına göre yeniden organize etti. İşçi sınıfı 19.yy.ın ikinci yarısından sonra siyasal mücadeleye girince, bu sosyalist mücadelenin paralelinde modern kent planlaması doğuyor; sanayi kapitalinin yarattığı sağlıksız kente toplumsal bir denetim geliyordu. Çevre ülkelerde kentleşmenin kentleşme ile eş zamanlı olarak gerçekleşmemesi, kapitalist gelişmenin tüm kitleleri kavrayacak bir hızda olmamasından doğuyordu” (Tekeli, Gülöksüz, 1985).

Kentleşme hareketi zaman içinde bir değişmeyi de anlatır. Bir ülkenin, ya da bölgenin kentleşme oranı ise, o ülke ya da bölge nüfusunun belli bir anda, belli bir tanıma göre kent sayılan yerleşme birimlerinde yaşayan oranıdır (Kentsel Nüfus/Toplam Nüfus). Yani, kentleşme hareketi demografik tanımı ile belli bir süre içinde kentleşme oranında meydana gelen değişiklik olarak algılanabilir (Keleş, 1984).

Bu açıklamalar ışığında kentleşmeyi dar anlamda, kent sayısının ve kent nüfusunun artması olarak tanımlayabiliriz. Kentsel nüfus, doğumlarla ölümler arasındaki farkın doğumlar lehine olmasından ve aynı zamanda köylerden ve kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artar. Kentleşmenin bu manadaki tanımı, demografik yani nüfus artışıyla ilgilidir. Oysa kentleşme yalnız bir nüfus hareketi olarak görülürse eksik kavranmış olur. Çünkü, kentleşme bir toplumun ekonomik ve doğal yapısındaki değişmelerden de kaynaklanabilir. Bu nedenle kentleşmeyi tanımlarken, nüfus hareketinin kaynağını oluşturan ekonomik ve toplumsal değişmelere de yer vermek gerekir (Keleş, 1984).

Şekil 2.2: Kavramlar arasındaki alansal ilişki.

Simmel kenti fiziksel sınırlarıyla değil, sosyolojik sınırlarıyla tanımlar. Her ne kadar kent, “içerisindeki toplumsal etkileşimler üzerinde temel bir etkisi olan” kendine özgü bir toplumsal mekan olsa da, “sosyolojik sonuçları olan mekansal bir kendilik değil, mekansal olarak oluşmuş sosyolojik bir kendilik”tir (Simmel, 2003).

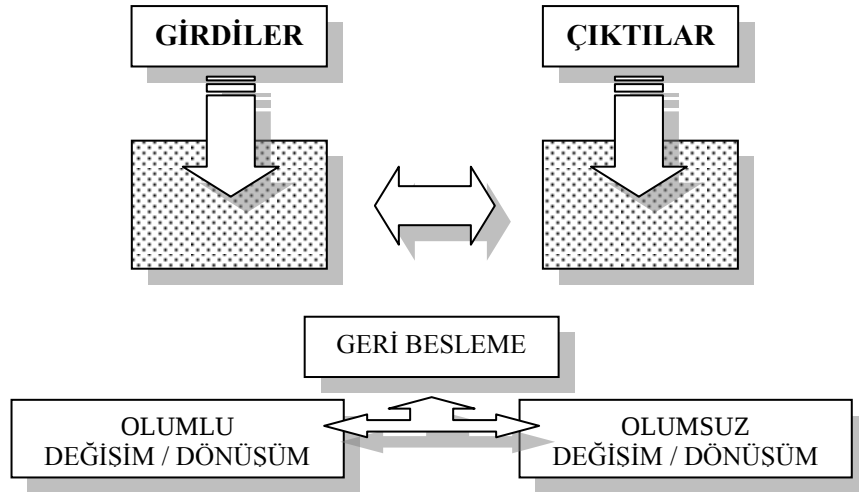
Schulz ise kentselliği, yoğunluk / süreklilik / çeşitlilik kavramları çerçevesinde açıklamaktadır. Burada yoğunluk, belirli bir optimal değere ulaşınca dek kentsellik için gerekli koşul olmakla birlikte, insan sağlığı ve mutluluğunu tehdit eden üst değere eriştiğinde, kabul edilemez bir düzey tanımlamaktadır. Çeşitlilik, kentsel ortamda seçme özgürlüğünü tanımlamasının yanı sıra, klasik zonning anlayışına karşı, alan kullanımındaki çeşitlilik anlamına da gelmektedir (Schulz, C. N., 1980).

Kentler, insanların barınma, çalışma, yerleşme, dinlenme, eğlenme ve özellikle kültürel temel ihtiyaçlarına cevap verebilecek, sürekli toplumsal gelişme ve buna bağlı mekansal değişimin olduğu yerlerdir. Yaşayan bir organizma olan kentlerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için kentlere özgü niteliklerin devamlı olması gerekmektedir; bu nitelikler sürdürülürken değişen yaşam koşullarına uyum sağlayacak organizasyonlar gerçekleştirilmelidir.

Türkiye’de kentleşme konusundaki en yaygın kavramsal çerçevenin Chicago Kent Sosyolojisi Okulu’nun etkisi altındaki ikili bakış açısı olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın üzerinde durduğu iki yönden birincisinde, kentleşme, nüfusun belli

yoğunluğun ve belli büyüklüğün üstündeki yerleşmelerde toplanması olarak ele alınmakta...ikincisinde, “kent kültürü” diye adlandırılabilen değerler, davranışlar ve tutumların benimsenmesi kentleşme olarak görünmektedir (Tekeli, Gülöksüz, 1985).

Özellikle yeni teknolojiler, yeni ürün türleri, ulaşım ve iletişim olanakları şeklinde kendini gösteren çeşitli girdiler sadece topluluk içinde elde edilen muhtemel artı değeri değiştirmez; aynı zamanda, yeni artı değer kanalları ve kontrol mekanizmalarını da doğrudan doğruya etkiler. Bu kanal ve mekanizmalar, daha sonra yeni sosyal ve siyasi değişimlere yol açacak şekilde, ilişkiler ağını ve etkileşim kalıplarını etkilerler (Kıray, M., 1998).

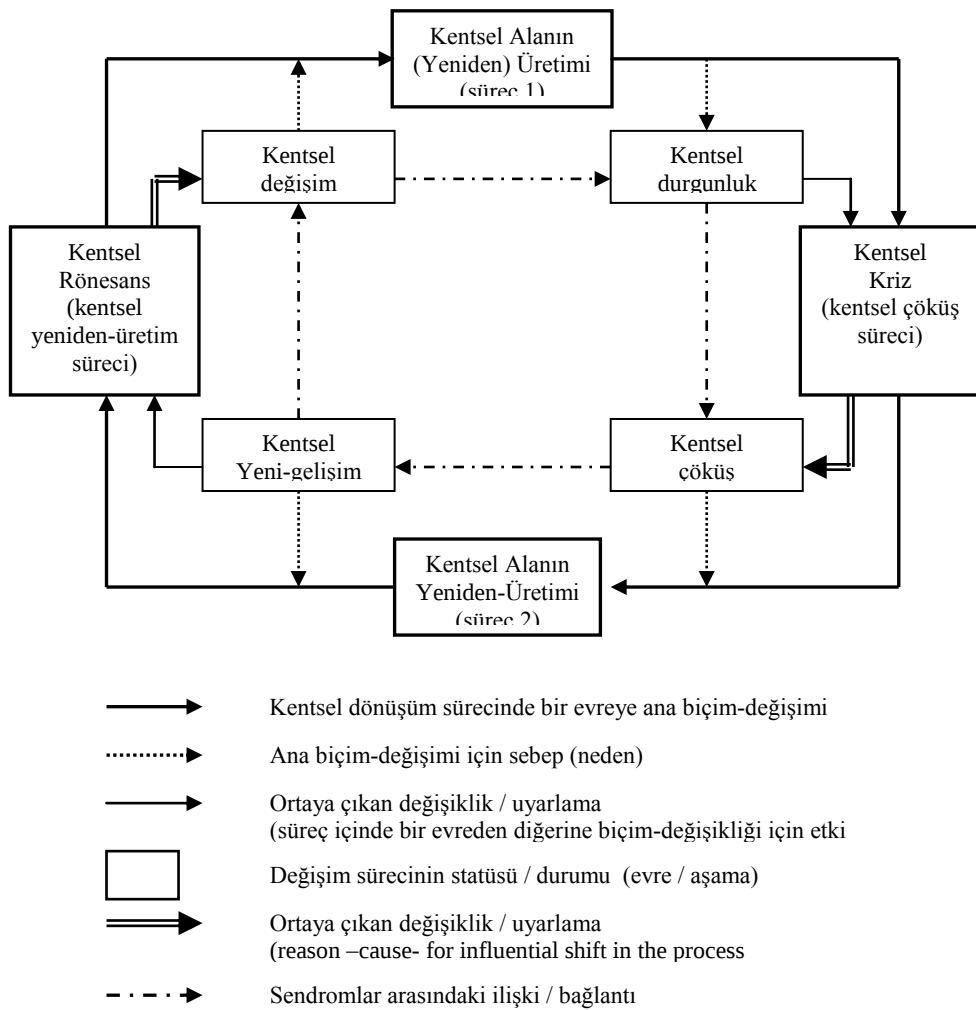

Şekil 2.3: Değişim-dönüşüm ilişkileri

“Her şeyden önce, metropolde farklı çıkarlara sahip pek çok insan bir araya gelmiştir ve bu insanlar, ilişkilerini ve işlerini son derece karmaşık bir organizma içerisinde bütünleştirmek zorundadır. Berlin’deki bütün saatler ansızın farklı zamanları gösterecek olsa, bütün iktisadi hayat ve iletişim alt üst olur, bu durum bir saat bile sürse etkileri uzun süre atlatılamazdı...o halde bütün etkinlikler ve ilişkiler, sabit ve gayri şahsi bir zaman çizelgesinde kesin biçimde bütünleştirilemezse, metropol hayatının tekniği düşünülemez” (Simmel, 2003).

Tanımlı-anlamli kimlik ve kişilik kazanmış bir mekan olan ‘yer’in anısının sürdürülebilirliği mekana ilişkin deneyimlerin aktarılmasıyla olanaklı görülmektedir.

Kentsel dönüşüm süreci, hem Dünya’da hem de Türkiye’de dinamik ve sistematik karaktere sahip periyodik, birbirini takip eden alt süreçlerden-evrelerden oluşan bir süreçtir. Kentsel alanın üretimi, süreçte ilk / başlangıç evresidir / aşamasıdır. Kentsel durgunluk semptomu, kentsel bozulma sürecine yol açan kentsel kriz statüsüne / durumuna sebep olur (Gürler, 2002).

Şekil 2.4:Kentsel Dönüşüm Sürecinin dinamik ve alt-süreçlerden oluşan karakteri (Gürler, 2002)

Kentsel alanın yeniden üretimi, kentsel dönüşüm sürecinde hem bir ara aşama hem de birbirini aralıksız izleyen bir alt süreçtir. Ara aşamada, kentsel yeniden-gelişim semptomu, kentsel dönüşüm sürecine yol açan kentsel rönesans statüsünün ortaya çıkmasına neden olur. Birbirini aralıksız izleyen alt-süreçte, kentsel değişim semptomu kentsel dönüşüm sürecinde kentsel alanın yeniden üretimi durumunun ortaya çıkmasına sebep olur (Gürler, 2002). (Şekil 2.4).

Kentsel değişim-dönüşüm sürecindeki, sürecin bileşenleri arasındaki ilişki art arda doğrusal bir ilişki değil; karmaşık, döngüsel, geribeslemeli bir ilişki olarak düşünülmelidir. Süreç içinde bir parçada meydana gelen değişim diğerleri ile eş zamanlı olarak etkileşim ve değişim halindedir. Gürler'in art arda olarak tanımladığı bu ilişkiler, şekil 2.4 incelendiğinde alansal ve döngüsel olarak ifade edilebilecek bir niteliktedirler. Sürekli devinen ve bir noktadaki bileşenin, diğer bileşenlerle doğrudan ve dolaylı etkileşimi gösteren bu şema, kentsel çöküntü alanlarının dönüştürülmesine ilişkin süreci anlatmaktadır.

2.1 Sanayi Öncesi Kentlerin Oluşumları

Sanayi öncesi kentinin ekonomisi, kendine özgü üretim biçimiyle dikkati çeker. Bu üretim biçimindeki işlerde çok az farklılaşma ve uzmanlaşma vardır. Karmaşık iş örgütlenmelerine rastlanmaz ve tüm dünya ölçeğinde belirlenmiş bir fiyat pek yoktur; alıcı ve satıcılar fiyatları pazarlık yöntemiyle belirlerler.

Sanayileşme öncesinin dünyasında kentler, bir merkez etrafındaki yapılaşmadan oluşurdu ve gelişimi bu merkezin etrafına dışa doğru halkaların eklemelenmesiyle gerçekleşirdi. Genellikle tarıma dayalı bir gelişmenin yaşandığı bu toplumlarda, kentsel oluşumda farklı işlevler birbirinden ayrışmamış ve buna bağlı olarak da konut, ticaret, yeşil alan vb. bölgelerin oluşumuna ihtiyaç duyulmamıştı. Yapı malzemesi, tekniği ve yapım örgütlenmesine de bakıldığında belirli bir alışkanlık ve bilgiyle tekrarlanan, önemli bir değişime uğramadan aktarılan bir uyum ve bütünlük görülürdü. Nüfus artışında ve hareketinde, bunlardan doğacak gereksinimlerin büyük dalgalanmalara ve değişimlere neden olabileceği yoğunluğun yaşanmadığı bu kentler kararlı bir yapıdaydılar.

Sanayi öncesi yerleşmeler arası ilişkilere bakıldığında farklı yerleşmeler, birbirini tamamlayan fonksiyonların doğması ve farklı mekanlarda yerleşmesi sonucu ortaya

çıkarmıştır. “Neolitikten 2000 yıl kadar sonra beliren kentlerin köylerle ilişkisi oralardaki tarımı denetleme, iç düzeni sağlama, artı ürünü kente akıtma ve gereğinde yeniden dağıtma şeklindeydi. Bu tarımsal alan ve artı ürünü denetleme ve düzenleme fonksiyonlarının farklılaşması hem ilişkiyi hem de yerleşme türünü ortaya çıkarmıştı” (Childe, G. V.,1976). Bu basit köy-şehir yerleşmeleri ile birbirleriyle ilişkilerinden, ancak köy-kasaba-şehir farklılaşması oluşabilmiştir.

Kuzeybatı Avrupa’da sadece tarım girdilerinin değişmesi ile önce yavaş yavaş sonra çok hızlı, iki oluşum gözlemlenebilir. 13. ve 14.yy.dan sonra tarımda artı ürünün artması ile mümkün olan ülkeler arası yoğun ticaret ve bunun sağladığı sermaye birikimi, giderek hem bu ülkelerin kentlerine yeni yönler getirdi hem de ticarete giriştikleri toplumların kentlerini değiştirdi (Kıray, M., 1998). “Yaklaşık 16. yy.da başlayan keşifler, kıtalar arası ticaret ve sömürgecilik, ulus-devletin ve yeni kurumların inşası, bilimsel keşifler ve teknolojik buluşlar, sekülerleşme ve zihniyet değişimi 19.yy.daki sıçramayı ve alt-üst oluşu gerçekleştirmiştir” (Bilgin, İ., 1998). 19.yy bütün bu büyük ve hızlı değişimlerin yaşandığı çağ olmuştur.

2.2 Sanayi Devrimi İle Birlikte Kentsel Değişimler

19.yy.daki bu gelişmelerin iki önemli sonucu olmuştur. Bunlardan birincisi “topraktan kopma”dır. Bu toprağı işlemekten ve ait olunan yerden kopma anlamına gelir, sanayi devrimi ile birlikte köylülükten çıkış ve kentlere göç başlamıştır. 19. yy.daki sürecin ikinci önemli gelişmesi de üretimin, artık eskisinden farklı bir teknikle, makineler üzerinden; kentlerde ya da kentimsi yerlerde yapılmasıdır. Bu süreçte tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Tarım toplumu ve sanayi toplumu arasında birçok farklılık vardır: tarım toplumu yavaş değişen, varlığını sürdürmek için yayılmaya ihtiyaç duymayan kararlı bir yapıya sahip iken, sanayi toplumu varlığını sürdürebilmek için sürekli değişim ve harekete ihtiyaç duyar ve olduğu gibi kalamaz. “Modern toplumdaki gelişimi ve değişimi ayırt eden “sıçramalı, kesintili, tersyüz edici biçiminin” kalıcı bir özelliği haline gelmiş olmasıdır” (Bilgin, İ., 1998).

Modern toplumlardaki fiziksel çevrenin farklılaşması toplumsal hareketlilik; insanın, malın ve paranın hareketi olarak tanımlanabilir. Mevcut çevre de bu çok yönlü hareketlilikten payını alır ve kararlı olamama eğilimi taşır. Şehirler ve şehirler arası yerleşmeler bir yandan büyüme ve genişleme, öte yandan da yeniden işlevlendirilme,

revize edilme, yıkılma ve yeniden yapılma eğilimi taşırlar (Bilgin, İ., 1998). Dolayısıyla yerleşmelerin de tıpkı toplumsal yapıda olduğu gibi kendini eskiden olduğu gibi sürdürerek gelişme şansları yoktur. Toplum yapısındaki değişimler, yerleşimlerin yeni yüzlerinin belirlenmesinde etkili olurlar. İnsanın, malın ve paranın hareketliliği yerleşimlerin yeni yer ve konumlarını belirler.

“...Şehirlerin kabuk değiştirme ve modernleşme süreçleri genellikle şu izlerin sürülmesiyle anlaşılmalı çalışılır:

- Modern topluma özgü yeni kurumları barındıran binaların (vilayet, adliye, hastane, üniversite, banka, büro gibi resmi ve sivil yönetim / hizmet binaları) vazettiği düzen;
- Bulvar ve caddelerden oluşan sirkülasyon şebekesi;
- Demiryolu eksenleri ve onları noktalayan garlar;
- Planlı konut mahalleleri.Bu başlıklardan birincisi şehrin yeni anıtlarını ve röper noktalarını; ikincisi ve üçüncüsü yeni örgüsünü; dördüncüsü de dış mahallelerini tanımlamamıza yardımcı olurlar” (Bilgin, İ., 1995).

1920’lerden önceki yerleşim birimleri, tramvay ve demiryolu hatları boyunca gelişen, yürüme mesafesi kadar yayılan küçük banliyö yerleşmeleri halindeydi. Modernizm hareketi ile, komşuluk birimlerinden oluşan geleneksel kent dokusu parçalandı. Kentte çeşitli bölgeler yaratıldı; konut alanları ticaret bölgesinden, ticaret bölgesi yeşil alandan ayrıldı. Bunu sağlayan en önemli etken otomobildi. Otomobilin modern hayata girmesi ile hareket kolaylaştı, kent dışı yerleşimlere ulaşılabilir hale gelindi. Sanayi öncesi kentlerdeki konut ve iş yerinin yürüyerek ulaşılabilir mesafede olması artık gerekmiyordu. Kent merkezlerinin yoğun hale gelmesi buraların terk edilip kent dışında konut alanlarının oluşmasına neden oldu. Kent merkezleri ise ticari bölge olarak devamlılığını sürdürdü.

19. yy.da, kentleşmeye neden olan iki önemli faktör vardı. Bunlardan ilki, teknik gelişmeler sonucunda tarımdaki üretimin ağırlıklı olarak makinelerle yapılmasının iş gücüne olan ihtiyacı azaltmasıydı. Artı iş gücü, kırsal kesimden kentlere geçiş yapmıştı. 1950’lerde çok partili sistemde izlenen politika, kırsal kesime bir takım vaatlerde bulundu; kırsal kesimde elde edilen kazanımlarının, kentlerde de sağlanabileceği. Bu durum kırsal-kent arasındaki farklılıkları aşmaya cesaret veren bir

hal almıştı. Bu iki önemli gelişimin, teknik ve politik gelişmeler, kırsal nüfusun kentlere geçişinde hızlandırıcı etkileri olmuştur. “Üretimin artması için gerek kaynak temini gerekse tüketim bakımından sistemin “dengelenme” büyüklüğünün artması lazımdır, bu da hareketliliğin artmasına bağlıdır” (Tekeli, İ., 1968).

2.2.1 Sanayinin Çevresindeki Yerleşimlerin Oluşumuna Etkisi

Modern dünyanın en önemli özelliklerinden biri, kesintili bir sürecin yaşanması bir sürekliliğin olmayışı, modern toplumlarda oluşan keskin değişimlerin hızla tüm dünyayı etkisi altına almasıdır. Sanayi devriminin öncüsü İngiltere olduğundan, dünyada sanayi merkezi olarak ilk gelişen yerler Liverpool ve Manchester olarak karşımıza çıkar. Sanayileşme beraberinde nüfus artışını da getirmişti ve bu merkezlerin gelişimini artan nüfusun barınma ihtiyacına ait çözümlerin aranmasıyla oluşuyordu. Londra ve Paris’te sanayileşme bu kadar olmadığı halde nüfusu neden bu kadar çektileri; başkent olmaları ve dünya ticaretinin merkezleri olmaları ile açıklanabilir. Dünyada ticari ilişkiler attıkça Londra’nın önemi artmıştır.

Sanayileşme ile birlikte ilk olarak iki endüstriyel sektör karşımıza çıkıyor. Bunlardan ilki tekstil, ikincisi ise demir-çelik endüstrisi. Tekstil endüstrisinde kullanılan hammadde pamuk ve yün; pamuk topraktan, yün ise hayvancılıktan elde ediliyor. Bunlar taşınması kolay mallar ve yere bağımlı değiller. İngiltere daha çok tekstil endüstrisinin olduğu bir ülke. Tekstil hammaddesini, sömürgelerinin de çok olmasıyla, kolay elde edebiliyor ve elde ettiği bu hammaddeyi kolay taşıyabildiğinden, fabrikalar şehir içinde kurulabiliyor.

Demir-çelik endüstrisinde ise hammaddeye yakınlık, malların taşınmanın kolaylaşması açısından önemli bir etkidir. Maden yatakları şehirlerin çok dışında olan yerler olduğundan, maden yataklarına yakın yerlerde kurulan fabrikalar yeni yerleşim yerlerinin doğmasına neden olmuşlardır. Kuzeybatı Avrupa’da Almanya, Belçika ve Hollanda’nın oluşturduğu üçgen bölge özellikle Ruhr Havzası, büyük sanayinin madene bağlı gelişiminin görüldüğü alan olarak karşımıza çıkar. “Kesintisizce art arda eklenilen bu devasa yerleşme bölgesinin mekansal formu, Essen, Dusseldorf, Dortmund gibi şehirlerin genişlemesiyle değil, sayısız maden ocağının ve ağır sanayi tesisinin çevrelerindeki köyleri ve küçük yerleşmeleri büyüterek birbirine eklemesiyle ortaya çıkmıştır” (Bilgin, İ., Karaören, M., 1993).

19. yy.da sanayideki bu gelişimlerin sonucu şu şekilde özetlenebilir: demir-çelik endüstrisi gibi ağır sanayi yeni yerleşim alanları yaratmış, tekstil sektörü ise eski yerleşmeler içindeki elverişli alanların dönüşümüne neden olmuştur. Bütün bu dönüşümler, toplumdaki demografik hareketlerle birlikte belli odaklarda nüfusun artmasını ve yığılmasını sağlamıştır. Şimdiye kadar görülmemiş oranda bir konut ihtiyacına neden olan bu yoğunlaşma; ne mevcut dokuda bulunan konutlarla ne de geleneksel yapım sistemleriyle çözülebilmiştir. “Bunun tarihsel anlamı da, sanayileşme sürecine öncülük eden ülkelerde kentsel konut ekonomik, politik ve kültürel alt-sistemlerinin köklü bir biçimde dönüşmesi, toplumsal olarak yeniden inşa edilmesi demektir” (Bilgin, İ., 1990).

Şekil 2.5: Coketown'dan gece görünümü. Birmingham, İngiltere. Tipik bir 19.yy sanayi kenti. (Arredamento Mimarlık Dergisi)

S. Giedion, dönemle ilgili değerlendirmesinde: “Endüstri Devrimi, fabrika sistemi ve makine ile üretimdeki hızlı artış, dünyanın çehresini tamamıyla değiştirmiştir... siyasi devrimlerde bile, bir süre sonra yeni bir sosyal eşitliğe ulaşılır; ancak Endüstri Devrimi ile bozulan eşitlik, bugüne dek hala düzeltilememiştir. İnsanın iç huzurunu ve güvenini sarsması, Endüstri Devriminin en aşıkâr özelliği olmuştur” (Gideon, 1995) demektedir.

2.2.2 Sanayileşme İle Birlikte Değişen Üretim Anlayışı

Sanayileşme ile başlayan seri ve ekonomik üretim anlayışı, hazır ürünlerin üretiminin tercih edilmesini daha karlı buldu. Hazır üretimin her alanda uygulanması, kullanıcı ve üretici arasında net bir ayrışmaya neden oldu. Özellikle mimaride kullanıcı-üretici arasındaki ilişkilerin yüz yüze ilişkiler olmaktan çıkması, kullanıcının isteklerine tam anlamıyla cevap veren bir üretim oluşmasına engel oldu. Kullanıcının üretimin hiçbir safhasında yer almaması tüketime yönelik bir anlayışla birlikte tüketim toplumunun doğuşuna neden oldu. Modernizmin kentleri, mimar ve plancıların, bir takım politik kararların da etkisiyle, kendi doğrularında evrensel nitelikte toplum modeli yaratılmak amacıyla, işlevlerine göre bölümlendirilmiş bölgeler haline geldiler.

Şekil 2.6: Metropolis filminden görüntüler. Yönetmen: Fritz Lang, 1926.

19.yy.la birlikte değişen üretim anlayışının insanı nasıl makineleştirdiği, mekanın bu üretim anlayışını nasıl yansıttığını en iyi anlatan filmlerden ilki ve en önemlisi Alman dışavurumcu yönetmen Fritz Lang'ın "Metropolis" filmidir. Mimari üzerinde eğitim görmüş olan Lang, 1924'te New York seyahatinde edindiği izlenimlerle, geleceğin kenti fikrini filme yansıtmıştır. Filmde, sanayi toplumunun bayağı dünyası yeriliyor, sanayileşme ile birlikte toplumda belirginleşen sınıf farklılıkları eleştiriliyordu. Teknoloji ve insanlık arasındaki çatışma filmde ikilemelerle seyirciye sunulmuştu. Bir tarafta robotlaşan insanlar ve diğer tarafta bunların hizmet ettikleri burjuvazi sınıfı. Yaratılan mekanlar da bu iki uç arasındaki farkı gösterir nitelikte idi: bir yanda karanlık ve ruhsuz mekanlar, alttaki ezilmiş işçi sınıfının yaşamı; diğer

yanda yerüstünde teknolojinin sunduğu pozitif olanaklardan yararlanan yaşam. Burjuvazi sınıfı (fabrika sahibi), insanları makineleştirmekle kalmamış, onlara da gerek duymamak amacıyla insan yerine geçecek robot üretimi için araştırma yapmaktadır. Fabrika sahibinin oğlunun bir gün olanları fark etmesi ile yaşadığı bunalım ve karşı koyma savaşı ile içsel çatışmanın betimlenmesi yapılmıştır. Filmdeki sahneler iki uç arasındaki mücadeleyi, birinin diğerinin yok etmek için harcadığı çabayı irdelerken, üzerinde durulan diğer bir nokta da bilimin tüm bu emeller için kullanılması, bilimin ve teknolojinin kötü gücüdür.

Modern kentlerdeki mekan-kullanıcı ilişkisinde; yapım üretimi, kullanılan malzeme ve uzmanlaşma, mekanın kullanıcısıyla bütünleşmesine engel teşkil eden unsurlar olmuşlardır. Seri ve ekonomik üretim, yapay malzemelerin kullanımı ve bunlara kullanıcının müdahalesinin ve değişikliğin zor oluşu, tasarımın uzmanlar tarafından yapılıp yine üretim safhasında uzmanların yer alması, kullanıcının üretime katıldığı, esnek ve kullanıcıyla bütünleşen mekan anlayışını ortadan kaldırdı.

Kullanıcı-üretici-tasarımcı arasındaki ilişkilerdeki bu farklılaşma mekanın “yer”e dönüşmesini sağlayan anlamsal yapıların göz ardı edilmesine neden oldu. Özellikle sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan konut sorununa getirilen çözümler; yaşanmışlık duygusu, benimseme, mekanın hafızası gibi kullanıcı ile mekan arasındaki ilişkiyi pekiştiren kavramları önemsemediler. Kim Dovey, konut mekanlarının oluşum sürecindeki bu önemli noktayı şöyle dile getirmektedir: “...günümüzde kullanım nesneleri onları üreten süreçlerden ayrılıyor. Eskiden “yer” duygusu yaratan mekanları tasarlayan kişi genellikle onu inşa eder; kimi zaman da kullanıcısı olurdu. Form ve süreç, yüzey ve derinlik, algı ve eylem arasındaki bağlar daha kuvvetli idi ve mekan oluşumunda sürdürülebilir bir ilişki söz konusu idi...” (Dovey, K., 1999).

Osmanlıda ise I. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde, 19. yy Avrupa’sında yaşanan köklü dönüşümlere paralel bir değişim olmadı, ancak bu dönüşümlerden etkilendi. Bu dönemde büyük kesimleri harekete geçirecek ve belirli merkezlerde yoğunlaşmayı sağlayacak derecede bir sanayi gelişimi yoktu. Avrupa’daki sanayinin gelişmesi, elde edilen artı ürünler için pazara ihtiyaç duyulmasına neden oldu. Osmanlı, artı endüstri ürününün pazarlanması için ideal bir yer haline geliyor ve endüstrileşen bu ülkelerin ekonomilerine ticaret yoluyla eklemleniyordu. Osmanlı topraklarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla taşımacılığın geliştirilmesi sağlanmış ve yeni pazarlara ulaşım kolay hale getirilmiştir. 1850 ve 60’larda İngiliz

sermayesiyle Batı Anadolu'nun demiryolları yapılırken, 1880 ve 90'larda Fransız sermayesiyle Suriye ve Filistin, Alman sermayesiyle İzmit-Ankara ve Eskişehir-Konya hatları tamamlanmıştır. Bağdat demiryolu ise 20.yy.ın başında Alman sermayesiyle yapılmıştır (Pamuk, 1984).

Bu ticaret yolları insandan çok malların taşınmasına yönelikti. 19.yy.ın dünyadaki etkileri, daha çok tek hakim şehirlerde, İstanbul ve İzmir gibi, mekansal değişimlerin görülmesiyle sonuçlandı. "19.yy.da kentli nüfusun toplam artışının %45'i yalnızca İstanbul'un büyümesinden kaynaklanıyordu" (Pamuk, 1984). Daha çok İstanbul'da görülen bu toplumsal değişme, bir takım kentsel değişimlere de neden oluyor, yeni konut alanlarının ve formlarının oluşmasını sağlıyordu. Ancak bu oluşum Avrupa'daki merkezlerdeki gibi büyük boyutta değildi, şehrin tüm yapısını değiştirecek ve yeni formlar getirecek bir sonuç yaşanmamıştı.

Avrupa'daki değişim, daha çok alt gelir grubundaki nüfusun yeni iş sahalarına hareketiyle oluştuğundan, buralardaki mekansal farklılaşma, düşük gelir gruplarının konut sorununu çözümlendirmek üzere yaratılan yerleşmelerle olabiliyordu. İstanbul'da ise yaşanan değişim sanayileşen ülkelerden farklı bir gelir grubuna hitap ediyordu. İstanbul'da üst gelir gruplarının yaşadıkları konut ve çevrelerine ait taleplerinin farklılaşması ve şehrin dışındaki yerlere demiryolu taşımacılığıyla kolay ulaşılabilir hale gelmesi yeni yerleşim alanlarının oluşmasına neden oldu. Bunlar Boğaz köyleri, Bakırköy, Yeşilköy, Anadolu yakasında Göztepe, Erenköy, Bostancı gibi yeni üst-orta tabaka yerleşimleriydi. "Şehrin merkezine özgü bir diğer prestijli konut tipide, 19. yy.ın sonunda İstanbul-Beyoğlu'nda gelişmeye başlayıp, sonra Cihangir, Teşvikiye ve Nişantaşı'na doğru yayılan apartmandır" (Tekeli, İ., 1989).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında İstanbul'daki kentleşme ve konut-alt sistemleri açısından değişimin sağlanmasında alınan politik kararlar etkili olmuştur. Bu politik kararlardan ilki başkent olarak İstanbul'dan vazgeçilip, küçük bir Anadolu kasabası olan Ankara'nın seçilmesi idi. Ankara'nın gelişmesine ve yapılanması ön plandaydı, burası için projeler geliştiriliyordu. İkinci önemli politik tercih de, kamu eliyle sanayileşmeydi. Tarımdan elde edilen birikim devlet tarafından sanayi yatırımlarına dönüştürülmüştü. "Teknolojik gelişmenin artık değer'in miktarını çoğaltması toplum içindeki yeni fonksiyon ve hüneler gerektirecektir. Bu ise farklı bir sınıf ve tabakalanma biçimi çıkaracaktır. Eğer bu yeni biçimin üst tabaka ve sınıflarda gerektireceği insan stoku mevcut tabaka ve sınıfların tabii çoğalması ile

karşılanamıyorsa bu tabakalar ve sınıflar arasında transferi gerektirecektir” (Tekeli, İ., 1968). Bu yatırımlarla beraber Anadolu’nun değişik yerlerinde sanayileşmeye başlamış yeni odaklar oluşturulmuştu: Ereğli, Nazilli, Gölcük gibi.

2.2.3 Mimar ve Plancıların Yerleşim Karakterine Yön Vermeye Başlamaları

Tarım toplumunda palazzo, saray, köşk, dini yapılar gibi önemli yapılarda mimar vardır, ancak konutta deneyimlerle elde edilmiş, yöresel ve tüm sürecin kullanıcı tarafından yönetildiği bir yapılanma yaşanır. “19. yy. sonrası modern sanayi toplumlarının yaşadığı dönüşüme damgasını vuran temel olgu “kitlesel üretim ve anonim tüketim” olmaktadır. Kitlesel üretim bir prototipin hiçbir değişikliğe uğramaksızın ve tüketicisinin kim olacağı bilinmeksizin çoğaltılmasıdır. Anonim tüketim ise, somut tüketici bireyin kendine özgü gereksinim ve talepleri gözetilmeksizin üretilmiş ürünlerin tüketilmesidir” (Bilgin, İ., 1994).

“Erken sanayileşmiş bölgelerin ilk dönemlerindeki gelişme varsayıldığı gibi homojen olmamıştır. Denetleme/yönlendirme aygıtlarının rolleri ve davranışları açısından bakıldığında 3 tip ayırt edilebilir: birincisi, bu aygıtların çok güçlü olduğu Berlin, Paris gibi şehirlerdir. Bunlar absolutist barok planlama geleneğini 19. yy. koşullarına uyarlayarak devralmışlar ve şehir toprakları üzerindeki ticareti regüle eden merkezi politik idareye dönüştürebilmişlerdir. Haussmann’ın Paris, Hobrecht’in Berlin planı bu iradenin yoğunlaşmış ifadeleridir. ...İkinci tipte ise imarın öznesi politik kurumlar değil, doğrudan doğruya büyük arazi sahipleridir. 19. yy. Londra’sı bu tipin en çok bilinen örneklerindendir...kendi arazilerine ait mevzi imar planlarını yapan ve uygulamaya koyan bu toprak sahiplerinin uymak zorunda oldukları kurallar, sadece binalara ilişkin bazı imar mevzuatları ve sağlık yasaları ile sınırlıydı. Büyümeyi ve yayılmayı frenleyecek herhangi bir engel yoktu...Üçüncü tipte ise ne ekonomik açıdan, ne de dağınık çıkarları uzlaştıran yoğunlaşmış politik özne vardı. Almanya’nın yukarı Ren Bölgesi, özellikle de Ruhr Havzası bu gelişme biçiminin en tipik örneklerindendir” (Bilgin, İ., Karaören, M., 1993).

Özellikle demir-çelik ve madene dayalı endüstrinin olduğu kent dışı yerleşimlerde, fabrika sahibinin yaptırdığı kapalı yerleşim dikkat çeker. Fabrika, patronun evi (idare merkezi) ve işçi evlerinden oluşan bu yerleşim, işçilerin aileleriyle birlikte yaşayabilecekleri ve birçok ihtiyacına cevap verebilecek nitelikteydi. Yapım aşaması için pahalı, ancak ücretlerin düşük tutulması ve oradaki yaşamsal kuralların

getirdikleriyle kazançlı bir modeldi. İşçilerin haftada sadece üç saat dışarı çıkabilmek için izinleri vardı. Ayrıca hukuki açıdan da tek zorunluluk, kent dışı kırsal olmayan alanlarda bina yapımı için ön şart olarak, önünden geçen stabilize edilmiş bir yolun gerekliliği olmuştur.

Ayrıca yeni konut alanlarının inşasında mobilitenin sağlandığı demiryolu ağının ve ağın sonunda yapılmış garın önemi büyüktür. Demiryolunun icadı toplumdaki gerçek hareketliliğe neden olmuş ve garların etrafı, mevcuttakilerin yıkılıp tekrar yapılmasıyla yeni yerleşim alanlarına dönüştürülmüştür.

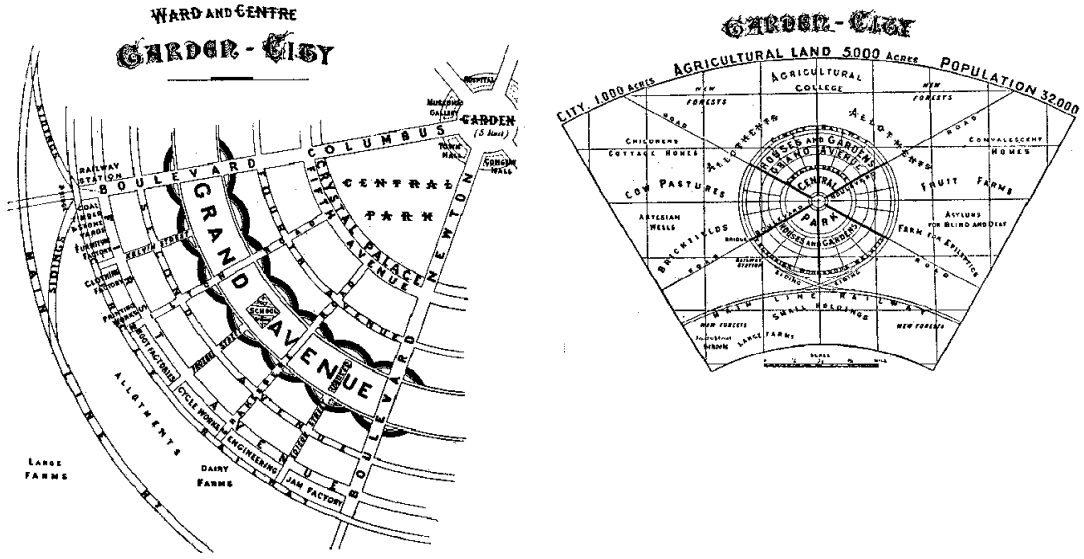
2.3 Kentsel Gelişime Yön Veren Bazı Kavram ve Kuramlar

“19.yy.ın sonuyla 20.yy.ın başlarında Avrupa’da ortaya çıkan şehir teorilerinin, aralarındaki pek çok farka rağmen, iki genel özelliği vardır. Bu teorilerin hepsi, sosyal hayatın her biriminin karakteristiklerinin kurumlarca belirlendiğini varsayıyor. İkinci olarak, genellikle hepsi, insan toplumunun evrimsel veya tarihsel bir ürün olduğunu, bu yüzden toplumsal olayların açıklamalarının, kökenlerinin keşfini içerdiğini varsayıyor. Bu nedenle, hem ekolojik şehir teorisi hem de bayağı fragmanter olan sosyo-psikolojik teorilerinin tersine, yüzyıl başındaki Avrupa şehir teorisi bir kurumsal şehir teorisi öngörüyordu. Şehrin açıklanması, kurumlarının kendine özgü düzeniyle tarihsel önceliğinde öngörülüyordu. Çeşitli özel teoriler, merkezi ya da orijinal gördükleri özel kurum açısından farklılık arz ediyordu.” (Weber, 2000).

2.3.1 Bahçe-Şehir Kavramının Oluşumu

Mimarlık eğilimlerinin, modern insanın barınma sorununa getirdiği çözümlerden birisi de bahçeli evlerin yan yana gelmesiyle oluşan düşük yoğunluklu “bahçe şehir” mimarisi olmuştur. 19. yy. sonunda İngiltere’de Ebenezer Howard’ın öncülüğünü yaptığı bu kavram etkili olmaya başlamış; Howard, 1898’de yayımlanan “Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform” adlı kitabında Londra’nın aşırı yoğunlaşmasına bir çözüm olarak “Bahçe Şehir” önerisini açıklamıştır. Bu öneride, bahçe şehrin kır yaşamına ait zenginlik ile kentin teknoloji ve aktivitelerini birleştirerek her ikisinin de avantajlarından faydalanabileceğini öne sürmüştür. Bahçe şehir, yerleşme örüntüsü, mekan kurgusu, yoğunluğu ve ölçeğiyle kentlerin mevcut karakterinden farklılaşmayı getirecek; kırsal kent arasındaki bir ara konumun ifadesi olacaklardı. Bu

düzen, ortalama modern insanın konutlarını yeşilin içine yayılmış gevşek mekan örüntülerine haline getirmeyi amaçlamıştır.

Şekil 2.7: Ebenezer Howard'ın Bahçe Şehir Diyagramları (Arredamento Mimarlık Dergisi, 100+59)

2.3.2 Lineer Sanayi Şehri

Tony Garnier'in, sanayileşmekte olan bir kent için önerdiği format, kent merkezinin mevcut şekliyle korunması, sanayi ile gelişen yeni yerleşmelerin mevcuttaki bu şehir merkezine eklenmesi düşüncesi idi. Garnier tarafından geliştirilen bu modele "Lineer Şehir" denmiş; yerleşimin karakterini hücreli eklemeler ve gelişmeler belirlemiştir. Le Corbusier, lineer şehir formunu koruyarak sanayi şehri için uygun bir formatta olduğu görüşüyle, lineer şehir formunu sanayi şehrine adapte ederek "Lineer Sanayi Şehri"ni önermiştir. Daha sonra bu kuramlar geliştirilerek, yine temelinde bu formatın olduğu farklı gelişme modelleri üretilmiştir.

Şekil 2.8: "Bir Endüstri Kenti". Tony Garnier, bu ütöpik çalışmasında tüm yapıları ile bir sanayi kenti tasarlamıştır.

Le Corbusier'in, City of Tomorrow'da planlama yapılırken yer ve karakter kavramları üzerinde durulması gerektiğini belirtir. Doğal bir çevrede planlama ile uyumlu bir çevre yaratılması konusunda şöyle der: "Yerkabuğu insanların yaşamının başladığı bir sahne olarak görülebilir. Bir noktaya kadar kontrol edilebilir ve yeniden şekillendirilebilir ve sonuç olarak çok uyumlu (doğa ile insan yapımı arasındaki yapaylık arasında) sonuçlar elde edilebilir. bundan ötürü doğal çevre, kültürel bir çevreye dönüşür. Bu temel gerçekler strüktür –yatay ve dikey- olarak ifade edilir. Strüktürel (binanın yerleşim yeri ile ilgili) düzenlemeler ve tanımlamalar, doğal alanla ilgili etütlerin, çalışmaların, deneyimlerin bir yansımasıdır" (Cobusier, 1947).

Le Corbusier'e göre geleceğin şehri nasıl inşa edilmeliydi? Le Corbusier'in modern kentlerin şekillenmesindeki payı büyüktür; onun kente ait kavramlarını anlamak, günümüz kentlerinde yaşananların neden-sonuç ilişkisinde görebilmek amacıyla etkili olacaktır. "Serbest Plan, Serbest Cephe, Serbest Ev" makalesinde Le Corbusier'i geniş biçimde irdeleyen İhsan Bilgin şöyle der: "Le Corbusier'nin uğraş alanı özel siparişlerle ve villalarla sınırlı değildi. İddialı bir modernist olarak asıl ilgisi, 19.yy.dan beri en ağır sosyal sorunlardan biri haline gelmiş olan konut sorununun çözümü idi; yani sıradan insanın sorunları ve anonim talepleri. Ancak yine iddialı bir modernist olarak, talepleri dile geldikleri biçimleriyle yanıtlamak ve sorunların tanımlanmış biçimleriyle çözmek değildi hedefi. Sorunun tanımı ve talebin niteliğini değiştirmek, yüz yıldır kitlenmiş olan sorun yumağından hareketle "modern ikamet" formunun keşfine öncülük etmek istiyordu. O nedenle yukarıda değinilen çalışmaları, tek seferlik ve "biricik" eserler olarak değil, daha genel ve evrensel bir arayışın deneyleri olarak okumak Corbusier'nin projesini anlamak açısından daha doğru olur...

...Le Corbusier de, tıpkı kuşağının diğer modernistleri gibi fiziki çevrenin "organik" yapısının artık çözüldüğünü, geri döndürülemez bir biçimde sakatlandığını görmüştü. 19.yy. boyunca bu çözülme "organikimsi" formların ve görüntülerin ardına gizlenmiş, çözülme görmezlikten gelinmişti. Artık "-mış gibi yapmaktan" vazgeçilmeli, "organik" olanın yerine "mekanik" olan geçirilmeliydi. Evet, Le Corbusier'nin yoğun çabası organizmanın yerine mekanizmanın geçirilmesi olarak geçirilmesi olarak özetlenebilir. Organizma parçalanamaz bir bütünlük, bir varlıktır; hücrelerin çeşitli permütasyonlarla eklemlenmesi ve çoğalmasıyla oluşur; kendi kendini yeniden üretir. Gerçi farklı işleri gören organlar yok değildir: el kavramaya,

mide öğütmeye, beyin düşünmeye yarar. Ancak biri olmadan öteki düşünülemez, birbirlerini ikame edemez, ancak var ederler. Canımız sıkılınca neden midemizin ağrıldığını ya da kaşındığımızı, heyecanlanınca neden kas gücümüzün de arttığını, bu organların gördüğü işlerle açıklayamayız. Organizmanın bir bütün olarak da, tek tek organların gördüğü işlerle ve diğerleriyle eklemleme biçimleriyle açıklanamayacak, yani parçalanamayacak bir bütündür; bozulup tekrar kurulamaz, başka bir biçime büründürülemez. Oysa mekanizma bir sürece ve akışa işaret eder. Her bir parçanın işlevi, kendinden bir sonrakinin harekete geçmesi, yani işlemesi için bir ön koşuldur. Akışı yeniden tanımlamak kaydıyla yer değiştirebilir, feragat edebilir. Bütün, birbirlerini ikame edebilir, parçalanabilir parçalardan oluşur. Mekanizmanın formu da kurmacadır; şöyle ya da böyle olması içsel bütünleşmeden gelen bir zorunluluk değildir; bozulup yeniden kurulabilir, başka bir biçime bürünebilir. Otomobillerin ya da çeşitli aletlerin motorlarının ne kadar farklı unsurlardan oluşabildiğini, ne kadar farklı hacimlere ve formlara sahip olabildiğini biliyoruz. Yeter ki kesintisiz ve aksamayan bir akışın içinde olmayı sürdürebilsinler...

...Kuşkusuz fiziki çevrelerin “organik” ya da “mekanik” olarak adlandırılmaları metaforiktir. Ne ortaçağ şehirleri gerçekten yaşayan birer organizmaydılar, ne de 20.yy. şehirleri işleyen ve akan birer mekanizma oldular. Ancak yine de kullanışlı metaforlardı bunlar. Bir ortaçağ şehri ne denli “yapılmış” olursa olsun, ne denli artifisiyel unsurlar taşırsa taşısın, yine de parçalanamaz bir bütündü. Kilise, balık pazarı, sokaklar, evler yüklendikleri farklı işlevler kadar; birbirlerini var etmeleri, birbirlerini ortaya çıkarmalarıyla da şehrin parçası oluyorlardı. Kilisenin çevresiyle birlikte ortadan kalkması sadece ibadet işlevini ortadan kaldırmakla kalmaz, diğer bütün organların varlığını da eksiltir, sakatlardı. Modern metropollerde ise bir işlevin mekansal olarak kayması, örneğin küçük sanayinin desantralizasyonu, geniş bulvar operasyonları ya da periferik bir alana yeni konut yerleşmesi yapılması diğer unsurların varlığını yerle bir etmez, içlerini tamamen boşaltmaz; sadece yeniden tanımlar, yeniden düzenler. Yeter ki “akış”, “işleyiş” bozulmasın. İşte Le Corbusier ütopyası bu metaforlar üzerine kuruluydu” (Bilgin, İ., 1999).

Modern kentlerin görünümüne ilişkin Relph şöyle bir sıralama yapmaktadır:

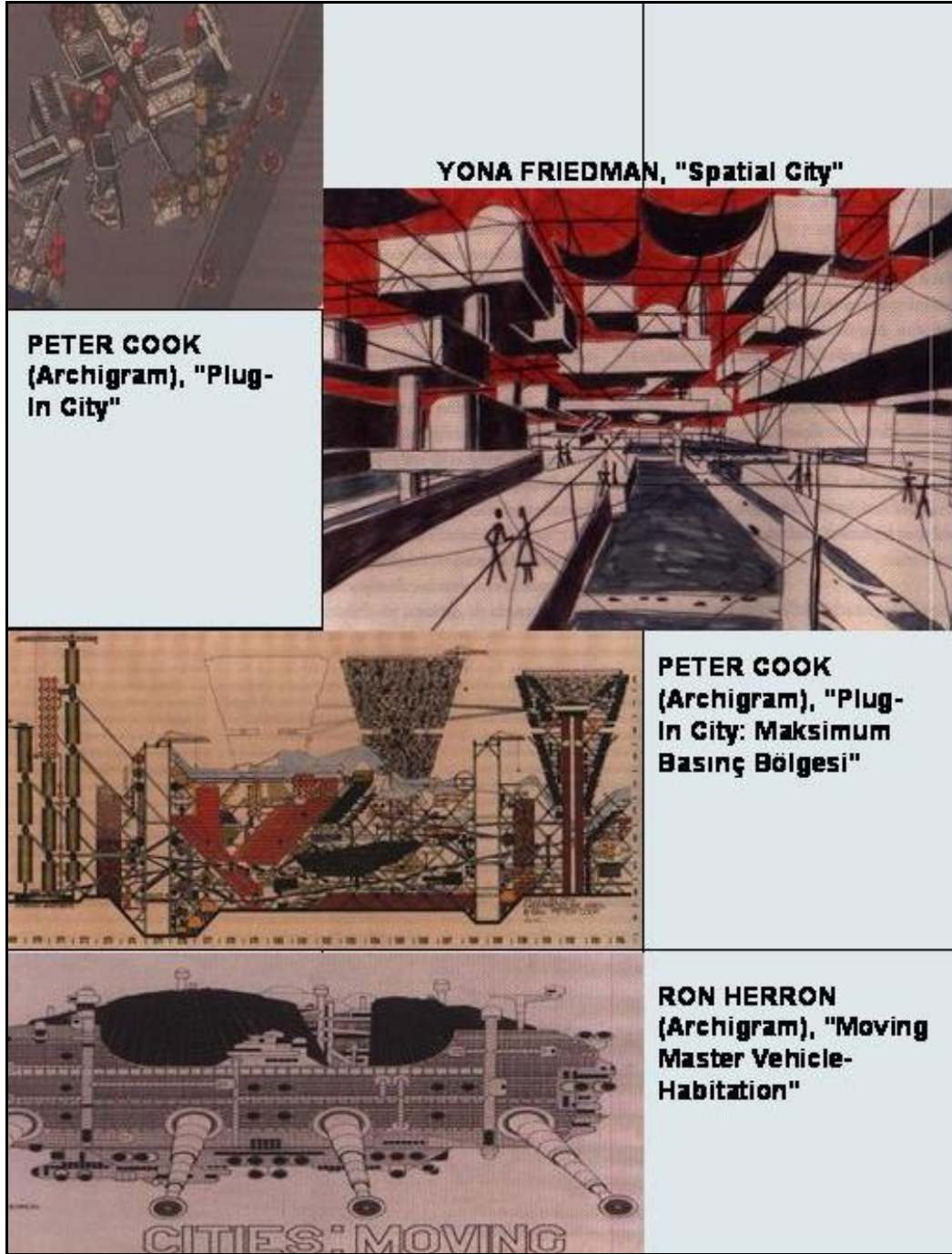
- Büyüklüğün, birkaç caddeden birden girişi olan çok az mimari ayrıntıya sahip mega yapılarla mekana yansımaları

- Dümdüz mekanlar: gökdelenlerin meydana getirdiği şehir merkezi kanyonları, sonsuz banliyö manzaraları
- Akılcı bir düzen: görünümdeki sıkıntı verici, topyekün düzenlilik.
- Sertlik ve donukluk: taşıt yollarının her yeri kaplaması ve doğanın ortadan kaldırılmış olmasıyla ortaya çıkan görünüm.
- Otomobilin egemenliğinin beraberinde geniş alanlara yayılma sonucu sürekliliği olmayan bir dizi şehirsiz vizyon (Relph, 1976).

Modernizmin kentler üzerindeki etkileri onun en çok eleştirilen yönlerini oluşturmuştur. Özellikle Le Corbusier'in şehri tanımlamak için makine benzetmesi yapması, sanayileşme ile birlikte kurulan kentlerin işlev ve verimlilik üzerine planlanmasını ve sonuçta kimlik kaybına yol açan ruhsuz mekanların oluşmasına yol açması yönünde eleştiriler olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yıkım sonucunda yok olan şehirlerin yarattığı etkilerle oluşturulan tasarımlar; konutu, bir bütünün parçası olarak görme eğilimindedirler. Konut, farklı kentsel işlevleri barındıran bir sistemin içinde, değişebilir ve yenilenebilir modüller olarak tasarlanmıştır. 1960-70 yıllarında Avangart olarak nitelendirilen bu yaklaşımdaki çalışmalar uygulanmış ya da tasarım aşamasında kalmış denemeler olarak ortaya konmuşlardır.

Archigram grubu üyeleri (Peter Cook, Ron Herron), Rem Koolhaas ve Zoe Zenghelis, Cedric Price, Arata Isozaki, Ettore Sottsass, Superstudio, Yona Friedman gibi isimler avangart tasarımları temsil etmektedirler (Arredamento, 2003). Peter Cook tarafından tasarlanan "Plug-in-City" de, bütün şehirsiz işlevleri barındıran bir strüktür denemesi yapılmış; bu strüktürün içine yeni birimlerin eklenilebileceği bir yapı düşünülmüştür. Yona Friedman tarafından tasarlanan "Spatial City"de ise, eski bir kent dokusunun üzerine yerleştirilebilen ve yine yeni modüllerin eklenilebildiği bir özellikte strüktür denemesi yapılmıştır. Ron Herron tarafından 1964'te tasarlanan "Moving Master Vehicle-Habitation"da strüktür bir bütün olarak hareket eden parçalardan oluşur. (Şekil 6).

Şekil 2.9: Avantgar Mimarlık Ürünleri. Arredamento Mimarlık Dergisi, s:100+55.

19.yy boyunca ve 20.yy başlarında, hızla gelişen kent alanlarının çoğunluğundaki yaşam koşullarının kötülüğü ürkütücü bir haldedir. Bu zamanda Amerika'daki kentlerdeki yoksulluk oranı, Avrupa'dakiler kadar dikkat çekici değildi. Ancak yüzyılın sonunda New York, Chicago, Boston gibi büyük kentlerin bakımsızlığına ilişkin sorunlar yaşanmaya başlandı. Kentteki yoksulluğun boyutu ve sınıflar arasındaki büyük farklılaşma, kente dair sorunlara sosyolojik açıdan yaklaşılmasının ve çözümlerinin aranmaya başlanmasının nedenlerindendir.

Bu anlamdaki ilk çalışmalar, çarpıcı gelişim hızı ve belirgin eşitsizliklerin olduğu Chicago’da ortaya çıktı. 1871’de büyük bir yangın geçiren kent, tüm “downtown”u (kent merkezini) yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Az bir tarihsel geçmişi olan kent için oluşan bellekte bu yangının önemi büyüktür ve mimarlıkla ilgilenme geleneğinin Amerika’daki başlangıcıdır. Chicago Okulu’na bağlı çevre; özellikle Park, Burgess ve Wirth kentin sorunlarına ve gelişimine ilişkin, günümüzde de birçok kavramın temelini oluşturacak teoriler ürettiler. Bu teorilerden özellikle ikisinin kentlilik kuramlarına ilişkin önemli etkileri olmuştur. İlki, kent analizinde ekolojik yaklaşımı ön plana çıkarmakta, diğeri ise Wirth tarafından geliştirilen kentliliğın bir yaşam biçimi olarak nitelendirilmesidir.

2.3.3 Ekolojik Şehir Teorisi

Doğal dünyada organizmalar, sistematik bir şekilde dağılma eğilimindedirler, böylece türler arasında denge ve uyum sağlanır. Ekolojik kent yaklaşımı, kentlerin mekansal organizasyonunu, farklı mahalle tiplerinin dağılımını bu varolan doğal organizmaların yaşam biçimlerinden elde edilen verilerle ulaşılabileceği kanaatindeydiler. Onlara göre kentlerin büyümesi gelişigüzel bir şekilde olmazdı; aksine kentler, doğadaki organizmaların, bitki ve hayvan topluluklarının yaşamlarını devam ettirmelerinin yolu olan rekabet, istila ve yerine geçme süreçlerini izleyerek gelişirler. Buna göre kentler, yaşamları için uygun koşulları bulabilecekleri, verimli ovalarda, nehir kıyılarında, ticaret yolu üzerlerinde veya demiryolu ağının kesişme noktalarında şekillenirlerdi. Max Weber, “Şehir” adlı kitabında şöyle der: “Şehri oluşturan temel süreçler, önem sırasına göre; rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrışma, istila ve birbirini izleme (art arda gelme) sürecidir. Bunların işleyişi, kentin fiziksel yapısını oluşturan ‘doğal alanlar’ı yaratır” (Weber, 2000).

Ekolojik şehir teorisinin çerçevesini belirleyen Park, özel kültürel tipleriyle bir “kültürel alan”ı temsil etmesi anlamında şehrin “medeni insanın doğal yaşama alanı (habitatı)” olduğu görüşünü benimsiyordu. Ona göre, doğal bir yapı olarak şehir, kendine ait yasalar uymaktadır ve “şehrin fiziksel yapısında ve moral düzeninde yapılması mümkün keyfi değişikliklerin (tadilatların) da bir sınırı vardır. Tüm şehir için geçerli olan, alt kısımları için de geçerlidir ve her mahalle, kendi tarihsel sürekliliğini göstererek sakinlerinin nitelik ve özellikleri yansıtmaktadır (Weber, 2000).

Kentin büyümesine ilişkin olarak da, sanayi ve ticaret için kullanılan her aracın işbölümü ve uzmanlaşmayı gerekli kılmasıyla, mesleki örgütlenmelere dayalı bir düzenin, geleneksel yapıdaki aile bağları, kültür, kast ve statüyle şekillenen yerleşimde sürekli bir kırılmanın varlığından söz edilir. Bu yaklaşımı Weber şöyle özetler: "...şehrin büyümesi, doğrudan ve yüz yüze 'birincil' ilişkilerin yerine dolaylı ve 'ikincil' ilişkilerin almasıyla mümkün olmaktadır" (Weber, 2000).

Şehrin büyümesi, Burgess tarafından, uzayda fiziksel genişlemesi ve farklılaşması açısından ele alınıyor...eğer başka bir müdahale olmazsa, bir kasaba veya şehir, iş yoğunluklu merkezi kesiminden (Chicago'nun Halkası gibi) dışa doğru genişler.

- Bu ilk bölgedir. Şehir merkezini çevreleyen alanda normal olarak bir geçiş bölgesi vardır ve burası işletmeler ve hafif imalathaneler tarafından işgal edilmektedir.
- Bu bölgede gayri menkuller ekonomik amaçta kullanılmakta olup konut kalitesi düşüktür, ama kiralar da düşüktür.
- Üçüncü bir bölgede, kötüleşen kesiklerden kaçmış ama işlerine kolay ulaşmak isteyen sanayi işçileri oturmaktadır. Burası, geleceğin gecekondü bölgesi olma tehdidi altındadır.

Bunun ötesi ise, lüks apartmanların veya müstakil aile evlerinin bulunduğu özel 'sınırlandırılmış meskun mahal'dir. Bundan daha ilerisinde, yani şehir sınırlarının ötesinde ve merkezdeki iş bölgelerinden otuz ila altmış dakika mesafede ise banliyöler bölgesi (banliyö alanları veya uydu kentler) yer almaktadır (Weber, 2000).

Kentin karmaşık yapısının anlaşılmasına yönelik diğer bir yaklaşım ise diğer karmaşık sistemlerle ilişkilendirerek kenti oluşturan dinamiklerin anlaşılması yönündedir. Organik yerleşme kuramı kentsel araştırmalarda önemli yere sahiptir. Kentin bir organizma gibi düşünülmesinden özellikle 18. ve 19.yy.da biyolojinin gösterdiği hızlı gelişim etkili olmuştur. diğer bir nedeni de teknolojiye eşit görülmemiş sınırların sonucu oluşan dev yeni şehirler ve endüstrileşme baskısıdır. Biyolojik organizma kavramı göreceli olarak yenidir. 18.yy.da geliştirilmiştir, fakat asıl ifadesine Ernest Haeckel ve Herbert Spencer tarafından 19.yy.da kavuşturulmuştur. Daha çok, önceki şehirleri anlamak ve daha önceki, sezgisel olarak doğruluğu hissedilen ilkeleri güçlendirmek amacı ile geliştirilen bu model, ütöpik düşünceler, romantik peyzaj tasarımı, sosyal reformlar, naturalistler gibi yerel

bir çok şeyi de beraberinde getirmiştir. 20. yy.da Organik yerleşme teorisi, Patrick Geddes, onu halefi Lewis Mumford, Amerikan Peyzaj Mimarı Law Olmsted, Ebenezer Howard, Howard Odum ve Burton Mac Kaye, komşuluk ünitesi fikrini ilerleten Clarence Perry, Arthur Glikson, insan yerleşmeleri ve doğanın harmonik bütün oluşturmalarını düşleyen ekologlar, Harry Wright ve Raymond Unwin gibi bunu detayda uygulayan tasarımcılar tarafından ortaya çıkarılmıştır (Lynch, 1984).

2.3.4 Sosyal-Psikolojik Şehir Teorisi

Park, Burgess ve Mc Kenzie'nin ekolojik şehir teorilerine yakından aşina olan Wirth, 1938'de "Urbanism as a Way of Life" adlı kitabında eleştirileriyle karşımıza çıkmıştır; şöyle der: "Şehir konusundaki zengin literatürde, sosyal bir varlık olarak şehirle ilgili mevcut bilgiyi sistematik biçimde sunan bir kentsellik teorisini beyhude arıyoruz. Özel sorunlar konusunda, örneğin tarihsel bir trend ve yinelenen bir süreç olarak görülen şehirlerin büyümesi konusunda gerçekten mükemmel teorik formülasyonlara sahibiz. Kentsel yaşamın çeşitli özel boyutlarına dair ayrıntılı bilgileri sunan sosyolojik açıklamalar ve ampirik araştırmalardan oluşan zengin bir literatüre de sahibiz. Fakat, şehir üzerine araştırma ve kitapların sayısındaki büyük artışa rağmen, henüz, şehrin sosyolojik bir tanımında zımnen varolan bir dizi postüladan ve ampirik araştırmalarla temellendirilebilecek genel sosyolojik bilgimizden çıkarılabilecek kapsamlı bir özlü hipotezler kümesine sahip değiliz (Wirth, 1938).

Wirth kente bir sosyal örgütlenme biçimi olarak bakmış, kentte oluşan heterojen toplumun içindeki gruplar ve bireyler arasındaki ilişkisinin yönlerini incelemiştir. Wirth'e göre; Kent toplumbilimcisinin ana sorunu, çok sayıda türdeş olmayan insanı barındıran, yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde sürekli bir biçimde gözlenen sosyal eylemlerin ve örgütlerin biçimini keşfetmek olmalıdır (Wirth, 2002).

Wirth, modern kentte insanların birbirleriyle yakın mesafede ancak birbirlerine ilişkin hiçbir kişisel bilgi taşımadan yaşadıklarını belirtir. Modern kentte, sanayi öncesi kentinin yaşam biçimini oluşturan yüz yüze ve samimi ilişkilerin yerini; daha çok geçici, kısmi ve başka amaçlara yönelik araç olarak kullanıldığı ilişkiler almıştır. Kentteki insanlar, marketteki kasiyerle, bankadaki memurla, otobüs ve trenlerdeki yolcularla geçici karşılaşmaların yaşandığı ilişkiler içindedir. Kentte yaşayan insanın

çok fazla hareket halinde bulunmasının gerekliliği, her gün farklı etkinlik ve gruplar içinde yer alınması kırdaki yaşama nazaran çok daha hızlı bir yaşamı oluşturur.

Simmel, modern kentteki kişinin içinde bulunduğu toplumla ilişkisine dair şoye der: “Büyük kent karşısında kendini koruması için, kişinin, sosyal bakımdan aynı ölçüde olumsuz bir davranış sergilemesi gerekir. Büyük kent sakinlerinin birbirlerine yönelik bu ruhsal tavrını, biçimsel bir bakış açısından, “mesafelilik” şeklinde adlandırabiliriz. Kasaba sakini, karşılaştığı insanların hemen hemen hepsini tanır ve herkesle olumlu bir ilişki içerisindedir; ama böylesi bir durum büyük kentte gerçekleşecek olsa, yani kişi sayısız insanla sürekli kurduğu dışsal temaslara içsel olarak yanıt verecek olsa, içsel bakımdan paramparça olur, tasavvur bile edilemeyecek bir ruhsal duruma düşerdi. Kısım en bu ruhsal olgu, kısım en de bu metropol hayatının üstünkörü temaslara gelip geçen unsurları karşısında insanların haklı olarak kapıldıkları güvensizlik, bizi mesafeliliğe zorlar” (Simmel, 2003).

“...Oturulan yer, çalışılan yer ve niteliği, gelir ve giderler oldukça değişkendir; örgütleri bir arada tutma, bunların yaşamasını sağlama, geliştirme ve üyelerinin birbirlerini tanımalarının sürekli olmasını sağlama oldukça zor bir görevdir. Bu durum, özellikle bireylerin bir seçim ya da olumlu etkileşim sonucundan daha çok, ırk, dil, gelir ve toplumsal konum açısından birbirlerinden ayrıldığı kent içindeki yerel alanlar için geçerlidir. Büyük bir olasılıkla, kentte oturan kimse kendi evinin sahibi olmadığından, geçici yerleşim yerinin geleneklere ve inançlara bağımlılık duygusunu yaratması beklenemez; bu kimsenin gerçek bir komşu olma olanağı da çok azdır” (Wirth, 2002).

...Sanayi, eğitim ve eğlenceye ilişkin etkinliklerin ev dışına, uzmanlaşmış kurumlara kaydırılması, ailenin en belirgin tarihsel niteliklerinin kimilerinden yoksun kalması sonucunu doğurmuştur (Wirth, 2002).

...Toplum içindeki geleneksel bağlar zayıflarken, insanların birbirlerine karşılıklı bağımlılığı artar; bireylerin üzerlerinde çok az etkide bulunabileceği karşılıklı ilişkiler, daha karmaşık, kırılğan ve geçici bir niteliğe bürünür. Genellikle, bireyin kentsel dünyada yer alması sonucunu doğuran diğer temel etmenlerin geimsel önemiyle bağlı olduğu gönüllü örgütler arasında çok zayıf bir ilişki vardır (Wirth, 2002).

Wirth' e göre, etkileşim içerisindeki kişilerin sayısındaki artış, kişiliklerin tam olarak temas kurmalarını imkansız kılar. Sonuç, kentli kişiliğin 'şizoid' bir karakterde olmasıdır. Kentler, oldukça segmenter rollerde bulunmaktadır...Wirth, bir yaşam biçimi olarak kentselliğe birbiriyle ilişkili üç perspektiften ampirik açıdan bakabileceğine inanıyor:

- bir nüfus temeli olan bir fiziksel yapı olarak ;
- bir yapıya ve kurumlar dizisine sahip bir toplumsal örgütlenme sistemi olarak;
- bir davranışlar, fikirler dizisi ve kişilikler kümesi olarak (Weber, 2000).

Simmel, bireyler arasındaki davranışın hiçbir şekilde fiziksel bir eyleme indirgenemeyeceğini; aksine fikirleri, duyguları ve davranışları içerdiği bir yaklaşım içindeydi. Simmel'in sosyolojik yaklaşımıyla kentlerin analizine girersek, demografik hareketlerle oluşan mahalleler, banliyöler ya da kentsel bölgelerin fiziksel karakteristiklerini incelemek için yoğun çaba harcamanın yerini, sosyolojik bir analizle bu özelliklerin insanlar arası yaşamın ruhsal biçimleriyle oluştuğu düşüncesi alır. Simmel'e göre, modern yaşamın en derin sorunları, muazzam sosyal güçler olan tarihsel bir miras, dış kültür ve yaşam tekniği karşısında bireyin kendi özerkliğini ve bireyselliğini koruma çabasından doğmaktadır (Weber, 2000).

Simmel, metropolü biçimlendiren para ekonomisinin ve aklın egemenliğinin doğası gereği birbirine bağlı olduğunu savunur. Modern aklın, para ekonomisindeki gibi hesapçılık üzerine işlediğini ve bunun dünyayı aritmetik bir probleme dönüştürüp parçalarını da matematik formüllerle açıklamaya çalışan doğal bilimlerin idealleriyle uyduğunu söyler.

Metropol insanının başkalarına yönelik davranışı, güvensizlik, resmiyet ve çekingenlik içerir. Hatta bu davranışların içinde yabancı olana karşı duyulan bir nefretin de olduğunu söyler. Simmel şöyle der: "bu nefret boyutuna sahip çekingenlik, bireye, başka her türlü koşul altında imkansız olan bir kişisel özgürlük kazandırır" (Weber, 2000). Metropol hayatındaki insanın etrafında duygusal anlamda o kadar çok olay gerçekleşir ki kişinin kendini ruhen koruması için etrafına karşı kayıtsız kalması gerekir. Metropol insanının çevresine karşı bu duyarsızlığı temelde kendini koruma eyleminden kaynaklanır, aksi takdirde her olaya tepki veren bireyin sonuçlarının çok daha vahim olduğu bir psikolojik durumda olacağını belirtir.

2.3.5 Modern Kentten Postmodern Kente Geçiş

Kentsel planlamaların, kartezyen gelenek anlayıřı doęrultusunda yapılmaları; kartezyen dūřuncenin barındırdıęı olgucu, çözümlemeci, mutlakçı, kiřisellikten arındırılmıř, nesnel ve mekanik grūřū, mekanların kurgusunda mekan-kullanıcı arasındaki iliřkinin kopmasına neden oluyordu. Modernizmin farkında olduęu ancak yenemedięi “hiyerarřı, iktidar ve yabancılařma” kavramları bu kartezyen gelenek paralelinde oluřan kentsel geliřmelerin sonucu oluřuyor ve bu anlayıř kentleřmenin temelindeki sorunları doęuruyordu. Lyotard, “Postmoderne Dnūř” adlı makalesinde, modernizmin bu etkilerini ve sonuçlarını řöyle anlatır: “Bugūn artık bu programın nasıl iflas ettięini görebiliriz. Őncū Dūnya ũlkeleriyle aramızdaki uzaklık azalmadı, azalmadıęı gibi durmadan da artıyor da. Liberal kapitalizm tūm dūnyadaki yoksulluęun yaratıcısıdır. Bugūn insanlıęın iki çeyreęi dūřünsel ve materyal olarak, būtūn dūnyayı ilgilendiren konularda oturup birlikte karar verme durumunda deęiller. İřte ideolojilerin kūřūne iki çarpıcı rnek. Modernitede sūren řeye gelince, sanırım bunun yanıtını bulmak kolay: Teknik ve bilimsel geliřme”(Lyotard, 2002).

Modernlik tasarısı, 18.yy.da yařayan aydınlanma filozoflarının nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak, evrensel bir yasa, özerk bir sanat geliřtirme amacı gūden çalıřmalarıyla biçimlendirilmiřtir. Condorcet gibi kimi filozoflar, bu özelleřmiř kūltür birikimini gūndelik yařamı zenginleřtirmek adına kullanmak istemiřlerdir. Sanatların ve bilimlerin yalnızca doęa gūlerinin denetim altına alınmasına deęil; aynı zamanda būtūn olarak dūnyanın, ben’in, ahlaksal ilerlemenin ve hatta insan mutluluęunun anlařılmasına da önayak olacaęını ummuřlardır. Ne var ki; tūm olup bitenler Aydınlanmanın ũmit ve ideallerinin tersi bir yönde geliřmiřtir (Sarup,1997).

Henri Lefebre, “Modernite Őzerine Tezler”de modernizmin getirdięi yabancılařma olgusunu řöyle anlatır: “Modernite birbirine ayrılamayacak biçimde baęlı ancak birbirleriyle çeliřkili iki grūnūm verir. Yabancılařmayı en ũst dūzeye çıkarır. Eski yabancılařmalara yeni ve gittikçe aęırlařan bir bařkasını ekler: teknik yabancılařma. Tersine dönen dūnya gerçek dūnya olur. Ancak aynı zamanda, bu ařırı yabancılařmanın içinde, yabancılařmadan uzaklařma olgusu da aciliyet ve önem kazanır. Bu son olgu da gerçekleřir. Modernite, gerçekleřmemiř olan topyekūn ihtilali karikatūrize eder ve onun nemasını toplar. İřter istemez, beceriksizce ve ktū biçimde, modernite, tersine dnmūř olan ve ayaklarının ũzerinde durmayan dūnyada

devrimin görevlerini yerine getirir: burjuva yaşamının eleştirisi, sanatın, ahlakın ve genellikle ideolojilerin eriyip gitmesi vb.” (Lefebvre, 2002).

Lefebvre, tersine dönmüş bu dünyanın gerçek dünya olarak kaldığı sürece, başkanlar, yöneticiler ve dolayısıyla devletin olacağını söyler. Teknolojik yabancılaşmanın kapitalizmde olduğu kadar sosyalizmde de var olduğunu söyler. Ona göre bu iki karşıt görüş ne mutlak “menfi” ne de mutlak “olumlu” değildir. Sanayileşme ile birlikte kapital dünyanın ilerlemesinin ardında, birbirleriyle çelişen iki karşıt görüşün (sosyalizm ve kapitalizm) mücadelesinin yanında oluşturdukları diyalektik ilişki ve göreceli bütün unutulmamalıdır. Lefebvre, bu destekleyen düşünce olarak, Lenin’in evrim düşüncesi üzerinde durur. Lenin’in, “Materyalizm ve Ampriyo-Kritizm”deki evrime ilişkin sözlerinden şöyle bir alıntı mevcuttur: “Evrimi iki biçimde algılamak olanaklıdır...evrimi azalma ve artışı tekrarlılık olarak görme, veya gene evrimi karşıtların tekrarlanarak çoğalması olarak görme (birbirini reddeden ilkelerden oluşan çoğalması ve bu ilkeler arasındaki ilişkiler). İlk algılama biçimi zayıf, verimsiz ve çoraktır. İkincisi, canlı ve yaratıcıdır” (Lefebvre, 2002).

Lefebvre bu diyalektik düşüncesiyle, her iki uç fikri, modernizmin karşısında durup onun çöküşe neden olduğunu, çürüme ve gerileme unsurlarını barındırdığını söylemek ve bunun tam tersi düşünce modernizmin aşırı savunucusu olup sorgusuzca yüceltilmesini kabul etmez. Böylece moderniteyi ne tümünden reddeder, ne de tümünden benimser.

Modern düşüncenin kartezyen paradigma etkisinde şekillenmesi, çeşitliliğin kapsamlı bir bütünlük içinde eritilebileceği, uzun veriler toplayıp kıyaslama ile çözümlere ulaşılabileceği görüşünü getirmiş; toplum ve bireyin birbiriyle etkileşime dayalı davranışlarının doğası değişmiştir. Modernizmin kartezyen gelenek doğrultusundaki işleyişine dair James McFarlane şöyle demektedir: “19.yy toplumsal düşüncesine, davranışların, fiziksel dünyada geçerli olanlar türünden genel yasalar çerçevesinde, benzer gözlem ve doğrulama yöntemleriyle ele alınabileceği kanısı hakimdi. Comte’un sırf doğrudan deneyim kavramlarına bakması, metafiziksel, mistik ya da doğaüstü şeyleri reddetmesi, “olgucu” bir evreni, irade sahibi bireylerin toplamından ibaret olmayan bir bütünün, genel ve tanımlanabilir kuramlarla, mutlak işleyiş aracı akıl olan düzenli bir organizmanın varlığına inanmasından kaynaklanıyordu. Comte ve ondan esinlenenler için toplumu inceleme uğraşı da bilim olmak zorundaydı” (McFarlane, 2002).

Aklın öncülüğünde, her şeyin istatistiki bilgilere dayandırılması ve ortalama değerlerle ifade edilmesi anlayışı; insanlığın ilerlemesine dair, matematik ve fizik yasaları gibi yasalar ve genellemeler yapma eğilimi, bireyin toplumdaki rolünün göz ardı edilmesine neden olmuştur. Toplum içindeki bireyin önemini bu denli yitirmesi, bilimin somut ve etkileyici başarılarına rağmen bu olgucu söyleme karşı fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1882’de kurulan Psişik Araştırmalar Cemiyeti ve 1875’de Teosofi Cemiyeti’nin örgütlenmesi, metafiziğe yönelme ve bireyin ön plana çıkmasının başlangıcını oluşturuyordu. McFarlane şöyle der: “Bu cemiyet, insan kişiliğinin ya da egonun doğasına duyulan merakı kurumsallaştırırken, “esrarengizlikler”in –yüzyılın sonuna doğru bir sürü düşünür ve yazarın takıntısı haline gelecek olan bütün o mistik, olguculuğa karşıt, akıldışı hayat ve madde kuvvetlerinin- sistemli bir şekilde incelenmesini de sağlayacaktı. İman şartlarını birincil olarak doğulu kaynaklardan –Vedik ve Budist öğretilerinden- ikincil olarak da Eski Yunan ve Kabala fikirlerinden türeten teosofi, insanlığın yüce kılınması sürecini bireysel değişime tabi görüyordu.” Bu düşünceler doğrultusunda cemiyet, olgucu düşüncenin istatistiki verilerine karşıt, insanlığın parlak geleceğini mümkün kılacak, genellemeden arındırılmış bir egonun varlığına inanıyordu (McFarlane, 2002).

Zaman ve mekanın boyutları dönüşüme uğramış, iletişim olanakları geliştikçe mesafeler küçülmüş ve ortaya çıkan yeni fikirler hızla toplumlar arasında yayılmaya başlamıştır. Toplum içinde örgütlenmeler, “biz” ve “öteki” arasındaki kutuplaşmayı ortaya çıkarıyor; öteki lanetleniyordu. Kent yaşamında hızlı bir değişim, yeniden inşa etme, yeniden düzenleme, yeniden değerlendirme temelinde bulunuyordu (McFarlane, 2002).

Endüstrileşme ve modernizm sonrası kentlerde çok katlı yapılar yükselirken oluşan yoğunluğun beraberinde getirdiği problemler geleneksel kentlerde sadece geometrik modernizasyon ve trafik sirkülasyonunu akıcı hale getirmeye çalışmak olmuş, bunun sonucunda da kentsel bileşenler birbirinden daha fazla ayrılmışlardır. Modernizasyon akımının sadece otoyollar üzerinde bir uygulamanın ötesinde evrensel mimari bir yaklaşım olması çeşitli kentsel ara yüzlerin sayısında büyük bir azalmaya yol açmış ve kentsel sistemin oluşması imkansız hale gelmiştir (Salingaros, 2000).

Modernizmi en ağır eleştirenlerden biri de Rob Krier’dir. Modern mimarinin tüm dünyadaki şehirleri birer harabeye çevirdiğini söyler ve modern şehirlerde

uzamsallığın kökten ve duygusuz şekilde ihmal edildiğini belirtir. Tüm bunların altındaki nedenleri de zayıf ekonomik ve teknik nedenlere bağlar. “modern şehirlerimiz ve bunların binaları yalnızca işlevsel araçlardır ve hiçbir ahlaksal anlam taşımazlar. Yalnızca üretim alanlarıdır onlar, ya da insanların muhteris bir biçimde işgal ettikleri ama üzüntü duymadan terk ettikleri yerleşim alanlarıdır; üzüntü duymamalarının nedeni, çirkinliğin sonuçta her insanda nefret ve can sıkıntısı yaratması ve bazen de suçluluğa yol açmasıdır” (Krier, 2002).

19. yy.da yaşanan endüstri devrimi ve sonrasında oluşan tüm gelişmeler, küresel etkileşim sürecinde, yeni ilişkiler ve yeni kavramlarla yorumlanarak yeni eğilimlerin oluşmasına neden olmuşlardır. “...aynı küresel rüzgarların, farklı “yerel” ortamlarda, farklı “etki” yarattığı belirginlik kazanmaktadır...Aynı küresel eğilimin, toplumdan topluma farklı etki yapabileceği noktası, çoğu zaman dikkatlerden kaçmaktadır. Bu noktada, “küyerel” (glocal) olarak da ifade edilen “küresel ve yerel” eğilimlerin yarattığı etkide “küresel” eğilimlerin etki ve gücü kadar, “yerel” olanın da önemini koruduğunun vurgulanmasında yarar görülmektedir” (Erder, S., 1998).

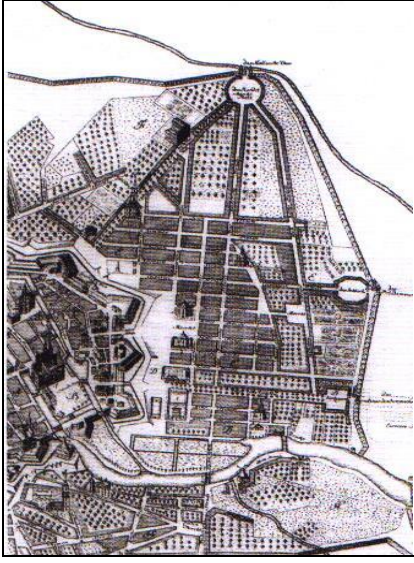
Modernizmin açık alanlarla çevrilmiş izole yapılarının tüm dünyaya yayılan seri üretimle standartlaşmasına, Postmodernizm evrenselleşme hareketine karşıt olarak, bölgesel, yerel ve tarihsel değerler, kent alt kültürlerinin çeşitliliği kavramlarıyla birlikte gelişmiştir. Bunun sonucunda oluşan postmodern şehir görünümeleri modern kentlere göre daha ayrıntılıdır. Farklılık, çok kültürlülük, çeşitlilik içerir (Ellin, 1999).

Postmodernizmin temel elemanları Relph tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Tarihi kentlerdeki mekanların yeniden değerlendirilmesi
2. Yapılarda ince işlenmiş önyüzler: yayalar için, zengin ayrıntılara sahip ve genellikle eski görüntüsü verilen cepheler
3. Modaya uygunluk
4. Yerel olanlarla yeniden kurulan bağlantı
5. Yaya ve otomobilin birbirinden ayrılması (Relph, 1976).

Sanayileşme sürecinin etkilerini kentsel mekanda doğrudan yaşayan, savaşın ve sonrasında Nazi hükümetinin etkisi altında şekillenen ve yaşadığı tüm bu tarihsel süreçle bugün yeniden yapılanmayı yaşayan Berlin modern-postmodern karmaşasının yakından izlenebileceği bir kenttir. Berlin’in kuruluşu 12.yy.ın sonlarına uzanmaktadır. Bu ilk tarihsel çekirdek 17.yy.da İtalyan biçimli surlarla

genişletilmiş ve aynı yüzyılda Fransa’dan Kalvanistlerin g ile önemli bir nüfus artışına sahne olmuştur. Bu da kentin büyümesine neden olmuş ve 18.yy.ın başında Berlin yine surlarla vrilen yeni sınırlarına dek genişlemiştir. Yan yana duran iki meydan Leipzig ve Potsdam meydanları bir süre sonra Berlin’in iki ayrı döneminin göstergesine dönüştü: bir yanda yolun eski kapıya ulaştığı noktada sekizgen bir biçim olarak şişmesinden oluşan eski barok meydan, öte yanda tanımımlı bir meydan olmayı reddeden ve mekanik ulaşım araçlarının kavşak noktası olarak biçimlenen Potsdam meydanı (Bilgin, Korkmaz, 2000).

şekil 2.10: 18.yy.da Berlin’i Batıya dğru ilerleten, Leipzig Meydanı ve Potsdam Kapısı’nı oluşturan planlama (XXI Mayıs-Haziran 2000)

1940’larda Berlin’i “yeni başkent Germania” projesi için hazırlamaya koyulan Nazi yıkımlarına savaşın getirdiği yıkım eklenmiş, Berlin II. Dünya savaşını bir harabe kent olarak terk etmişti. Bombardımanların en etkili olduğu yerlerden biri olan Potsdam meydanı, tüm vresi ile birlikte geçmişten hiçbir iz taşımayan bir boş alana dnşmişti. Savaştan sonra kent Batı ve Doğu Berlin olmak üzere iki kesime ayrıldı, ancak henüz duvar inşa edilmemişti (Bilgin, Korkmaz, 2000).

Rob Krier, Nazilerin etkisindeki Berlin’i şöyle anlatır: “Nazilerin yapabildikleri birkaç bina için en iyi materyali ve zanaatkarlığı kullanması, eleştirilemez. Rejimlerin vahşiliğini (kendi açılarında) uygun bir mimarlıkla gidermeye çalışıyorlardı. şehre ilişkin tasarım tarihinde, Berlin için yapılan planlar “aşırı ihtiyaç”a sahiptiler” (Krier, 2002).

1957’de Federal Konut Yapım Bakanı ile Batı Berlin Senatosu “Başkent Berlin” adı altında uluslararası bir yarışma açtılar. Ödül alan öneriler modernist bakışın izini süren, kentsel mekanı, içinde yapı öğeleri ve ulaşım eksenlerinin yer aldığı açık ve yeşil alanlara terk eden yaklaşımlardı. 1961’de bölünme bir duvar ile keskin hale gelmiş ve bu duvar Berlin’in tam merkezini ikiye bölmüştür. İkiye bölünmüş Potsdam Meydanı bu bölünmüşlüğü simgesi halindeydi. Duvarın her iki tarafında da bulunan alanlar terk edilmiş arazilere dönüştürülmüştü. Berlin’de koruma bağlamındaki ilk yaklaşımlar IBA çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda kentsel mekan onarımı düşüncesi tayin edici olmuştur. Başka bir deyişle yeni Berlin eskisinin izinden giderek inşa ediliyordu. 1989’da Berlin duvarının yıkılmasından kısa bir süre sonra, Potsdam Meydanı’nın yanındaki büyük bir arazi Daimler-Benz tarafından satın alındı. Bunu, komşu arsaları Sony ve Asea Brown Boveri’nin alması izledi. Kentsel bağlam ile ilişkiyi bellek ve anlam düzeyine taşıyan, onarımı gelişme üzerinden yorumlayan Berlin, modernleşme / koruma tartışmalarına yeni boyut getirmiştir (Bilgin, Korkmaz, 2000; Kuban, 2001).

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa’daki büyük kentlerde işçi sınıfının yaşam koşullarının insanlık dışı oluşu birçok düşünür ve mimarı etkilemiş; kentsel dönüşümün sonuçlarının bir sorun olarak düşünülmesinin temelleri atılmıştır. Varolan kentin daha iyi koşullara kavuşturulması üzerine düşünülme ve tartışılmaya başlanmıştır. Engels, İngiltere’nin Manchester ve Liverpool gibi sanayileşmiş kentlerinde işçi sınıfının yaşam koşullarına odaklandığı incelemelerinde, karşılaştığı durumun korkunçluğunu anlatırken modern kentin sorunları üzerine verilmiş ilk önemli ürünlerden birini de ortaya koymuştur (Engels, 1968).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küresel bir dokunun varlığına neden olmuştur. Bu küresel doku sürekli devinen ve değişimin süreçlerini oldukça karmaşık ve etkileşimli yaşayan bir dokudur. 1980 ve sonrası, tüm dünyayı etkisi altına alan özellikle de Avrupa ve Kuzey Amerika’da görülen kentsel değişim sürecinin başladığı yıllardır. Geçmişteki planlama stratejilerinin özünde, kalkınmaya yönelik araçların sunulması ve alan düzenlenmesi vardır. Bugünkü dünyada küresel rüzgarın getirdikleriyle; süregelen politik ve kurumsal yapılanma, değişen güç dengeleri ile kentsel planlamanın içeriğinin değişmesi gerçekleşmiştir. “Planlama faaliyetlerinin hedef aldığı kentsel dönüşümlere yönelik çözümlemeler, üretim süreçlerinde değişen

önceliklere bağılı olarak mekansal organizasyonlarını değıştiren üretim alanları ile toplumsal katmanlardaki parçalanmalar ve kutuplaşmalara koşut olarak yeniden yapılanan konut alanları üzerinde yoğunlaşmaktadır” (Kayasu, Yaşar, 2003).

Hızla değışen dünyanın kaos halindeki kentleri ile mimar ve plancıların değışen rollerinin tarifini Uğur Tanyeli “Kaos İstemeyen Daha Çok Düşünmeli” adlı yazısında şöyle anlatmaktadır: “Rönesans’tan beri, yani kendisini bir birey olarak var ettiğınden beri mimar, seyrek olarak farkına vardığı bir sorumluluk bunalımı yaşamıştır. Mimarın fiziksel çevreyi biçimlendirmede mutlak bir rolü olduğı inancını geliştirenler, bu rolün toplumsal anlamı üzerinde düşünmeye neredeyse hiç zahmet etmiş gözükmezler. Yetkili olduklarına imanları tamdır. Milyonlarca insanı barındıracak kentleri sadece mesleki beceri ve yeteneklerine dayanarak özgürce planlayabileceklerinden kuşkuları yoktur. İnsanlara nerede ve nasıl yaşayacaklarını buyurmalarının doğıal olduğunu sanırlar.

...Mimarın fiziksel çevre üzerindeki iktidarı da tıpkı kamu otoritesinin siyasal alan üzerindeki iktidarı gibi toplumsaldır. Bunun anlamı şu: Mimarın, tasarımcının, planlamacının toplum için fiziksel çevre tasarlamasının, onun nasıl yaşayacağını saptamasının sınırları, koşulları olmalıdır. Bu koşullar ve sınırlar üzerinde çok emek harcanmalıdır; bunlar inşa edilmelidir. Siyasal bilimcilerin, kuramcıların kendi alanlarına harcadıkları kadar emek harcanmalıdır. Bugüne dek yapıla geldiğı gibi, planlamacının mesleki yetenek, bilgi ve birikim sahibi bir uzman olduğunu savlamak, hele hele bilimsel verilere yaslandığını ileri sürmek bu meşruiyet bunalımını çözmeye yetmez. Çünkü, sorun bu “vehmedilmiş” otoritenin kağıt üzerinde bu yetkilerini kullanmayı becerip becerememesi değıldir.

“...Plancıyla toplum arasında ne bir “toplumsal sözleşme” yapıldı, ne de toplum plancıya böyle bir vekalet verdi. Fiziksel çevrede kaos istemeyen tasarımcılar, kent planına kuş, Manhattan kenarına bulut kondurmak yerine, planlamanın ve plancının meşruiyeti ve otoritesinin sınırları üzerinde düşünmelidirler” (Tanyeli, U., 2004)

Giddens’in da dahil olduğı bir grup sosyolog, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değışmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir. Artık dış ya da uluslararası ile iç işleri arasında açık bir ayırım söz konusu değıldir. Ekonomik anlamda bırakın yüz yıl öncesini, 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir dönemde yaşıyoruz. Son yıllarda

küreselleşme konusunda yapılan araştırmalar, çok farklı dönemde yaşadığımızı işaret etmektedir. Önceki pazardan çok daha bütünleşmiş yeni bir küresel pazar oluşmuştur. Karşılıklı alınıp satılan malların miktarı 19. yy.da karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Ama bundan daha da önemlisi, ekonominin giderek daha fazla bir şekilde hizmet sektörüne bağlı hale gelmesidir. Bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans ekonomisi içeren hizmetler, ekonomideki en önemli sektör haline geliyor. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuştuğumuzdan beri, eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır (Giddens, 1999).

Giddens'in tanımıyla küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir (Giddens, 1994).

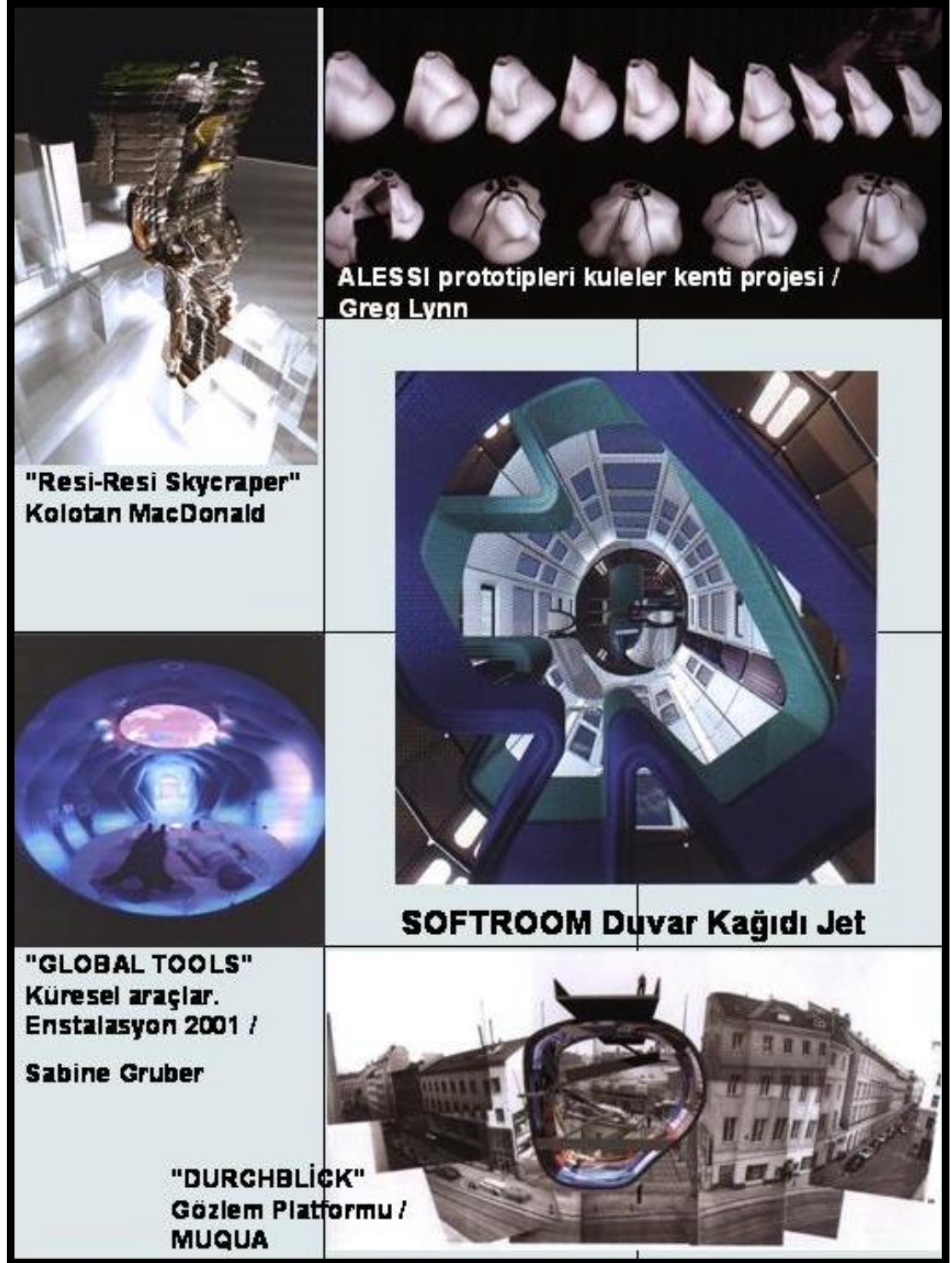
Küreselleşme süreci ve daha öncesinden gelen tasarım anlayışları çeşitli yaklaşımlarla şekillenmiştir; bugün bu tasarımları şekillendiren önemli bir faktör yaşamın hemen hemen her alanına girmiş olan bilgisayar teknolojisidir. Bu bağlamda gelişen mimarlık eğilimlerden biri de yeni ütöpastik yaklaşımların bilgisayar ortamındaki denemelerle mümkün olup olmadığı arayışı olmuştur. Tasarımcılar kavramsal olarak yoğun, ancak işlevsel içeriğinin neredeyse ihmal edildiği, mimari sonuç-ürünlerle yarışır tasarımlar gerçekleştirmektedirler. Zaha Hadid ve Patrick Schumacher'in kuratörlüğünde, 125 Ekim 2002'de düzenlenen "Belirtisiz Ütöpastalar" sergisine katılan tasarımlarda, alışılğıelmiş yapı konstrüksiyonuna, mekan kurgusuna yeni yorumlar getirilmiş; geleceğın yaşam biçimleri ve bu yaşamın biçimlendirdiği mekanlara değın bir çok deneme yapılmıştır (Arredamento Mimarlık, 2002).

Şekil 2.11: Belirtisiz Ütopyalar. Arredamento Mimarlık Dergisi, s: 100+52.

Sergiye katılan Softroom grubunun kendi teorik pozisyonlarını açıkladıkları metinlerinde: “Mimar potansiyel olarak sakat bir sorumluluk ikliminde çalışmaktadır. Ancak, biz performans hedeflerini yerine getirmenin yanı sıra, mimarlığımızın irrasyonel olana yanıt vermesi, ruhu canlandırması ve neşe vermesi zorunluluğu gibi bir temel isteğin de mevcut olduğuna inanıyoruz. Davranış kalıpları tanımlamaya ve buyurmaya çabalamak yerine, mimarlığın yeni ütopyik amacı, belki

de, düşünce örüntüleri üzerinde olumlu bir etkide bulunmak olmalıdır” demektedirler (Arredamento Mimarlık, 2002).

Şekil 2.12: Belirtisiz Ütopylar. Arredamento Mimarlık Dergisi, s: 100+52.

Yaşamı boyunca sürekli değişen insan, yaşadığı mekanları da değiştirir. Toplamlar ve kentler varlıklarını devam ettirebilmek için değişen koşullardaki temel çevresel, politik, kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilecek esnek yapıda

olmalıdırlar. Aksi takdirde yaşamlarını devam ettiremezler. Sürdürülebilirlik kavramı bu bağlamda, sadece doğal kaynakların aşırı tüketimine karşı bir tepki olarak değil, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan tüm bu bileşenleriyle ele alınmalıdır. Yaşamın bileşenleri arasındaki ilişkiler, etkileşimler anlaşılmaya çalışılmalı ve bu ilişki ağı bütüncül yaklaşım çerçevesinde incelenmelidir.

Özellikle metropoliten kentlerde; yoksulluk, kimliksizleşme, toplumsal ve mekansal kutuplaşma, mekansal çöküntü, sosyal iletişimsizlik, sağlıksız çevre koşulları olarak karşımıza çıkan bütüne ilişkin sorunlar, geleneksel yöntemden farklı bakış açılarının doğuşuna neden olmuşlardır. Sürdürülebilir kentsel gelişim kavramı çerçevesinde, şimdiye kadar yapılan uygulamalardaki -çözümleri parçalarda aramak, bütündeki sorunları parçalara indirgemek, mutlakiyetçi, neden-sonuç ilişkilerine dayalı-kartezyen yaklaşımın yerini, bütüncül bir yaklaşımın alması gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramının açıklanabilmesi için yaşayan organizma olarak kentleri, birer sistem olarak düşünmek; kentteki doğrusal olmayan ilişkileri, kendinden organizasyonu, düzensizlik içindeki düzeni, örüntü içindeki ilişkileri ve etkileşimleri, bir tepkiye karşı sistemin ne yönde sapma göstereceği bu yaklaşım çerçevesinde öngörölmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, sürdürülebilir kentsel gelişim olgusunun anlaşılabilmesi için sistem düşüncesi yaklaşımının tüm bileşenleriyle açıklanmasını gereklidir

Yaşamı boyunca sürekli değişen insan, yaşadığı mekanları da değiştirir. Toplumlar ve kentler varlıklarını devam ettirebilmek için değişen koşullardaki temel çevresel, politik, kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilecek esnek yapıda olmalıdırlar. Aksi takdirde yaşamlarını devam ettiremezler. Sürdürülebilirlik kavramı bu bağlamda, sadece doğal kaynakların aşırı tüketimine karşı bir tepki olarak değil, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli olan tüm bu bileşenleriyle ele alınmalıdır. Bu çalışmada, yaşamın bileşenleri arasındaki ilişkiler, etkileşimler anlaşılmaya çalışılmış ve bu bütüncül yaklaşım “sistem düşüncesi”nin detaylı incelenmesine neden olmuştur.

3 BÜTÜNSEL YAKLAŞIM

Günümüzde mimarlık, fiziksel, anlamsal, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik boyutları arasındaki geçişlerle karmaşık ve çelişkili bir yapı sergiler. Bu bulanık ve belirsizlik içindeki ortamda, disiplinler arası sınırların kalkması ve bütüncül bir yaklaşımla oluşturulan ağ ilişkisinin kurulması gereklidir. Kartezyen gelenekteki, sınırları kesin, belli kurallara dayalı, analitik ve indirgemeci kuramın yerini, sezgiyi ve öngörüğü harekete geçirecek esnek düşünceden oluşan, bütünü anlayabilmek için parçalarda kaybolmak yerine parçalar arasındaki ilişkilerle uğraşan örüntü-çerçeve modelin alması kaçınılmaz olmuştur.

İnsan ve çevresi arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimler bu bütüncül yaklaşımda değerlendirildiğinde, fiziksel mekanın özellikleri ile yaşamın işlevsel sürecinin tüm öğeleri arasındaki güçlü ağ ilişkisi anlam kazanır. İnsanın çevresi ile kurduğu ilişkide bir ağ örüntüsü biçiminde oluşan gerçeklik, fiziksel mekana yansıyan yaşama ait deneyimlerin anlamlandırılarak anlaşılmasını öngörür.

Bu bağlamda sistem düşüncesi yaklaşımıyla bütünselliği anlamak, mimaride öznel deneyim ve nesnel gerçeklik arasındaki kopukluğun ortadan kaldırılması ve üst üste çakıştırılabilmesi; bütün bunlardan hareketle mimarlığın çelişkili yapısının anlaşılıp, getirilen çözümlerin kullanıcı ile bütünleşen sürdürülebilir mekanları oluşturmada öngörülerin oluşturulabilmesi için gereklidir.

3.1 Sistem Düşüncesi

Bütünsel yaklaşımın temelini oluşturan sistem düşüncesi, bilimsel dünyadaki kollarda gelişmiş ve sonrasında yaşama ve insana dair her alana uygulanabilen bir model olmuştur. Bir Fizikçi olarak James Gleick, dinamik bir sistemin kartezyen gelenek ile çözülmesinin geçersizliğinin nedenini şöyle anlatır: “Geleneksel yaklaşıma bakılırsa, dinamikçiler bir sistemin denklemlerini yazmakla o sistemi anlamış olmanın aynı şey olduğuna inanırlar...Ne var ki, dinamik uzmanları bu

denklemlerde mevcut olan küçücük nonlinearlik unsurları yüzünden sistemin geleceğine ilişkin en basit pratik sorulara bile cevap vermekte aciz kalmaktadır” (Gleick, 1987).

“Sistemler görüşüne göre, bir organizmanın veya canlı bir sistemin esas özellikleri, hiçbir parçasında olmayan ancak bütünde olan özelliklerdir. Bunlar, parçalar arasındaki etkileşimler ve ilişkilerden ortaya çıkar. Bu özellikler sistemin hem fiziksel hem de kuramsal olarak yalıtılmış elemanlara ayrılmasıyla yok olur” (Capra, 1996).

Sistem düşüncesi “bağlamsaldır” ve analitik düşüncenin tersidir. Çözümleme (analiz), anlamak için bir şeyi ayrı olarak almak anlamına gelir; sistem düşüncesi ise, onun daha büyük bir bütünün bağlamına koymak anlamına gelir (Capra, 1996).

Sistem düşüncesinin oluşumu, farklı disiplinlerdeki yorumu ve uygulama biçimi, sistemin özellikleri anlatılarak, sürdürülebilir mekanlar bu düşünce bağlamında anlaşılmalı çalışılacaktır.

3.1.1 Sistem Düşüncesinin Temelini Oluşturan Gelişmeler

Sistem düşüncesine zemin oluşturan bilimsel ve düşünsel anlamdaki gelişmeleri incelemek, sistem düşüncesinin temelini kavramamızda yardımcı olacaktır. Bilimin dar bir kapsamdaki uzmanlık alanlarına çekilmesi olgusunun sonucunu Mandelbrot şöyle öngörüyor: “Bilimin tıpkı spor gibi rekabeti her şeyin üstünde gören bir havaya sokulması, bu rekabetin koşullarına ağırlık kazandırmak için de, tümüyle, dar bir kapsamda tanımlanan uzmanlık alanlarına çekilmesi durumunda, bilimden hayır beklememek gerekir. Kendi seçimleri gereği göçebe olan pek az sayıdaki bilimci, yerleşik bilim dallarının fikir düzeyindeki mutluluğu bakımından önemlidir” (Gleick, 1995).

Sistem düşüncesi, 1920’lerde çeşitli disiplinlerde aynı anda ortaya çıkmış, bu düşünceye öncülük edenler de biyologlar olmuşlardır. “Mekanizm ve holizm arasındaki gerilim, biyolojinin tüm tarihi boyunca ortaya çıkan bir tema olmuştur. Bu, öz (madde, yapı, nicelik) ile biçim (model, düzen, nitelik) arasındaki eski ikileminin kaçınılmaz sonucudur. Biyolojik biçim şekilden daha fazla bir şeydir, bir bütün içindeki bileşenlerin durağan düzenlenişinden daha fazla bir şeydir. Kendi biçimini korurken canlı organizmadan sürekli bir madde akışı vardır. Gelişme vardır ve evrim vardır” (Capra, 1996).

Kartezyen geleneğin, olguları anlama ve açıklama ile tahmin ve kontrol gibi iki temel amacı vardır. Bilgi gittikçe daha dar uzmanlık alanlarında sınırlı kalmış, bilim-toplum arasında olması gereken iletişimi neredeyse olanaksız bir hale gelmiştir. Kartezyen geleneğe karşı ilk karşı çıkışlar, 18.yy. sonları ile 19.yy.da sanat, edebiyat ve felsefedeki Romantik hareketin etkisiyle geldi. Özellikle Goethe'nin doğanın hareketindeki düzenli bütün içinde oluşan ilişkilere karşı hayranlığı, sistem düşüncesinin temelinde yer alan kavramların doğuşuna neden oldu. "Her yaratık" diye yazar Goethe, "uyumlu (ahenkli) bir bütünün, modeli çıkarılmış bir aşamasından başka bir şey değildir" (Capra, 1996).

Immanuel Kant'ın felsefesinde önemli rol oynayan organik biçim anlayışı, yaşamı kavramak adına önemli gelişmelere neden oldu. Kant, Kartezyen paradigmadaki kesin sonuçlara dayalı 'makine' olarak dünya anlayışını, bilimsel ilerleme anlamında haklı buluyordu. Ancak yaşama dair bazı olguları açıklamada bu bilimsel bilgi yetersizdi. Kant, canlı organizmalar üzerinde tartışmış ve yine sistem düşüncesinin temel kavramlarından biri olan 'kendinden-organizasyon' terimini kullanan ilk kişi olmuştur. "Kant'a göre bir makede parçalar yalnızca, işlevsel bir bütün içinde birbirlerini desteklemek anlamında, her bir parça için vardır. Bir organizmada parçalar; birbirini üretmek anlamında, her biri aracılığıyla vardır" (Capra, 1996).

19. yy.ın ikinci yarısında biyolojide mikroskobun etkisiyle hücrenin keşfi, embriyoloji, mikrobiyolojinin bulunması ve kalıtımın keşfi gibi önemli olaylar yaşandı. Bu gelişmeler biyologları kartezyen geleneğe yakınlaştırdı; biyoloji, fizik ve kimya dilinden açıklanmaya çalışıldı. Canlı organizmaların yaşayışları ve işlevleri bu bilimlerin etkisinde keşfedilmeye uğraşıldı.

Biyologları kartezyen paradigmaya ve mekanik dünya görüşüne sıkı sıkıya bağlanmaları, bir grup biyologun tepkisine neden oldu. Organizmacı biyoloji okulu olarak bilinen bu grup, fizik ve kimya yasalarının organizmalarda geçerli olabilmesine rağmen, onların yaşam olgusunun anlaşılmasında yetersiz kaldıkları kanaatindeydiler.

Organizmacı okulun ilk taraftarlarından olan Ross Harrison, fizyolojideki eski işlev (fonksiyon) düşüncesinin yerini alan organizasyon kavramını keşfetti. İşlevden organizasyona dönüşüm, mekanik görüşten sistem düşüncesine dönüşümü temsil eder; çünkü işlev, özünde mekanik bir kavramdır. Harrison, parçaların düzenleniş

biçimi (konfigürasyon) ve ilişkiyi, organizasyonun önemli yönleri olarak özdeşleştirmiştir. Bunlar sonradan, belirli bir düzen içinde olan ilişkilerin düzenleniş biçimi olarak desen kavramında birleşmişlerdi (Capra, 1996).

Canlı organizmaların belirli bir düzen içinde bulunmalarının onların hiyerarşik doğasının gerekliliğinden kaynaklandığını belirten organizmacı biyologlar, tüm yaşamın içinde çok düzenli yapı sistemlerinin oluşma eğilimi gösterdiklerini savunmuşlardır. Capra “Yaşamın Örgüsü” adlı kitabında şöyle der: “Bu sistemlerin her biri, kendi parçalarına göre bir bütün oluştururken, aynı zamanda kendisi de daha büyük bir bütünün bir parçasıdır. Böylece, hücreler birleşerek dokuları, dokular birleşerek organları, organlar birleşerek organizmaları oluşturur. Bunlar da sırayla toplumsal sistemler ve ekosistemler içinde varolur. Tüm canlı dünyada, başka canlı sistemler içinde yuvalanmış canlı sistenler buluruz.” (Capra, 1996).

Organizmacı biyologlar tarafından öne sürülen bu düşünceler, sistem düşüncesinin doğmasına yardımcı oldular. Bu düşüncenin ortaya çıkması Batı bilimsel düşüncesinde büyük bir evrime işaret eder. Kartezyen paradigma ile gelişen Batı bilimsel çevresi, 20.yy.da sistemlerin analiz (çözümleme) yapılarak anlaşılamayacağını anladılar. Sisteme ait parçalar, ancak sistem içindeki diğer parçalarla olan ilişki ve etkileşimleriyle anlaşılabilir. Buna göre sistem düşüncesi, aradaki ilişkileri baz alan organizasyon düşüncesinin temel ilkeleri üzerinde yoğunlaşır. “Sistem düşüncesi “bağlamsaldır” ve analitik düşüncenin tersidir. Çözümleme (analiz), anlamak için bir şeyi ayrı olarak almak anlamına gelir; sistem düşüncesi ise, onun daha büyük bir bütünün bağlamına koymak anlamına gelir” (Capra, 1996).

3.1.2 Kuantum Fiziği

Sistemlerin analiz yöntemiyle anlaşılamayacak olmasının etkisi biyolojiden çok fizik dalında kendini gösterdi. Bütün fiziksel olguları, sert ve katı madde parçacıklarına indirgeyerek çözebileceğine inanan ve bütünü parçaların özelliklerinin toplamında arayan fizikçiler; 1920’lerde atom-altı düzeyin araştırılmasına başlamayla birlikte kuantum kuramına geçiş yaptılar. Atom-altı parçacıkların yalıtılmış ve indirgenmiş düzeyde bir anlamı yoktu, onları anlamının yolu “şeyler” arasındaki bağlantılarla gerekli kılan gelişmeye neden oldu. Kuantum teorisi ile denetlenebilir bir ölçüm sürecine dair Newtoncu düşünceye son veren bir süreç başlamış oldu.

Klasik mekanikte, parçaların özellik ve davranışları, bütünü özellik ve davranışlarını belirler. Bu durum kuantum mekaniğinde tersine döner; parçaların özellik ve davranışlarını belirleyen bütünü kendisidir (Capra, 1996).

“Kuantum kuramında, herhangi bir “şeylerle” sonuca gitmeyiz, her zaman ara bağlantılarla meşgul oluruz. Kuantum Fiziğinin bu yaklaşımından hareketle, Kadirga’daki mekansal oluşuma dair izler sürülürken ve devamında öngörüler oluşturulurken, ara bağlantılarla uğraşmak çalışmanın yönteminin belirleyici bir kısmını oluşturmaktadır...(kuantum fiziği) birleşik dünyanın çeşitli parçaları arasındaki ilişkilerin karmaşık bir örgüsü olarak ortaya çıkarır. Kuantum fiziğinin kurucularından biri olan Werner Heisenberg şöyle der, “Böylece dünya, olayların karmaşık bir duygusu olarak belirmektedir, bu dokuda farklı türlerdeki bağlantılar yer değiştirir, çakışır veya bileşir ve öylelikle bütünü dokusunu belirler. Klasik mekanikte, parçaların özellik ve davranışları, bütünü özellik ve davranışlarını belirler. Bu durum kuantum mekaniğinde tersine döner; parçaların özellik ve davranışlarını belirleyen bütünü kendisidir” (Capra, 1996).

Diyalektiğin bir kavramı olan “zıtlıkların iç içe geçmesi” yasası, değişim süreçlerinin çelişkiler sayesinde ortaya çıktığını savunur. Tüm doğal ve toplumsal süreçlerin içinde gömülü olan farklı unsurların oluşturdukları çelişkiler ve çatışmalar değişimin temelini oluştururlar. Kuantum kuramında da bu çelişkili yapı görülür; bu yapıda da zıtlıkların iç içe bulunduğu, ikili bir oluşum mevcuttur.

Toplumlar, bir sistem içinde bütünleşmiş çelişkili unsurları taşımaktadır ve bu çelişkili unsurları barındıran toplum, istikrarlı yapısını koruyup değişmeden kalamamaktadır. Sanayi öncesindeki yerleşimlerde toplum içindeki unsurlar daha yavaş değişmektedir ve birbirleriyle daha az çelişirler. Toplum yapısındaki ve dolayısıyla fizik mekandaki değişim de aynı oranda yavaştır, ani bir sıçrayış yoktur. Çağımızda her an değişimin farklı boyutlarını yaşıyoruz ve bu değişimi iletişim kanallarındaki gelişmişlik sayesinde hızla yayıyoruz. Toplum artık çok fazla bileşeni barındırmakta ve bu bileşenler arasındaki çelişkiler giderek artmaktadır. Diyalektik yöntem bu çelişkileri ortaya döküp yaşanan değişimin derinlemesine anlaşılmasında etkili bir yöntem olarak bilgi vermektedir.

3.1.3 Gestalt Psikolojisi

Aristoteles'ten başlayarak John Locke, Immanuel Kant, John Stuart Mill, Edmund Husserl ve başka bazı düşünürlerce Gestalt kavramına giden yol hazırlanmıştır. Avusturyalı felsefeci Christian von Ehrenfels geometrik biçimlerin, kendini oluşturan parçaların özelliklerinin toplamını aşan bir nitelikleri bulunduğunu ileri sürmüş ve buna Gestaltqualität (Gestalt Niteliği) adını vermiştir. Bu daha sonraki sistem düşünürlerinin anahtar formülü olmuştur. 1900'lerden itibaren Almanya'da Max Wertheimer, Kurt Koffka ve Wolfgang Köhler Gestalt Psikolojisi'ni geliştirmiş, 1920'den sonra bu gruba Kurt Lewin de katılmıştır.

Gestalt kuramı algı psikolojisinde, aralarında dinamik bağlar olan anlamlı bütünler olarak tanımlanır. Klasik psikolojinin parçacı tutumuna karşı bütünsellik ilkesini savunur ve bütünü "biçim örüntüleri" olarak algılar.

Gestalt kuramı, organize bütünlerin, birbirleriyle ilgisiz parçalardan çok daha kolay öğrenilip akılda tutulacağını savunur. Bu kuramın ilkelerinden olan benzerlik ilkesi, insan belleğinin birbirleriyle ilişkilendirilmiş nesneler arasındaki kavramsal veya fiziksel benzerliği daha iyi tanıyabileceğini kanıtlar. Gestalt psikolojisi bu kuramların yardımıyla bellek, öğrenme, hatırlama, problem çözme konularında önemli yenilikler getirmiş, organize anlamlı bütünlerin anlaşılmasıyla kişinin daha hızlı ve özgün buluşlara götürülebileceğini savunmuştur.

Gestalt kuramı iki düşünceyi içerir: isomorfizm (eşbiçimcilik) ve pragnanz (iz bırakma). İsomorfizm, nesnelerin sahip oldukları biçim özelliklerinin, insanların doğal olarak oluşan duygusal süreçleriyle paralellik gösterdiğini söyler. Pragnanz, algılama esnasında biçim örüntülerinin beyinde ve sinir sisteminde oluşturduğu enerji dağılımını açıklar. Minimum enerji ile maksimum etki yaratmaya çalışan bu düşünce, özellikle plastik sanatları ve mimarlığı etkilemiştir. Buradaki iz bırakan etkenler, yalınlık, ortak yön ve hareket, alışkanlık, kolay izlenen eğriler, benzerlik biçiminde özetlenebilir.

3.1.4 Çevrebilim

Biyolojide, organizmalarla uğraşan organizmacı biyologların, fizikte atom altı düzeye inen kuantum fizikçilerinin, algıyla ilgilenen gestalt psikologlarının bu indirgenemeyen bütünlüğe ilişkin görüşleri, hayvan ve bitki topluluklarının yaşamlarıyla ilgilenen çevrebilimcileri de etkilemiştir. Çevrebilimcilere göre;

organizmalar, organizmanın parçaları ve organizma toplulukları olmak üzere üç tür canlı sistemi vardır ve bunların tümünün temel özelliklerinin, parçalarının arasındaki etkileşimlerden ve bağımlılıktan ortaya çıkan sonuçlar olduğunu söylerler.

Çevrebilimciler iki yeni kavramla -topluluk ve ağ- ortaya çıkmakta olan sistem düşüncesine katkı sağladılar. Canlı sistemlerin ağ olarak görülmesi, geleneksel görüşteki doğanın hiyerarşik düzenine karşı yeni bir bakış getirdi. Ekosistemler, şekilsel olarak birçok düğüm noktalarından oluşan ve bu düğüm noktalarına da büyütülerek bakıldığında tekrar bir ağ örgüsüyle karşılaşılan bir şekilde betimlenmeye başlandı. Capra, çevrebilimcilerin doğadaki düzene karşı düşündüklerini şöyle anlatır: “Doğada ne “üstü” ne de “altı” vardır ve hiyerarşiler yoktur. Yalnızca, başka ağlar içinde yuvalanmış ağlar vardır” (Capra, 1996).

3.2 Genel Sistem Düşüncesi

1940’lardan önce sistem düşüncesi birkaç bilim adamı tarafından kullanılmış; ancak bir bilim olarak kabul edilmesi Bertalanffy’nin geliştirdiği açık sistemler ve genel sistem düşüncesi kavramlarıyla olmuştur. Bertalanffy, bilime mekanik temellere dayalı geleneksel bilim anlayışı yerine, bütünsel bir yaklaşımın getirilmesi inancıyla çalışmalarını şekillendirmiştir.

Bertalanffy, genel sistem düşüncesi ile ilgili düşüncelerini şöyle özetler: “Genel sistem kuramı, şimdiye kadar belirsiz, bulanık ve yarı metafiziksel kavram olarak düşünülmüş olan ‘bütünlüğün’ genel bir bilimidir. Ayrıntılı çalışılırsa, kendi içinde tamamen biçimsel, ancak çeşitli deneysel bilimlere uygulanabilen matematiksel bir disiplin olacaktır. Aynen olasılığın ‘şans olayları’ için önemli olması gibi genel sistem kuramı da ‘organize bütünlüklerle’ ilgilenen bilimler için önemli olacaktır (Bertalanffy, 1968).

Ludwig von Bertalanffy’ şöyle diyordu: “Madem ki yaşayan bir nesnenin temel karakteri onun organizasyonudur, o zaman tekil parçaların ve süreçlerin araştırılması yaşayan olay hakkında tam bir açıklama veremez.” Araştırma bize parçaların koordinasyonu ve prosesler hakkında hiçbir bilgi vermeyecektir. Buna göre, biyolojinin temel çabası, organizasyonun her düzeyinde biyolojik sistemlerin yasalarını bulmaktır. “Biyoloji kaynaklarında yeni bir şey” olarak kabul edilen bu

şartla organizmik program geniş ölçüde benimsendi. İşte bu daha ileride genel sistem kuramı olarak kabul edilecek olan bir bilim dalının ilk tohumu idi (Erkut, 2000).

Yaşanan tüm bu gelişmeler kartezyen gelenekteki bilim anlayışının yerine yeni bir bilim anlayışını getirmektedir. Bu yeni bilimin dört önemli bileşeni vardır: Sistem, doğrusallık, hata ve zaman. Bu yeni bilimin kavramlarını incelemek bütüncül bakışı kavramak açısından yararlı olacaktır.

Sistem düşüncesini, karşılıklı etkileşim içinde olan şeyler -bireyler veya nesneler- ve bunların arasındaki ilişkiler örgüsünün anlaşılması olarak tanımlamak mümkündür. Sistemler modellenabilir ve bu modeller orijinal sistemin davranışını deneysel olarak tekrarlayarak incelemekte kullanılırlar. “Örneğin, bir kum yığınınındaki kum tanecikleri arasında bir etkileşim söz konusudur. Kum tanecikleri arasındaki karşılıklı etkileşimi bilgisayarda modellemekle bir sistem oluşturulur. Böyle bir kum yığınınındaki kaymaların küçük, küçük parçalar halinde mi yoksa, büyük bir parça halinde mi kayacağı gibi bir soruyu araştırabiliriz” (Cohen, 1997).

Doğrusallık kavramına baktığımızda, kartezyen gelenekte indirgemeci bir yaklaşımla matematiksel modellerin grafik üzerinde doğru biçiminde gösterilebilmelerini görürüz. Eğrisel ilişkilerle karşılaşıldığında ise bunlar, doğrusal biçime dönüştürülerek ifade yoluna gidilir. Doğrusal sistemlerde; küçük nedenlerin etkisi küçük, büyük nedenlerin etkisi büyük olur; bu yüzden doğrusal sistem karardır, kesindir. Bütüncül bakışın temelini oluşturan yeni bilim anlayışında ise, dinamik bir sistemde ilişkiler arasında her zaman doğrusal bir ilişki görülmez. İlişkiler alansaldır ve oluşturdıkları örüntü ağı ile anlaşılmaya çalışılırlar.

“Birçok doğrusal olmayan sistemde belirli parametrelerdeki küçük değişimler, evre portresinin temel özelliklerinde çarpıcı değişimler üretebilir, çekerler yok olabilir veya birbirleri içinde değişebilir ya da aniden yeni çekerler ortaya çıkabilir. Böylesi sistemlere yapısalci kararsız denir ve kararsızlığın kritik noktalarına ‘çatalanma noktaları’ denir. Çünkü bunlar, sistemin evrimi sırasında aniden bir çatalın ortaya çıktığı ve sistemin yeni bir yöne dallandığı noktalardır. Matematiksel olarak çatalanma noktaları, sistemin evre portresindeki ani değişimlere işaret eder. Fiziksel olarak onlar, sistemin birdenbire değiştiği ve aniden yeni düzen biçimlerinin ortaya çıktığı noktalara karşılık gelir” (Capra, 1996).

Kartezyen gelenekte, bir doğrusal modelden sapmalar deneysel “hata”lar olarak ele alınır ve genellikle yoklarmış gibi davranılarak sistem çözülmeye çalışılır. Yeni bilim anlayışı ise deneysel hataların önemli bilgiler verebileceği düşüncesini getirmiştir. Bu yaklaşım yeni bir bakış açısını gerekli kılmaktadır: hatalar, bilimsel bilgede çözüme ulaşmak için, dert olan noktalar olarak görölmemeli, aksine çözümlmeleriyle uğraşılmalıdır.

Yine bu yeni bilim için en önemli kavramlardan biri, zaman kavramıdır. Kartezyen gelenekte zaman göz ardı edilir ve sistemler farklı zamanlarda dahi incelenseler ilişkiler değışmez, aynı kalırdı. Yeni bilimde ise, zaman gerçek dünyadaki kadar önemlidir. Alvin Toffler zaman konusunda Newtoncu bilimi şöyle eleştiriyor: “Newton ve onu izleyenler tarafından bina edilen dünya modelinde zaman sonradan akla gelen bir unsurdur. O modelde geçmişte ya da gelecekteki bir an herhangi başka bir anla aynı kabul ediliyordu. Gezegenlerin sonsuz devinimleri bir saatin ya da basit bir makinenin fonksiyonları prensipte, sistemin temellerini değıştirmeden zamanda ileri veya geri gidebilir. Bu sebepten dolayı bilim adamları Newtoncu sistemde zamanı ‘geri dönüşlü’ olarak kabul ederler. Diğer yandan, Eddington’un adlandırdığı gibi kainatın bir zaman oku vardır. Zaman tek yönlü bir yoldur, ‘geri dönüşlü’ değil ‘geri dönüşsüzdür’ (Toffler, 1996).

Ayrıca, zaman kavramı toplulukların kültürlerini, değerlerini anlamak ve açıklayabilmek amacıyla önemli bir veri oluşturur. Bir topluluk sisteminin, geleceğe ait yönelmeleri ve gelişmenin yönü, zaman içinde değışime uğrayan bu kültürel değerlerin, hangi etkilerle ne yöne gideceğine dair ipucu verir. İlhan Tekeli, kültürel bir varlık olarak insan topluluklarının yorumlanmasında zaman kavramının gerekliliğini şöyle açıklar: “İnsan dışındaki canlı varlıkların verilen an ve durumunun dışında yönelmeleri yoktur, yani yönelme sistemlerinin zaman boyutu yoktur, geleceğe yönelemezler. Kültürel varlıklarda ise yönelmelerin bir zaman boyutu ve devamlılığı vardır. Böyle olunca eylemde bulunan kişinin yönelmeleri sistem halinde organize olmuştur, devamlılığı ve zaman içinde değışmesi söz konusudur” (Tekeli, İ., 1968).

Sistem düşüncesindeki, canlı sistemlerin çözümlmeyle anlaşılamayacağı, parçaların özellikleri kendine özgü olmadığı ve ancak bütünün kapsamı içinde anlaşılabilceği görüşü, sistem düşüncesini bağlamsal bir düşünce haline getirir. Parçanın kendi bağlamları içinde açıklamak, kendi çevreleri cinsinden açıklamak anlamına gelir ki

bu da sistem düşüncesinin çevresel bir düşünce olduğuna işaret eder. Sistem düşüncesinin temelindeki bu bağlamsalcı yaklaşımın yanı sıra, süreç düşüncesini de barındırır. Bu düşünce yaklaşımında her yapı, altında yatan süreç ile birlikte anlaşılmaya çalışılır.

Kuantum teorisinde, parçanın, birbirinden ayrılamayan bir ilişkiler örgüsünde yalnızca bir model olduğu görüşü, parçadan bütüne doğru bir dönüşüme neden oldu. Bu, aynı zamanda nesneden ilişkilere doğru bir dönüşümün de ifadesidir. Mekanik düşüncenin dünyasında nesneler ön plandadır, aralarındaki etkileşim ve ilişkiler ikincildir; sistem düşünürüne göre ilişkiler birincil, nesnenin sınırları ise ikincildir. Yeni sistem düşüncesinde bilimin bina metaforunun yerini ağ metaforu almıştır.

Sistem düşüncesindeki bu ağ örgüsü ve hiçbir parçanın tek başına açıklanamayacağı görüşü, bu düşüncenin bilime dönüşmesini, yaklaşık bilginin varlığının bulunmasıyla sağlanmıştır. Kartezyen paradigmada inanıldığı üzere bilgi kesindir düşüncesi, bu yeni paradigma ile bilimsel kavram ve kuramların sınırlı ve yaklaşık sonuçlar içerdiğini kabul etmeye evrilmiştir.

“Her olgu ve sorun süreçlerin dinamik bir bütünlüğüdür ve evrenseldir, yani öncesi vardır, sonrası da olacaktır. Bu bütünsellik içinde, bu evrimsel bağ içinde, olgular, sorunlar karşılıklı etkileşim, geri bildirim halindedirler. Sistemi süreçlerin bir bütünü olarak gören yaklaşım, bu süreçlerin niteliğini, yani sistemin davranışını incelemeye yönelir. Davranış türlerini değerlendirir ve bu davranışları istenilen yönde oluşturabilmek için buna uygun politikaları belirler. Davranışları incelemeyi gözetten yaklaşım da zaten sistemi tasarlamaya yönelecektir. Böylelikle öğelerin yerini süreçler, değerlerin yerin davranışlar, çözümleyiciliğin yerini tasarımıyıcılık alacaktır”(Erkut, 2000).

3.2.1 Kendinden Organizasyonlu Sistemler

Bertalanffy, sistem düşüncesinde yeni bir kavram olan “açık sistemler” kavramını geliştirmiş ve canlı sistemlerin açık sistemler olmaları dolayısıyla sürekli bir madde akışına bağlı olduklarını söylemiştir. Canlı sistemler, beslendikleri maddeleri dönüştürürler ve bu alışverişler sonrası büyür, gelişir ve değişirler.

Açık sistemlerin özellikleri şöyle sıralanmıştır: “Açık sistemler sınırlarından, bilgi, madde ve enerji geçişine izin verir. Açık sistemler çevreleriyle etkileşim

halindedirler. Örnek olarak bitkiler, ekolojik sistemler, iş organizasyonları verilebilir” (Blanchard, Fabrycky, 1981).

Her sosyal sistem farklılaşmış ve uzuvlaşmış (segmente olmuş) alt sistemlerin toplamlarından meydana gelmiştir. Bunların her biri açık sistemlerdir ve daha büyük sistemlerin elemanları ile karşılıklı temasta bulunmaktadır. Her açık sistem gibi sosyal sistemlerin de çevredeki her çeşit sistemlerle karşılıklı temasta bulunması sistemler arasındaki “sınırları” ve bu “sınır ilişkilerinin” devam ettirilmesi problemini ortaya çıkarır. Bütün karşılıklı temasta bulunan sistemler halen mevcut olan, sosyo-kültürel matrix içinde meydana gelirler, rol tariflerine, normatif standartlara ve sosyal sistemin amaçlarına ve diğer çevre şartlarına kapalı değildir (Tekeli, İ., 1968).

Sistemde olumlu ve olumsuz “entropi” görülür: Bir sistemde faaliyetlerin bozulması, dengenin kaybolması ve sonunda sistemin durması yönünde bir eğilim vardır. Entropi, bu eğilimi ifade eder. Kapalı sistemler, entropinin etkisinde kalır. Enerji kaybındaki artış sonuçta sistemin ölümüne neden olur. Açık sistemler, bunun üstesinden gelebilme yeteneğine sahiptir (Capra, 1996).

“Termodinamik çalışmalarına dalmış ciddi fizikçiler, “amaçsız bir enerji akışı nasıl oluyor da dünyaya hayat ve bilinç yayıyor” şeklindeki bir sorunun ne denli rahatsız edici olduğunun farkına varmışlardır. Meseleyi daha da karmaşık hale getiren şey entropi kavramının kaypaklığıdır, termodinamiğin amaçlarına uygun olarak ısı ve sıcaklık terimleriyle oldukça iyi tanımlanmış bulunan entropi, bir düzensizlik ölçüsü olarak saptanmasında şeytanca güçlükler çıkarmaktadır. Fizikçiler, sudaki düzenin derecesini ölçmekte büyük güçlüklerle karşılaşılıyorlar, çünkü su buz haline dönüşürken kristal yapılar oluşturmakta ve bu arada enerji açığa çıkarmaktadır. Dahası termodinamik entropi; aminoasitlerin, mikroorganizmaların, eşeysiz üreyen bitki ve hayvanların ve beyin gibi karmaşık enformasyon sistemlerinin oluşumundaki biçim ve biçimsizliğin değişen derecelerinin bir ölçüsü olarak sefil bir iflâsa sürüklenir. Elbette bu evrimleşen düzen adacıkları ikinci yasaya boyun eğmelidir. Önemli yasalar, yaratıcı yasalar başka yerde yatar” (Gleick, 1997).

Kapalı sistemler, kendi başına sürekli ve dışarıdan enerji ve kaynak almaz. Çevreleriyle ilişki içine girmeye ihtiyaçları yoktur. Enerji kullanımı olmadığından entropi adındaki çökme durumunu yaşarlar. Organizasyonlarla ilgili en önemli

ilerleme, onların kapalı bir sistem olmadığının anlaşılmasıdır. Çünkü onların, enerji sağlamak için dış çevrelerine gereksinimleri vardır. Açık sistemler entropiden kaçınabilirler ve fiziksel, insan ve finans kaynakları şeklinde enerji girişi sağlayarak negatif entropi adında bir durum yaratabilirler (Capra, 1996).

Sistem bakış açısıyla yaşamın anlaşılması desenin anlaşılmasıyla başlar. Capra, canlı bir sistemin kapsamlı bir kuralı için gerekli anahtarın iki farklı yaklaşımın sentezinde olduğunu iddia eder. Maddenin (veya yapının) araştırılması ve biçimin (veya desenin) araştırılması. Maddenin araştırılmasında nesneler ölçülür, tartılır. Biçimin araştırılmasında ise deseni (pattern) anlamak için ilişkilerin konfigürasyonuna ait haritayı yapmak gerekir. Sisteme ait özellikler, bir desenin özellikleridir. Bir canlı organizma parçalarına ayrıldığı zaman yok edilen şey kendi desendir. Bileşenler hala oradadır, ancak aralarındaki ilişkilerin konfigürasyonu -desen- yok edilmiştir ve böylece organizma ölür (Capra, 1996).

“Canlı ve cansız verili herhangi bir sistemin organizasyon deseni, sistemin temel özelliklerini belirleyen sistem bileşenleri arasındaki ilişkilerin düzenlenişidir...Bir sistemin yapısı, organizasyon deseninin fiziksel kapsamıdır. Organizasyon deseninin betimlenmesi, ilişkilerin soyut bir gönderimini içerirken yapının betimlenmesi, sistemin gerçek fiziksel bileşenlerini içerir” (Capra, 1996).

“...20.yy.da artan indirgemecilik, parçalanmışlık ve uzmanlaşma, matematiğin bilimsel topluluğun içinde bile, son derece yalıtılmasına yol açmıştır...karmaşanın yeni matematiği insanların, matematiğin kuru formüllerden çok daha fazlası olduğunun, etrafımızdaki canlı dünyayı anlamak için desen anlayışının can alıcı olduğunun ve desen, düzen ve karmaşıklıkla ilgili sorunların temelde matematiksel olduğunun giderek daha çok farkında olmalarına nedeni, olmaktadır” (Capra, 1996).

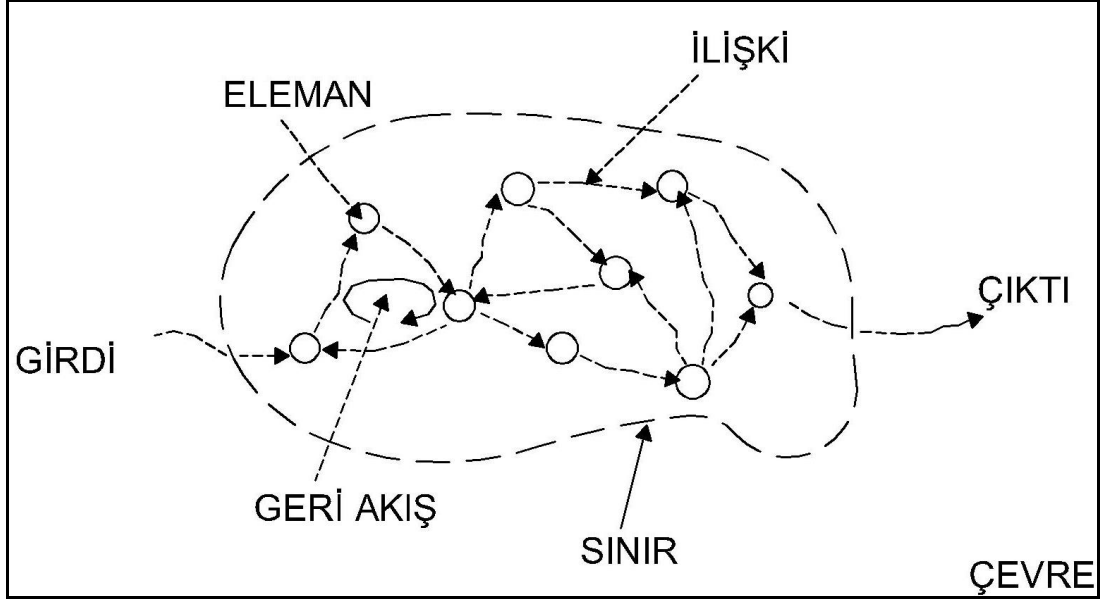
“Otopoetik bir sistemin temel özelliği, kendisine ait örgü benzeri desen organizasyonunu korurken sürekli olarak yapısal değişimlere uğramasıdır. Ağın bileşenleri birbirlerini sürekli olarak üretir ve dönüştürür ve bunu iki farklı yoldan yapar. Yapısal değişimlerin bir türü, kendi kendini yenileme değişimleridir. Her canlı organizma kendisini sürekli olarak yeniler; hücreler bozularak sürekli çevrimler (döngüler) içinde yapılar, dokular ve organlar oluşturarak hücrelerini yeniler. Bu süre giden değişimin dışında organizma kendi bütünsel kimliğini veya organizasyon desenini korur” (Capra, 1996).

Örüntü (pattern) kuramı ile kentsel mekan sorununa çözüm arayan Alexander'ın "Örüntü dili" kavramı da önemli bakış açısını temsil etmektedir. Örüntü (pattern) dili, büyük ölçekli patternleri destekleyen küçük ölçekli patternlerden oluşur. Büyük ölçekli patternler, küçük ölçeklilerden daha fazla bilgi içerdiği için gereklidir. Patternler, kentsel ve mimari sistemin bileşenlerine ayrılması için çok başarılı bir yöntemdir. Alexander'ın örüntü dili birçok örnekte modüllerin birbirleriyle etkileşimini yöneten geçiş elemanları, kapalı mekanlarla açık alanları bağlayan elemanlar olan "arayüz"leri tanımlamasına rağmen bir modüller kataloğu olarak algılanmaktadır (Alexander, Isshikawa, ve diğ., 1977).

"Garip çekerler, dışından çalıştırılabilen doğrusal olmayan bir devredir. Göreli olarak basittir; ancak olağanüstü karmaşık bir davranış üretir. Bu karmaşık (kaotik) salınım aracının her bir salınımı eşsizdir. Sistem kendisini hiçbir zaman yinelenmez. Böylece her bir döngü evre uzayında yeni bir bölge kaplar. Bununla birlikte, istikrarsıza benzeyen bu hareketin dışında, evre uzayındaki noktalar rasgele dağılmamışlardır. Hep birlikte, karmaşık, oldukça düzenli bir desen -garip bir çeker- oluşturur" (Capra, 1996).

Bilimsel yönetime uygun her türlü süreç için geri besleme temeldir. Sistem analizlerinde tasarlanan projeler genellikle uzun zaman alırlar. Projenin planlama ve uygulama aşamalarında çevre ile etkileşiminden ve sistemin kendisinden yeni bilgiler elde edilir. Bu bilgiler sürekli olarak değerlendirilir ve sistemde gerekli düzeltmeler yapılır. Bu nedenle geri besleme kavramı; istenilen düzeltici işleri yapması için sistem yolu ile tekrar girdi olarak verilen sistem çıktılarının etkilerini gösteren bilgi olarak tanımlanabilir (Kulak, 2002).

"Sistemdeki tüm değişimler bu temel döngüsellik içinde yer aldığından Maturana, döngüsel organizasyonu belirleyen bileşenlerin aynı zamanda kendisi tarafından üretilip korunması gerektiğini tartışır. Ve sonuç olarak der ki, içindeki her bileşenin işlevinin, ağın bütünsel döngüsellliğini koruyarak, diğer bileşenlerin üremesine ve dönüşmesine yardımcı olmak olan bu ağ deseni, 'canlının temel organizasyonudur'" (Capra, 1996).

Şekil 3.1: Sistemi Oluşturan Bileşenler Arasındaki İlişki Örüntüsü

“Bir geribesleme döngüsü, belirli nedenlerle bağlantılı olan elemanlardan oluşan çevrimsel bir düzendir. Bu düzende bir başlangıç nedeni, her bir elemanın bir sonrakini etkilemesiyle döngünün bağlantıları etrafında, “son geribesleme” çevrimin ilk elemanını etkileyinceye kadar yeniden ürer. Bu düzenin sonucu, ilk bağlantının (girdi), sonuncusu (çıkı) tarafından etkilenmesidir. Böylece, başlangıç etkisi çevrimin etrafında her döndüğünde değişikçe tüm sistem kendinden organize olur” (Capra, 1996).

Bir sistemde dönüşümün olduğu yerde girdi ve çıktılar da bulunur. Girdiler, çevrenin sisteme etki etmesinin sonucu iken çıktılar, sistemin çevreye etkisinin sonucudur. Girdi ve çıktı, “önce ve sonra” ya da “geçmiş ve şimdi” gibi zaman sürekliliğiyle ayrılırlar. (<http://www.ozyazilim.com/ozgur/marmara/orgut/sistem.htm>)

Sibernetikçiler, iletişim ve kontrol desenlerine -özelde geribesleme kavramının altında yatan çevrimsel nedensellik desenleri üzerinde- odaklanmışlardı. Böylelikle sibernetikçiler, bir sistemin organizasyon desenin kendi fiziksel yapısından açıkça ayıran ilk kişiler oldular (Capra, 1996).

Şekil 3.2: Matrix filminden sahneler, yönetmen: Andy-Larry Wachowski, 1999.

Sibernetikteki gelişmeler, bilişim teorisi, beynin sibernetiği ve bilgisayar modellerindeki gelişmeleri de beraberinde getirdi. Sibernetikle uğraşan bilim adamları, iletişim ve kontrol desenlerini keşfettiklerinden beri, aklın mantığını anlamak ve onu matematiksel bir dille ifade edebilmenin peşindeydiler. İnsan zekası ile bilgisayarın çalışmasının temelde aynı olduğu ve bilme sürecindeki bilginin işlenmesi bir takım simgelerin kurallara dayalı olarak kullanımıyla gerçekleşebilirdi. Yapay zeka alanı bu görüş sonucunda gelişti.

17. yy.da saatin keşfi ile, bedenin saat makinesi olarak Kartezyen modeli gibi, beyin için de bilgisayar modeli başlangıçta işe yaramıştı; fakat bilişsel bilimdeki gelişmeler sonucunda insan zekasının, bilgisayar hafızasından ya da yapay zekadan farklı bir şey olduğu ortaya konuldu. Sibernetikteki bu gelişmelerle birlikte, makine olarak bilgisayarlar hayatın her alanına girmekte ve tüm katmanlarda hızla yayılıp derin değişikliklere neden olmaktadır.

Teknolojideki tüm bu gelişmeler, “geleceğin dünyası nasıl olacak?” soruna alternatif cevapların arandığı bir dünyayı da beraberinde getirdi. Teknoloji ve gelişmenin açıktan kritiğinin özellikle bilimkurgu filmlerinde yaratılan mekanlarla yapılmaya çalışıldı. Matrix filmi de bilişsel dünyadaki tüm bu gelişmeleri anlatan, hayatımızın her safhasına giren bilgisayarların, sanal-gerçek ile zaman-zamansızlık kavramlarını nasıl değiştirdiğini anlatan ve yapay zeka ile insan karşılaşmasını konu edinen bir film. Bu film ile değişen teknoloji sonucunda, 1926’da çekilen Metropolis filminde

olduğu gibi, mekanların ve değerlerin farklılaşması yansıtıldı. Bu çelişkili dünyanın arayışlarını mekanla birleştiren Matrix filmi de sinema ve mimarlık dünyasındaki önemli köşelerde yerini tuttu.

...İlk olarak yaratıcı bilimkurgu yazarı William Gibson tarafından ortaya atılan “sibermekan” kavramı önce 1982’de Tron, 1990’da Total Recall ve 1992’de The Lawnmower Man filmleriyle sinemaya taşındı. Johnn mnemonic ve Matrix filmlerinde, birbirinden kopuk biri gerçek diğeri sanal iki dünya resmedilmektedir. Sibermekanın steril, düzenli, eğlenceli yapısına karşı, gerçek dünya, yoksulluğun kol gezdiği, çevre kirliliğinin ileri boyutlara ulaştığı sunumuyla bir kabusu andırmaktadır. Bu kentler, terk edilen bedenin bir mecazı haline dönüşmektedir. (Özakın, Ö., 2001).

“...Kendinde organizasyon, dengeden uzak açık sistemlerde, içsel geribesleme döngüleriyle nitelenen ve matematiksel olarak doğrusal olmayan denklemlerle betimlenen yeni yapıların ve yeni davranış biçimlerinin kendiliğinden ortaya çıkışıdır” (Capra, 1996).

“Bir çatallanma noktası, dağılmaya yatkın yapının yeni düzen durumlarından bir tanesine göçtüğü bir kararlılık eşiğidir. Bu kritik noktada tam olarak ne meydana geldiği, sistemin geçmişine bağlıdır. Kararsızlık noktasına varırken izlediği yola bağlı olarak, çatallanmadan sonra olanaklı dallardan birini veya diğerini izleyecektir. ...o halde kendinden organizasyon, düzenin kendiliğinden ortaya çıkışı, denge dışının, tersinmezliğin, geribesleme döngülerinin ve kararsızlığın birleşik bir etkisi sonucu meydana gelir” (Capra, 1996).

Maturana ve Varela, yaşam deseninin otopoetik bir ağ olduğunu betimlediklerinde, temel vurguları, bu desenin organizasyonundaki kapalılık üzerinde olmuştur. Prigogine canlı bir sistem yapısının, dağılmaya yatkın bir yapı olduğunu betimlediğinde ise, temel vurgusu tam tersine bu yapının enerji ve madde akışına olan açıklığı olmuştur. O halde, canlı bir sistem hem kapalı hem de açıktır- yapısal olarak açık, organizasyon açısından kapalıdır. Sistemden sürekli olarak madde akışı vardır; fakat sistem kararlı bir oluşumu korur ve bunu kendinden organizasyon aracılığıyla çok özerkçe yapar (Capra, 1996).

Toplumsal sistemin, bir iletişim sistemiyle bir araya gelmiş ve geri besleme türünden çevrimsel süreçlerin önemli bir rol oynadığı bir dinamiğe sahip olan bir birey gibi kesinlikle bir organizasyon olduğu doğrudur (Weiner, 1984).

“Toplum bilimlerinin tarihi boyunca, kendinden organizasyonlu toplumsal süreçleri betimlemek için sayısız metafor kullanılmıştır. En iyi bilinenleri, belki de Adam Smith’in ekonomi kuramında pazarı düzenleyen “görünmeyen el”, Amerikan Anayasasındaki “çekler ve dengeler” ve Hegel ve Marx’ın diyalektiğindeki tez ve antitez biçimindeki karşılıklı etkileşim metaforlarıdır” (Capra, 1996).

“...her dinamik genişleme, kendisine eşit bir genişleme değil, kendisinden daha büyük bir genişlemenin basamağı olur... Kent, dolaysız sınırlarını aşan etkilerinin toplamından oluşur. Kentin asıl genişliği budur ve varoluşu bu toplam içerisinde açığa çıkar” (Simmel, 2003).

Kentlerdeki mekansal değişimlerde, sistemin önemli bir özelliği olan kendinden organizasyon, yerleşimler arası etkileşimlerle bütüne nasıl etki ettiğinin anlaşılması açısından önemlidir. Mehmet Ali Yüzer, sistem içinde küçük bir birimde başlayan değişimin bütünü etkisi altına alabileceğini şöyle açıklar: “Yerleşmelerde farklılaşmalar en küçük merkezde başlar ve çoğu zaman önemsenmez; ancak başlangıçtaki farklılaşma, süreç içinde, ilişkiler sistemine bağlı olarak etkilerini yerleşmelerinin bütününde daha fark edilebilir biçimde gösterir” (Yüzer, 2001).

“Gerilme sürecine eğilen sosyal değişme teorileri, değişme sürecinde sosyal sistem içindeki iç kaynaklara önem veren teorilerdir. Gerilmeler, sosyal sistem ve organizasyonun yapılaşmış üniteleri arasında ünitelerin birbiriyle dengeyi veya bütünleşmeyi sağlamak bakımından uyuşmaması dolayısıyla ortaya çıkan ve üniteleri değişmeye iten baskıdır” (Tekeli, İ., 1968).

“Toplum içinde devamlı olarak yaratılan bu gerilmelerin değişiklik mi meydana getireceği, izolasyon mu yaratacağı veya tampon müesseseler mi doğuracağı gerilmeler dolayısıyla ortaya çıkan sapmaların veya yeni biçimlerin karşılaştığı kabul derecesi ile, bunu doğuran gerilmenin arasındaki dengeye bağlıdır. Denge, bu sapmaları doğuran motivasyon ile, bunun doğurduğu iç ve dış müeyyideler arasında teşekkül eder” (Tekeli, İ., 1968).

Sosyal sistemin bir fonksiyonu, değerler sisteminin, kültürün, yani sosyal organizasyonun biçiminin (pattern) müesseseleşmiş halini muhafaza etmek ve devam

ettirmektir. Sistemin tarifi icabı ve sistem gayesinin bir çok halde denge halinde tarif edilmesi sonucu olarak bu fonksiyon sosyal organizasyonda kaçınılmazdır (Tekeli, İ., 1968).

Değişme halindeki toplumlarda, farklı seviyelerde değişime uğramış üniteler, bölgeler veyahut aynı noktada olan gruplar bulunacaktır. Bunların münasebetleri de “tampon müesseseler” diye adlandırdığımız değişme anında farklı değişme seviyesindeki elemanların temasını, dolayısıyla bütünleşmesini sağlayan elemanlar yoluyla devam eder (Tekeli, İ., 1968).

Karşılıklı eylemde bulunmak kültürün gelişmesine sebep olduğu gibi, kültüre de insan eylemlerini tayindeki manasını verir. Kültür eylem için normlar cümlesidir, karşılıklı eylemde bulunan kişilerin motivasyonları, bu yolla normatif patternlerle uyuşur hale gelir. Karşılıklı eylemde bulunmak, kültürel sistemle ve sosyal organizasyonun ihtiyaçları ile uyuşur hale gelmeyi sağlar. Bu kişilerin şahsiyet sistemlerinin devamlılığını ve değişmelere uyum yapmasını sağlar (Tekeli, İ., 1968).

Kültür kendi üniteleri birbirini etkileyen ve diğer sistenler tarafından etkilenen ve bu sistemleri de etkileyen bir karşılıklı etkiler sistemidir. Kültürün dört elemanı (teknolojik, sosyolojik, ideolojik ve vaziyet alışsal) bir sistem meydana getirmektedirler. Her bir elemanın birbiriyle ilişkileri, elemanların toplam sistemle münasebeti tarafından tayin edilme durumundadır...Kültür insanların çevreye “organize” olmuş topluluk olarak uyum yapmasını sağlar...Kültürün teknolojik yanını biriken ve ilerleyen bir süreç olması bu dengeyi bozacak diğer üçünün de bu değişmeye uyum yapmasını icap ettirecektir. Uyum yapmama halinde doğacak olan gerilmeler, diğer bileşenlerin değişmesi için baskı yaratacaktır. Bu baskının artması halinde değişme meydana gelecek ve baskı azaltılmış olacaktır (Tekeli, İ., 1968).

Eğer mevcut sosyal organizasyon teknoloji tarafından şekillendirilmiş ise sosyal organizasyonda değişme, teknolojik değişmeyi takip etme durumundadır. Fakat bu değişme, sosyal organizasyondaki ataletin yüksekliği dolayısıyla hemen olmaz, belirli bir zaman aralığı içinde ve eğer teknolojik değişme mevcut dengeyi kırarak kadar güçte ise gerçekleşir (Tekeli, İ., 1968).

“...geçici gerilim yaşamın özsel yönüdür, fakat uzun süren gerilim sistem için zararlı ve yıkıcıdır...Esneklik ilkesi, kendisine karşı gelen bir anlaşmazlık çözüm stratejisi de önerir. Her toplulukta, birinin veya diğerinin lehine çözülemeyecek kaçınılmaz

Çelişkiler ve anlaşmazlıklar olacaktır. Örneğin topluluğun, kararlılık ve değişim, düzen ve özgürlük, gelenek ve yenilik gereksinmesi olacaktır. Bu kaçınılmaz anlaşmazlıklar katı kararlar yerine, dinamik bir denge kurularak çok daha iyi çözülür. evrebilimsel okuryazarlık, bağlamına dayanarak anlaşmazlığın her iki tarafının da önemli olduğu bilgisini ve bir topluluktaki çelişkilerin, çeşitlilik ve canlılık işareti olduğunu içerir ve böylece sistemin yaşamını sürdürebilmesinde yardımcı olur” (Capra, 1996).

Düzen ve kaos sınırındaki ağlar; yararlı değişimlerin birikimiyle çabucak ve başarılı olarak uyum gösterme esnekliğine sahip olabilir. Böyle durağan sistemlerde, sistemlerin homeostatik doğası nedeniyle mutasyonların önemi küçüktür. Bununla birlikte, birkaç mutasyon, büyük değişim dizilerine neden olur. Durağan sistemler böylece, değişen çevreye genellikle yavaşça uyum gösterir; fakat gerektiğinde ara sıra hızlıca değişebilir (Kauffman, 1991).

3.3 Sistem Düşüncesi Yaklaşımı İle Paralel Kuramlar

Kartezyen gelenekte ürünlerini vermiş modern bilimin, bilimsel bilginin kesinliğine dayalı inanışının yerini bugün ağ modeli ile tanımlanan ilişkiler örgüsü almıştır. Bu ağ modeli çerçevesinde, değişim ve belirsizlikleri öngören kavramlar ve kuramlar geliştirilmekte; insanı ve insanın oluşturduğu tüm organik ürünler anlaşılmaya çalışmaktadır. Kartezyen gelenekte, ya o / ya bu, biz / öteki, özne / nesne gibi ikili ayrımların yerini; çevresel, ekonomik, kültürel, politik, sosyo-psikolojik tüm bileşenleri birbirleriyle ilişki ve etkileşimleriyle anlamaya çalışan, yaşama dair bu bileşenleri oluşum süreçleri içinde değerlendiren bütüncül yaklaşım düşüncesi almıştır. Bu bağlamda, sistem düşüncesi yaklaşımı ile paralellikler gösteren kavram ve kuramlar incelenmiştir.

3.3.1 Kaos Teorisi

Fizikte relativite, kuantum teorisi ve son olarak da kaos teorisi ile Newton’un fiziğinden uzaklaşılmış ve yeni bilime ait üç devrim gerçekleşmiştir. Relativite, mutlak uzay ve zaman dahi Newtoncu yanılığa son vermiştir, Kuantum teorisi ile denetlenebilir bir ölçüm sürecini baz alan Newtoncu düşünceye karşı çıkılmıştır. Kaos teorisi ile birlikte, Laplace’nin determinist yaklaşım ile olguların önceden tahmin edilebileceği hakkındaki görüşüne son verilmektedir.

Klasik bilimdeki, karmaşık sistemleri basit formüllerle doğrusallaştırmaya çalışmak, mutlak doğrulara ulaşmak için sistemin bu karmaşık yapısını indirgemek; atom-altı parçacıklarıyla uğraşan, uzay ve zamanla ilgili kuramlar geliştiren, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde ilerleyen bir dünya için gerçekleri yansıtmayan bir bilim haline gelmiştir. Bu noktada ihtiyaç duyulan yeni bilimle, kompleks yapılara ilişkin hayali sayılardan oluşan kavramsal boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Kaos üzerine araştırma yapan bilim adamlarına göre bu çalışmaların çıkış noktası “Kelebek Etkisi” kavramı olmuştur. Kaos teorisi ile uğraşan bilim adamları, bir sisteme yapılan bir girdinin, kendinde çok daha büyük bir çıktıya neden olabileceği üzerinde durmuşlar ve kelebek etkisi dedikleri bu etkiyi, Pekin’deki bir kelebeğin kanat çırpmasıyla havada oluşan dalgaların gelecek ay New York’ta fırtına sistemine dönüşmesi kavramı olarak ifade etmişlerdir. Sistemin, girdilerindeki bu küçük küçük farkların yerini çıktılarında hızlı ve öngöremedikleri büyüklükteki farklara bırakabilmesi, “başlangıç durumuna hassas bağlılık” adı verilen bir olgu ile açıklanmaktadır.

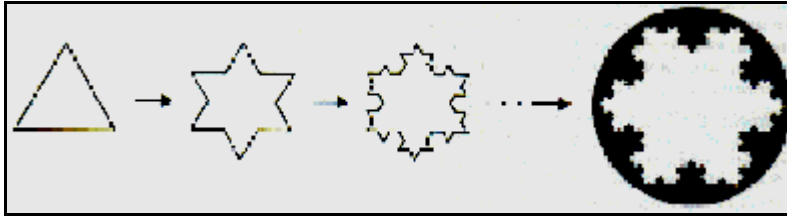
Kaos, zamandan yoksun bırakılmış bir durumun ya da bir anın bilimi değil bir sürecin bilimi; bir varoluşun bilimi değil bir oluşumunun bilimidir. Kaos bilimindeki cevap aranan asıl sorun, bir sistemin, sonuç durumunun ya da kararlı davranışının betimlenmesi değil; farklı etkiler altında çelişkili tercihler arasından ne yönde bir seçim yaptığının ve nasıl bir değişime uğrayabileceğinin araştırılmasıdır. Bu teoriyle birlikte sistemlerin bir girdi sonucunda nasıl doğrusal olmayan, öngörülemeyen alansal bir çıktı verdiklerini, James Gleick şöyle açıklar: “insanı şaşırtan rasgele davranış biçimi, incelediğimiz basit bir salınım aygıtının içine giren ve dışına çıkan enerji akışındaki nonlinear bir değişme sonucunda meydana gelmektedir” (Gleick, J., 1997).

Günümüzde, olgular hakkında tahmin yürütülmeye çalışıldığında, en basit sistemlerin bile büyük zorluklar taşıyan sorunları yaratabildikleri görülmektedir. Düzen, bu sistemlerin içinde kendi kendine oluşmakta; sistem kaos ve düzeni bir arada barındırmaktadır. “Kaos dinamiğini araştıranlar basit sistemlerin düzensiz davranış biçiminde yaratıcı bir sürecin faaliyetini buldular. Bu sürecin ürettiği karmaşıklık içinde, organize bir çeşitliliğin zenginleştirdiği şekillerle, bazen istikrarlı, bazen istikrarsız, bazen tamamlanmış, bazen tamamlanmamış, fakat hep yaşamın büyüyle bir manzara sergilenmekteydi” (Gleick, J., 1997).

Temelde kaos sistemleri rasgele değildir. Kaotik sistem olabilmek için 3 özelliğin bulunması gerekir.

1. Sistem deterministik olmalıdır.
2. Sistem ilk durumuna çok duyarlıdır. Başlangıç noktasından en küçük değişiklik zıt çıktılara yol açabilir.
3. Sistem düzensizdir, belki sistem rasgele gibi görünür ancak gerçekte rasgele değildir. Çünkü rasgele davranışının altında düzen ve bir model yatar. Böylece, gerçek rasgele sistemler kaotik olarak tanımlanamazlar (Canaveral, 1998).

Kaos düşüncesinde doğrusal olarak kabul edilmeyen nonlinear bu karmaşık yapının ifadesi için değişik bir takım teknikler üretilmiştir. Özellikle bilgisayar ortamını kullanarak, karmaşıklığın temelinde yatan muazzam ve hassas yapıyı yakalayabilmek için özel grafikler, resimler ve çizgiler oluşturulmuştur. Bunlardan ilk karşılaştığımız “Kosch Eğrisi”, “Julia Kümesi” ve “Mandelbrot Kümesi” olmuştur.

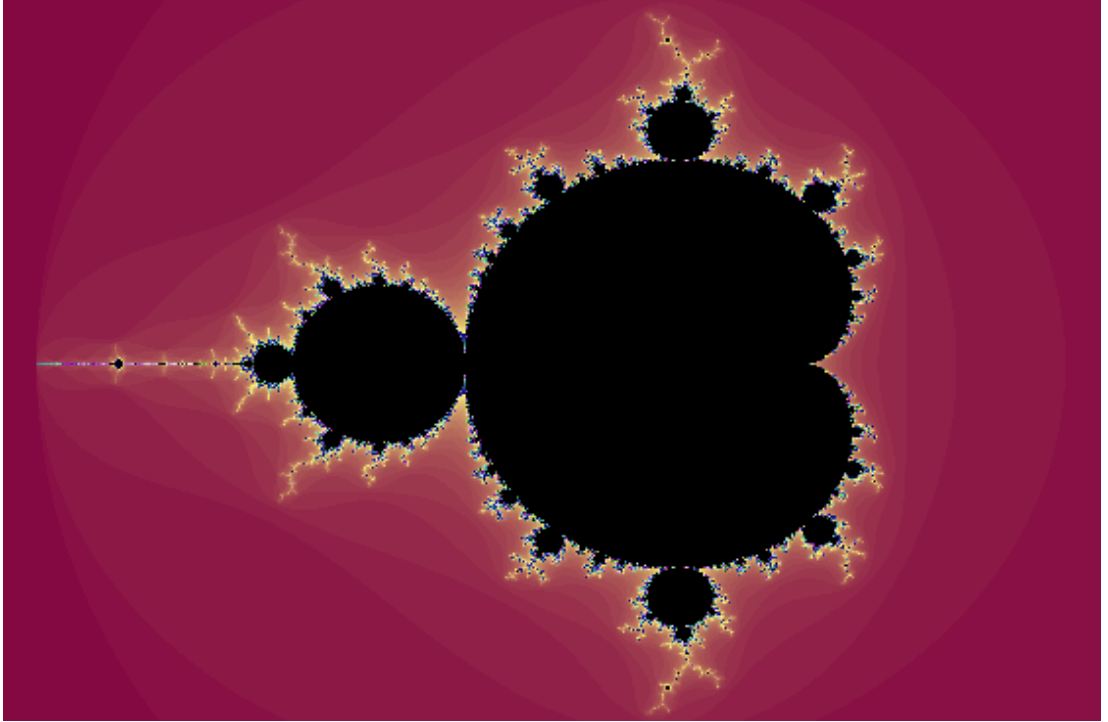
Şekil 3.3:Kosch Eğrisi. (<http://www.skane-online.se/fractals/frator.htm>).

“Basit bir geometrik şeklin; bir ölçeği, kendine özgü bir büyüklüğü vardır. Mandelbrot’a göre, insanın gözünü okşayan sanatta ölçek yoktur; yani, içerdiği önemli unsurlar her büyüklükte olabilir. Mandelbrot, Seagram Binasına karşı, Beaux-Arts’ın heykelleri ve çörtenleri, köşe taşları ve söve taşları, oymalı kıvrımlarla süslenmiş sütun başlıkları, üstü saraklı ve kenarları çentikli saçak silmeleri ile bezenmiş mimarisini örnek göstermiştir. Paris Opera Binası gibi bir Beaux-Arts şaheserinin ölçeği yoktur, çünkü bütün ölçekleri içermektedir. Binaya hangi uzaklıktan bakılırsa bakılsın mutlaka bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Yaklaştıkça bu ayrıntıların kompozisyonu değişir ve yapının yeni elemanları görülmeye başlar” (Gleick, J., 1997).

Kaos teorisinin neden geç farkına varıldığı, kaotik sistemlerin insan yaşamında ve olaylarda bu kadar vazgeçilmez durumda olmasına rağmen matematikçilerin neden daha önce bu konuda yoğun olarak çalışmadıkları gibi sorulara en kısa ve net cevap

olarak bilgisayarların yetersizliği verilmektedir. Kaos konusu üzerine çalışanlar, hesaplamaların tekrar etmesi ve çok büyük sayılarla çalışma zorunluluğu gibi nedenlerden dolayı bir süre sonra çalışmalarda güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bilgisayar yapısının sonsuz tekrarlardaki hesaplamalarda mükemmel sonuçlar vermesi bilim adamlarının kaos teorisi üzerindeki çalışmalarını oldukça kolaylaştırmıştır (Ruelle, 1998).

“Kaos alışmaları aynı zamanda sosyal olaylar içersinde de bir düzenin bulunduğu ve beşeri faaliyetlerin aslında kaotik bir düzeni olduğu ve düzenin de belirli ekerleri, başlangıç durumuna hassas bağımlılığı ve gelişigzelliği bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Özellikle planlama çalışmalarında bu durumun benzer sosyo ekonomik gelişme durumlarına sahip olan yörelerde beşeri faaliyetlerin kaotik yapısı nedeni ile aynı sonucu doğurmayacağını söyleyebilecek ipuçlarını vermektedir.

şekil 3.4: Mandelbrot Kümesi

Genel sistem yaklaşımı açısından bakıldığında, planlamanın aslında kamusal bir müdahale biçimi olarak mekansal sistemde ve sosyal süreçlerde yapay değişiklikler oluştırmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında kaotik yapısı bulunan beşeri faaliyetlerin, özellikle mekanın ve sosyal sistemin belirli bir yöne doğru gitmesi ve denetlenemez süreçler olması durumunda, planlı müdahalelerin ve benzer davranış kalıplarının yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmektedir” (etiz, 1997).

Fuksas, yaptığı bir söyleşide, kentsel mekanların bugünkü karmaşık yaşam biçimleriyle şekillenmesi ve bu değişen yaşamla birlikte mimar ve planlamacının da rollerinin değişmesine ilişkin şöyle demektedir: “...eğer bu kaosu düzensizlik olarak görüyorsanız, tümüyle hatalısınız. Eğer kaosu, bazı zorlukları olan, ancak anlayabileceğimiz bir şey olarak görüyorsanız, doğru yoldasınız demektir...her gün milyonlarca insan hareket ediyor, bir yere geliyorlar. Bu doğal enerji yaşamı farklı biçimlerde düzenliyor. Alman mimarların ya da Haussmann’ın bir aks, çerçeve, meydan ya da strüktür yaparak düzenlemesi gibi değil bu, farklı bir şey. Bir adam, bir kadın, bir çocuk, bir kedi yaşamı düzenliyor. Her gün, her an. Bu, kuantum fiziğiyle başlıyor. Kuantum fiziği ilk ortaya atıldığında gerçekten yeni bir şeydi. Bu fizikten çok, felsefe. Sizin sürekli hareket eden küçük parçalarınız var, nedeni anlamıyorsunuz, kanunu değil. Kanunu bilmiyorsunuz, ama neden, kanun. Sonra bir kanun olduğunu anlıyorsunuz. Bu yüzden yönetmelikler, yasalar, geometri, şehircilik tamamen bitmiş durumda. Yeni olanla yüzleşmek, onu anlamak zorundayız.... Bir zamanlar, mimarların dünyayı değiştirebileceğine inanılırdı. Bu mümkün değil. Mimar artık tanrı değil. Ama bir şeyler yapabilir. Ve bir zamanlar tanrı olduğunu da unutmalı. Neyin üzerinde durduğumuz çok önemli” (Fuksas, M., 2004).

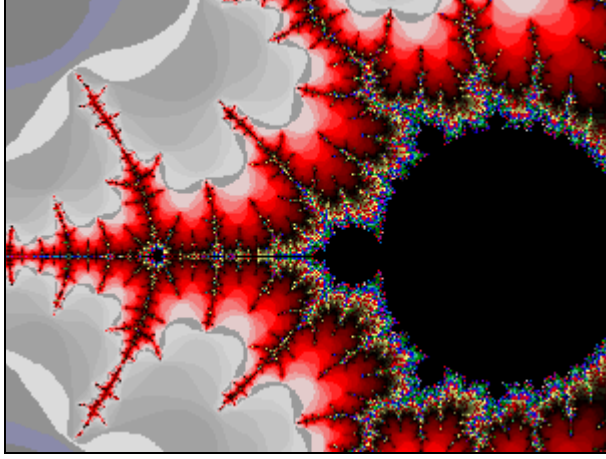
3.3.2 Fraktal Geometri

Mandelbrot Kümesinin sayısal betimlemesinin yapılması için sonsuz bilgiye gerek duyulmasına rağmen, benzerlik ve tekrar özelliklerinden yararlanılarak bu karmaşık kümenin betimlenmesi kısa bilgisayar programlarıyla yapılabilmektedir. Kümenin karmaşıklığına karşın ifade edilebilmesindeki bu basitlik ve sadeliğindeki çelişkinin, neden olduğu belirli bir zamandan sonra anlaşılmıştır.

Kartezyen gelenek karmaşık sistemleri açıklarken, bunları basit parçalara indirgeyip, bütünü bu parçaların toplamından ifade eden bir yapı sergilerdi. Sistemlerin geometrileri, çokgen, üçgen, kare gibi düzgün formlardan oluşurdu. Ancak gerçek dünyanın açıklanabilmesi için, bu sınırları belirlenmiş, düzgün ve statik geometri yeterli değildir. Gerçek dünyanın formları, kırık, çatallanmış, büzülmüş, dallanmış belirsiz ve değişebilen formlardan oluşmaktadır. Fraktal geometri, kaos içindeki yaşamın karmaşıklığının resmedilmesi olarak gerçekleşmiştir.

“...Mandelbrot, etrafımızdaki doğal dünyadaki düzensiz biçimlerin karmaşıklığını betimlemek için fraktal geometriyi yarattı” (Capra, 1998). Bu ‘fraktal’ biçimlerin en

Çarpıcı özelliği, onlara özgü desenlerin, herhangi bir ölçekteki parçaların bim olarak bütüne benzeyecek şekilde yukarıdan aşağıya giden ölçeklerde yinelenerek bulunması olmuştur.

Şekil 3.5: Mandelbrot Kümesi İçinde Gezintiler. (<http://www.skane-online.se/fractals/frator.htm>)

“Fraktal gerek düzensiz motifleri doğal süreçler içinde incelemenin, gerekse sonsuz karmaşıklıkta ki şekilleri araştırmamızın temelinde, frakta kavramı bulunmaktadır. Çünkü fraktalin özünde tekrar ve kendi kendine benzerlik vardır. Kendi kendine benzerlik, eğrileri oluşturma tekniğinin bünyesinde de mevcuttur: aynı transformasyon gittikçe daha küçük ölçeklerde tekrarlanmaktadır. Kendi kendine benzerlik, kolaylıkla tanınıp ayırt edilebilen bir özelliktir. Buna iki ayna arasında duran bir insanın görüntüsü basit örnek olarak verilebilir. İki ayna arasında duran bir insanın görüntüsünün sonsuz derinlikte yansımasındaki ya da küçük bir balığı yiyen daha büyük bir balık, onu da yiyen daha büyük bir balığı gösteren bir karikatürdeki gibi kendi kendine benzerlik ve tekrar olgusu aslında doğada ve insan yaşamının birçok anında görülebilir...Sonuçta, fraktal kelimesi düzensiz ve parçalı, kırık ve kesikli şekilleri betimlemek, hesaplamak ve düşünmek için kullanılacak bir araç yerine geçen bir kelimedir. Fraktal bir eğri, bu tür şekillerin korkunç görünümleri karmaşıklığı içinde saklı duran düzenleyici bir yapıyı içermektedir” (Yüzer, 2001).

“...Fraktal strüktüre sahip olan nesnelerin farklı ölçeklerde benzer veya aynı yapıyı sergilemesi, ölçekler arası etkileşimin ve karmaşıklık düzeyinin korunması anlamına gelmektedir. Bu zellik, fraktal yapının –bir nesnedeki pütürlülük, kırıklık veya düzensizlik derecesi gibi- tüm ölçeklerde korunan özelliklerinin incelenerek kompleks yapının bu değişmez değerler çerçevesinde tanımlanmasını kapsar. Örneğin bir sahilin uzunluğu bir bakıma sonsuz olmasına rağmen lmlle elde edilen

değerler ölçüm yapılan temel birime yani ölçeğe bağlıdır. Ölçek gerçeğe yaklaştıkça daha fazla detay ölçüye dahil olacağından uzunluk artarak gerçek değere yaklaşacaktır. Ölçüm sonucu her defasında değişmekte ve kesin bir sonuçtan söz edilememektedir fakat yapının kırıklılık özelliği yani fraktal yapısı her ölçekte varlığını sürdürmektedir yani sahil şeridi, uzunluk birimi kullanılarak ölçülemez halde olmasına rağmen, belirli bir pütürlülük derecesi özelliğine sahiptir. Mandelbrot'un bu konudaki iddiası, ölçekler değiştiğinde düzensizlik derecesinin sabit kaldığı yani dünyamızın düzenli bir düzensizlik sergilediğidir” (Gleick, 1997). Serdar Kaya, fraktal geometride sürecin önemini ve bu geometrinin özelliklerini şöyle vurgular: “Zaman faktörünün önem kazandığı bu özellik (kendine benzerlik), aynı veya benzer birimlerin farklı ölçeklerde tekrarı veya belirli bir matematiksel modele uygun olarak yerleşmeleri ile oluşabilen yapının tersinmezlik özelliği ve başlangıç durumuna hassas bağlılık gibi ilkeler uyarınca gelişimini sürdürdüğünü ifade etmektedir. Fraktal strüktür sadece elde edilmiş ürünün geometrik yapısını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda bu yapının, değerlendirmenin yapıldığı andaki durumuna gelinceye kadar olan dönüşüm, evrim sürecini de açıklamayı amaçlar” (Kaya, 2003).

3.3.3 Simbiyotik İlişkiler

Farklı organizmaların, birbirleriyle yakın ilişkide ve çoğunlukla birbiri içinde (bağırsaklarımızdaki bakteriler gibi) yaşama eğilimi olan simbiyosis, yaygın ve iyi bilinen bir olgudur. Fakat Margulis ...simbiyosisin yeni yaşam biçimlerine yol açtığı ve açmakta olduğu hipotezini önermiştir. Margulis bu devrimsel hipotezini ilk kez altmışların ortasında yayınlamış ve yıllar içinde, şimdi ‘simbiyogenesis,’ kalıcı simbiyotik düzenlemeler aracılığıyla yeni yaşam biçimlerinin yaratılmasını, daha ileri tüm organizmaların evriminde ana yol olarak görür (Capra, 1996).

Simbiyogenesis kuramı, evrimsel düşüncede kökten bir algılama dönüşümüne işaret eder. Geleneksel kuram, yaşamın ortaya çıkışını, türlerin yalnızca birbirlerinden ayrıldığı bir süreç olarak görürken Lynn Margulis, başlangıçta bağımsız olan organizmaların simbiyosisi aracılığıyla yeni bileşik varlıkların oluşmasının, en güçlü ve en önemli evrimsel kuvvet olduğunu öne sürer (Capra, 1996).

Bir çevre içinde denge daima teşekkül etme eğilimi gösterir. Bu dengenin teşekkülünde esas süreçler, “varlığını devam ettirmek için mücadele” ve “en uygun

olanın yaşamaya devam etmesi” olmaktadır. Bu dengeye ulaşma sürecindeki mücadelenin şekli ve şiddeti organizma nüfusu kaynak oranı ile doğrudan doğruya ilgilidir. Bir sistem “Hayati dengeye” ulaştıktan sonra fiziki çevrenin değişimlerine bağlı olarak denge içinde kalarak değişir (Tekeli, İ, 1968).

Sistemlerin varlığını devam ettirmek için değişen yaşam koşullarına uyum sağlaması, sistemin bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkilerle gerçekleşir. Capra, karşılıklı bağımlılık ilkesini şöyle açıklar: “Bir çevrebilimsel topluluğun tüm üyeleri, geniş ve girift bir ilişkiler ağında karşılıklı olarak birbirine bağlıdır. Bu, yaşam örgüsüdür. Onlar; kendi özgün özelliklerini ve aslında, tam varlıklarını, diğer şeylerle olan ilişkilerinden türetirler. Karşılıklı olarak bağımlılık tüm yaşam süreçlerinin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı tüm çevrebilimsel ilişkilerin doğasıdır. Bir ekosistemde yaşayan her üyenin davranışı, diğer birçoklarının davranışına bağımlıdır. Bütün topluluğun başarısı, bireysel üyelerinin başarısına bağlıken, her bir üyenin başarısı bütün olarak topluluğun başarısına bağlıdır” (Capra, F., 1996)

Ekosistemleri, otopoetik ağlar ve dağılmaya yatkın yapılar olarak anlamaya dayanarak, çevrebilimin temel ilkeleri olarak belirlenebilecek bir dizi organizasyon ilkesini tasarlayabiliriz ve bunları, ayakta kalabilen insan topluluklarını kurmak için ana hatlar olarak kullanabiliriz (Capra, F., 1996).

“...nerede bir hayat varsa burada hayat için bir karşı koyma vardır, ve dolayısıyla “varlığını devam ettirmek için mücadele” vardır. “Uyum yapma” varlığını devam ettirme mücadelesinin yaratıcı yönüdür. Çevre, organizmanın refahına bağlı olmadan değişmektedir, böyle olunca uyum yapma devamlı bir süreçtir ve bu süreç “ en çok uygun olanın hayatta kalması” ile kuvvetlendirilmiştir. “Birlikte hareket etme” ile enerji tasarruf edilir ve organizmaların hayatını tehdit eden tesadüfi hadiselerin tesiri minimuma indirilebilir. Böylece çevreye uyumun bir tek organizmanın değil organizmalar topluluğunun problemi olduğu ortaya çıkar ve uyum bir makro süreç olur. Böylece belirli bir mekandaki topluluğun esas uyum mekanizması olarak alınması ekolojik yaklaşımın özelliklerindendir” (Tekeli, İ, 1968).

3.3.4 Araformlar Kuramı

Yerel topluluklar içindeki değişimin her zaman büyük merkezlerdeki değişimlere bağlı olduğu söylenebilir. Eğer buralardaki değişim yavaşsa bu, gelecekteki değişikliklere engel olabilecek ara bağımlılık ilişkileri ve ara kurumlar yaratır.

Ayrıca tek bir unsurun hızlı değişmesi de daha fazla “gelişme “ sağlamaz. Tam tersine, kısıtlı bir alanda olsa bile, tüm unsurların hızlı biçimde değişmesi tüm topluluğu denetlenemeyen bir şekilde dönüştürür (Kıray, 1998).

Mübeccel Kıray’a göre toplumu bir bütün olarak görmek bile toplumun bileşenleri arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi ve bu bileşenlere dair sorunların değerlendirilebilmesi için yeterli değildir. Kıray’a göre toplum, “karşılıklı etkileşimlerin oturduğu değişmeye hazır bir denge” olarak görülmelidir (Kıray, 2001).

20. yy. da sanayi çağından hizmet çağı ve nihayet iletişim çağına uzanan üretim biçimleri, bazı toplumlarda kendine özgü sosyo-ekonomik ‘araform’ ve geçiş biçimlenmeleri ortaya çıkarmaktadır...Toplum evriminin neolitikle başlayan gelişmesinde kalın çizgilerle ayrılan dönemlerden bir sonrakine geçiş bir dönüşüm (transformasyon) ise, bunu belirginleştiren, topyekün kurumları ile bu geçişin yaşanmış ve altında çok reel bir sürecin olması (topluma ilişkin bir şeyin olması) vardır (Kıray, 2001).

Geniş çerçeveden bakıldığında temeldeki sorun, tarım toplumundan çıkıp sanayi toplumuna oradan da bilgi ve iletişim toplumuna dönüşüm sürecinin yaşanmasından kaynaklanır. Bu dönüşüm süreçlerini sonlandıramamış toplumlardaki ilişkilerin bileşenleri tam anlamıyla çözülmüş değildirler. Temel toplumsal ilişkilerin tam olarak çözülmemiş bu bileşenleri, yeni biçimlerde bir araya gelerek bağlanırlar ve kendilerine özgü düzenlemeler getirirler. Yaşanan bu süreç yeni bir bütünün yaratılmasına neden olur. Araformlar kuramı, geçiş sürecini yaşayan toplumların işleyiş ve örgütlenme biçimlerine ilişkin oluşturdukları bu düzeni anlatır.Kıray değişim ve dönüşüm olgusunu araformlar kuramı çerçevesinde anlatır; “...transformasyon diyorsam eğer, en geniş anlamda neolitikle başlayan toplum evriminin büyük çizgilerinden bahsediyorum. Küçüğüne indiğin zaman araformlar oluşuyor...Araformlarda, dönüşüm (transformasyon) olgusunun boyut ve içeriğinin farklılaşarak, sürekli olarak yeniden kendi kendisini üretmesi olgusu vardır. Kıray, o bütünün yaratılma olanağının kalmadığı anda çözümlenin ortaya çıktığını ve çözümlenin anonim ilişkilere geçilmesi, legal olarak kurumsal örgütlenme ile olacağını ileri sürmektedir” (Kıray, 2001).

Değişim-dönüşüm sürecini yaşayan toplumlarda legal örgütlenmenin işlevini tam olarak gerçekleştiremediği yada noksan kaldığı yerde, illegal örgütlenmelerin, mafyalaşmanın himaye sistemlerinin oluşması kaçınılmazdır. Bu bağlamda Kıray, “Modern toplumda mutlaka bir örgütlenme tarzı vardır ve sorunlar örgütlerle çözülür. Himaye sistemleri içinde kişilik bulmak mümkün değildir” demektedir (Kıray, 2001).

Kıray, değişim olgusunun farklı zaman ve mekanlarda farklı biçimde gerçekleşmesine ilişkin şöyle der: “Farklı biçimlerde oluyor ama burada olan hala eski yapının bu çevre için değişmediğini gösteriyor. Çapı değişiyor, içeriği değişiyor, mütemadiyen yeniden kendi kendisini üretiyor. Ama hakiki üretme anonim ilişkilere geçtiği, kişiliğine güvendiği ve legal olarak örgütlendiği zaman olacak”.

Fusun Otaner Araformlar Kuramını şöyle yorumlar; “...mekansal yapı sosyo-ekonomik yapılardan daha hızla küreselleşmektedir. Mekansal “araformlar”, temelde yaşamın, her olguda uyumlu karşılıklı etkileşim ve bağımlılık ilişkilerinin varolduğu ve dinamik sistemler tarafından denetlenen yaşam sistemlerinin iç akışkanlığı ve elastikiyetinin, aynı dinamik prensiplerin pek çok konularında bir çok değişik görünüm ortaya çıkarmasına neden olduğu, kuralları ile gelişmekte ve bir sonraki araformunu yaratarak dönüşmektedir”(Otaner, F., 2003).

Özetle, Kent olgusuna ve mekansal oluşuma bütüncül bir yaklaşım ile bakılması gerekliliği bu yaklaşımın derinlemesine incelenmesine neden olmuş ve tezin üçüncü bölümü bu başlık altında şekillenmiştir. Bütüncül yaklaşımın bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkışı, farklı disiplinlerdeki gelişimi, ilişkileri ve etkileşimi anlaşılmaya çalışılmıştır. Tezdeki tartışma ve önerilerin olgunlaşmasında önemli yeri olan kavram ve kuramlar ile sistem düşüncesi yaklaşımı arasındaki ilişkilere değinilmiş, sürdürülebilirlik olgusu ve sistem düşüncesi arasındaki ilişki kurulmaya çalışılmış sonuçta kente / mekana-topluma ilişkin kavramlara bu bütüncül yaklaşım çerçevesinden öngörüler oluşturulmuştur.

4 KADIRGA’NIN MEKANSAL OLUŞUMU

Sürdürülebilirlik olgusunu sistemin özellikleri çerçevesinde anlamaya çalışmak, bu çalışmanın alan çalışması ile desteklenmesini gerekli kılmış; tarihsel süreç içinde birçok oluşum katmanını barındıran Kadırga çalışma alanı olarak seçilmiş ve bu bağlamda Kadırga’da mekansal oluşum, sürdürülebilir kentsel gelişim olgusuna bütünsel yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Tezin bu bölümünde Kadırga’da, tarihsel süreçte değişen zaman-mekan ilişkileri, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alınmış; değişen dönemlere göre mekansal oluşum incelenmiştir. Derinlemesine gözlem ve görüşmeler sonucu elde edilen verilerle literatür araştırmaları birleştirilerek Kadırga’daki yaşamın çeşitliliği ve kentsel mekana yansımaları yorumlanmıştır. Kadırga’nın bugün bir geçiş mekanı haline gelişinin nedenleri ve sonuçları anlaşılmaya çalışılmış; bu geçiş mekanının toplumsal, ekonomik, kültürel ve çevresel problemlerine bütüncül yaklaşımla birbirleriyle ilişkilendirilerek değinilmiştir.

Kadırga’daki mekansal oluşumu anlamak amacıyla öncelikle mekan olgusunun anlaşılması ve tanımlanması gerekmektedir. Mekan, kendisini oluşturan fiziksel yapı, barındırdığı aktiviteler ve kullanıcıların oluşturduğu anlamların bir araya gelmesiyle oluşan bütündür (Relph, 1976). Bütüncül yaklaşım çerçevesinde mekan, üretim-tüketim ilişkileriyle şekillenen, kültürel birikim sağlanan ve imgelerin oluşumunda başat rol oynayan çok yönlü sosyal bir olgu olarak görülebilir. Bu anlamda mekan, süregelen tüm ürün ve süreçlerini bir ağ ilişkisi içinde açıklayan kavram olarak değerlendirilmelidir.

Canter’a göre mekanlar, eylemlerin, kavramların ve fiziksel katkıların birbirleriyle ilişkileriyle oluşturulmaktadır. Mekanı anlamak için o mekanda sergilenen davranışın ne ile ilişkili olduğu, ilgili ortamın fiziksel parametreleri ve ortamdaki kişilerin davranışlarının tanımlarını ve kavramlarını bilmek gerekir... mekansal davranış, insanın, birey ve toplumun parçası olarak kimliği, düşünce yapısı, zihinsel algılama

yeteneği ve içinde bulunduğu mekanın fiziksel, sosyal ve zamansal boyutlardaki özellikleri gibi parametrelerle karşılıklı olarak etkileşim içindedir (Edgü, E., 2003).

Kentsel mekanın oluşumunda kullanıcı ile ilişkilendirilen “yaşantı” kavramı önemli bir yer tutar. “Yaşantı” yaşanan olayların, zaman ve mekanla olan ilişkisini açıklar; ancak bu ilişki salt nesneden ya da salt öznen kaynaklanmaz, insanı yaşadığı çevre ile birlikte ele alır. İnsan-zaman-mekan ilişkileri, mekansal oluşumun açıklanmasının temelini oluşturur. Kadırga’nın mekansal oluşumunda, bu ilişkiler örüntüsünü görmek, Kadırga’nın geleceği hakkında fikir verebilmesi açısından önemli olacaktır.

Mekan organizasyonundaki farklılaşma farklı özelliklere sahip kullanıcılara hizmet verme olanağı sağlar ve toplumsal çeşitlilik kent yaşamının zenginlenmesi ve sürdürülebilirliği için önemlidir. Sağlıklı bir toplumun iç yapısı heterojen olmalıdır. Farklı insanlar ve farklı mekanların karışımını bünyesinde bulundurmalıdır ve bu karışım, dengeyi sağlayan optimum oranda olmalıdır (Lynch, K., 1984).

Genel olarak, sosyal süreçlerin mekanla etkileşimine ilişkin üç temel yaklaşım literatürde yer almaktadır. Mekanla sosyal nesneler arasındaki etkileşimi dışsal bir ilişki olarak gören ve en yaygın olan yaklaşım “mutlak mekan anlayışı”dır. Mekan ve sosyal ilişkilerin birbirinden bağımsız oluşlar olduğunu savunur ve mekanı sosyal olguların gerçekleştiği bir sahne olarak değerlendirir. Mutlak mekan anlayışında, tartışma eksenini, birbirinden ayrıştırılan mekansal ve sosyal olgulardan birinin diğerine etkisi oluşturur. Bu, mekan fetişizminin arkasında yatan anlayıştır. “Görece mekan anlayışı”: mekanın sosyal olandan bağımsız olmayacağını öne süren bu yaklaşım, sosyal birimlerin birbirine göre konumlanışının mekanı oluşturduğunu savunur. “İlişkisel yaklaşım”: sosyal olgularla mekan arasında diyalektik ilişkileri savunan bu anlayış, mekanı sosyal birimler arası ilişki olarak kavramakla birlikte, bir kez bu ilişki ortaya çıktığında artık kendisini oluşturan birimlere indirgenemeyeceği gibi, kendisini oluşturan nesneler üzerinde de etki yaratabildiğini öne sürer (Şengül, 2001).

Bu mekan tanımları ışığında konuyu derinlemesine incelersek İstanbul’da mekansal oluşum değişen konumları itibarıyla farklı özellikler taşır. Kentin en eski yerleşim yerleri bugünkü Tarihi Yarımada dediğimiz bölgededir. Bu bölge içinde özellikle üzerinde duracağımız yer Kadırga’dır. Kadırga, bugünkü Sultanahmet Meydanı’ndan

denize doğru inilirken, Çatladıkapı ve Kumkapı arasında kalan, güneyinde Marmara Denizi ile sınırlanan alan olarak tarif edilebilir. Marmara Surları da bu sınırdan geçer.

4.1 Tarihsel Süreçte Değişen Zaman-Mekan İlişkileri

İnsan yaşamı, çok boyutlu bir yaşam olarak bulunduğu çevre-toplumla ilişki ve etkileşim halindedir. Birbirinin içine giren bu çok yönlü ilişkiler sonucunda şekillenen mekanı anlamak ve ona çözümler getirmek; tek yönlü, doğrusal yöntemlerle mümkün olamamıştır. İnsanı ve insan kaynaklı tüm ürünleri organik bir bütün olarak görmek, kentsel mekana ilişkin sorunları bu bütüncül yaklaşımla öngörmeye çalışmak gereklidir.

Geleneksel toplumların mekan-zaman anlayışına bakıldığında, modern toplumlara özgü mekan-zaman anlayışı ile aralarındaki temel farkın, zamanın mekana bağlı olarak, birbirleri üzerinden düşünülerek kavrandığı şeklinde olduğudur. Bu kavrayışa göre, mekan ve zamanı bir arada düşünmeden herhangi bir toplumsal olayı tanımlamak mümkün değildir. Toplumsal her olay, mekan ve zaman içinde tanımlanır. Bu anlamda tüm toplumsal sistemlerin yapılaşması mekan-zaman birlikteliği içinde gerçekleşir. Kuşkusuz bu toplumlarda da mekan-zaman uzaklaşması mevcuttur, ancak bu durum modern toplumlarla karşılaştırılamayacak kadar sınırlıdır. Esas olarak bu toplumlarda orada bulunma ya da üst düzeyde hazır bulunma mevcuttur. Diğerlerinin fiziksel olarak orada bulunmadığı nispeten çok az toplumsal ilişki vardır (Giddens, 1981).

Modernliğin mekan-zaman anlayışı ile geleneksel toplumların mekan-zaman anlayışı arasında temel farkı Hakkı Yırtıcı şöyle anlatmaktadır: “Geleneksel toplumlarda mekan ve zaman toplumsal yaşama içkindir. Arada herhangi bir dolayım yoktur. Toplumsal ve gündelik yaşamın kriterleri, doğrudan bulunduğu “yer”in coğrafi ve kültürel özelliklerine, iklim koşullarına, gece-gündüz ya da mevsimlerin döngüsellliği gibi zamanın doğal ritmine bağlıdır. Modern toplumlarda ise mekan ve zaman soyut olgulardır. Toplumsal yapının sürekliliği ve ritmi ağırlıklı olarak, ekonomik olgular tarafından belirlenir” (Yırtıcı, 2003).

Nesnelleşen mekan, “büyüklük”, “hız”, “verimlilik”, “miktar” olarak tanımlanan niceliksel değerler ile ifade edilmektedir. Modern kapitalist toplumun mekansal

Üretim pratikleri içinde sadece niceliksel değerlerle tarif edilen ve altyapıya indirgenen mekan, kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına, gerekliliklerine ve değişen koşullarına bağlı olarak her defasında yeniden tarif edilir, örgütlenir, gerekirse tümden yok edilir ve yerine yeni ilişkilerin ve durumların yer alabileceği yeni ortamlar yaratılır. Böylelikle toplumsal, kültürel, coğrafi pek çok mekansal değer göz ardı edilerek sadece kapitalist ekonominin kendine özgü koşulları içinde belirlenen ve nesnelleşen bir mekan anlayışı, toplumsal pratiklere hakim olur (Yırtıcı, 2003).

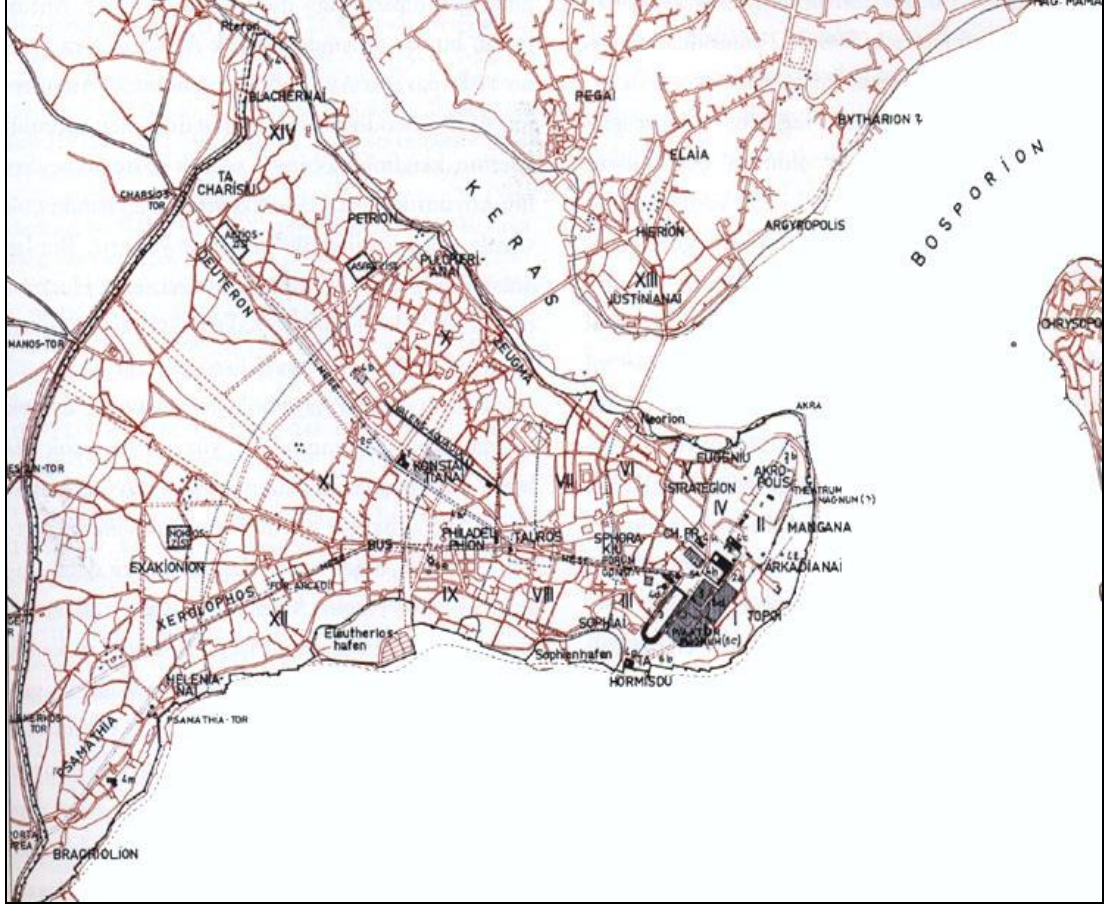
4.1.1 İlk Yerleşimlerin zellikleri ve Kadıręa'nın Yerleşim Yeri Olarak Seçimi

Kentsel yerleşimlerin tasarımında etkin olan faktörlerin tarihsel süreç içindeki gelişimi incelendiğinde; Kadıręa'nın mekansal oluşumu daha iyi anlaşılacak ve bugünkü duruma ilişkin izler sürülebilecektir. Bir bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesine ilişkin nedenlerin başında tatlı su kaynağına yakınlığı gelir. Avcılık toplumundan tarım toplumuna dolayısıyla yerleşik düzene geçmenin şartı; sulanabilir ve ekilebilir arazilerin varlığıdır. İstanbul'un Anadolu yakası su kaynaklarını barındırdığından ilk yerleşik düzende yaşam buralarda görüldü. Özellikle Kadıköy (Kalkedon) İstanbul'daki ilk yerleşim yeri idi. Buralardaki yerleşimin özelliği ekilir ve sulanabilir tarım topraklarının varlığıyla bir köy niteliğindeydi. Tarihi Yarımada'nın gelişimi ise daha sonraları gerçekleşti; bu gelişimin yapısı Anadolu yakasındaki yerleşimlerden farklılıklarıyla ayrılmaktaydı.

Tarım toplumlarında yerleşimlerin kent niteliğinde olabilmesi için gerekli bir takım şartlar vardı. Bunların başında kent bir "kale" ya da "garnizon" olmalıydı. İkinci olarak bir kent "pazar yeri" olmalıydı ve üçüncü olarak da etrafındaki yerleşim alanlarını denetleyebilecek bir yönetim sistemi bulunmalıydı (Weber, M., 2000).

İstanbul Anadolu yakası bu özellikleri barındıramadı. Ancak zamanla bölgenin idaresini alacak ve yerleşmeler arası asayişi ve ticari ilişkileri denetleyebilecek bir yönetim merkezine ihtiyaç duyuldu. İşte Avrupa yakasında Tarihi Yarımada'nın, tatlı su kaynağı ve tarıma elverişli alanların olamamasına karşın geç de olsa bir yerleşim yeri olarak keşfi; kent merkezi olabilecek bu özellikleri barındırıyor olmasıydı. Coğrafi yapısı, bir kalenin kurulabilmesi ve iyi savunulmasına olanak sağlıyordu. İyi korunan ve silahlandırılmış bir yer pazar yeri olarak gelişebiliyor ve zamanla

etrafındaki yerleşimleri yöneten idari sistemlerin geliştiği bir merkez haline geliyordu.

Şekil 4.1:İstanbul (Konstantinopolis) 4-7. yy kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.

Şehri oluşturan temel süreçler, önem sırasına göre; rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrışma, istila ve birbirini izleme (art arda gelme) sürecidir. Bunların işleyişi, kentin fiziksel yapısını oluşturan 'doğal alanlar'ı yaratır (Weber, M., 2000). Bu süreci oluşturan eğilimleri ayrıntılı incelediğimizde kentin toplumsal ve fiziksel yapısındaki ayrışmalar ve bu ayrılıklar arası karşılıklı etkileşimler kentsel gelişimin temel oluşumlarıdır.

Ketlerin oluşumunda, ilk olarak siyasi hakimiyetin kurulması gerekiyordu. Siyasi hakimiyetini kuran kent farklı işlevler kazanıp büyümeye başladı. Güvenliğinden iyice emin olunan kentte garnizon, saraya dönüşmeye başladı. Kentte yönetim binası olan saraydan sonra, inançlarına yönelik bir tapınak dikilirdi. Kent nüfusunun çekirdeğini hükümdar ve çevresi, ruhban ve onun çevresindekiler oluşturuyordu. Daha sonra bunlara zanaatkar sınıf eklendi. Zanaatkarlar, saray ve tapınak

mensuplarının ihtiyaç duyduğu malzemeleri üretiyorlardı. Gereğinden fazla üretim başlayınca kent bir pazara dönüştü. Kent, üretilen bu artık ürünlere karşı, kırsal ürünlerin takas edildiği yer haline geldi. Kentler üç tip pazar olarak gelişirlerdi: yerel, bölgesel ve ülkeler arası pazarlar. Pazarın büyüklüğü kentin gelişimi, ekonomisi, refahı, idari otoritesi için önem taşıyordu. Geniş bir alana ticari anlamda ulaşılabilmek ve büyük bir pazar için taşımacılık önemliydi. Yolların olmayışı, gemi taşımacılığını önemli kıldı. Bu durum 19. yy.da demiryolunun icadına kadar da böyle devam etti.

Bütün bu gelişimler mesleki anlamda, modern dünyayla aynı ölçüde olmasa da, bir uzmanlaşmayı beraberinde getirdi. Aristokrasi ile ona bağlı çevre, tüccar sınıfı, zanaatkar sınıfı, yoksul sınıfı, çiftçiler gibi toplumsal katmanlar oluştu. Temelinde ekonomik nedenli bu sınıfsal ayrılıkların, mekanın fiziki yapısına da etkileri oldu.

Toplumdaki bu tabakalaşmanın oluşumu ile ilgili olarak İlhan Tekeli şöyle der: Sosyal yapıda değişme sistemin koordinasyonunda büyük değişme demektir. Bu da üretim sürecindeki esas değişmelerle olur. Daha ileri bir hipotez olarak denilebilir ki teknolojik değişmesindeki tesiri, kendi iç düzenindeki değişikliklerden daha önemlidir.

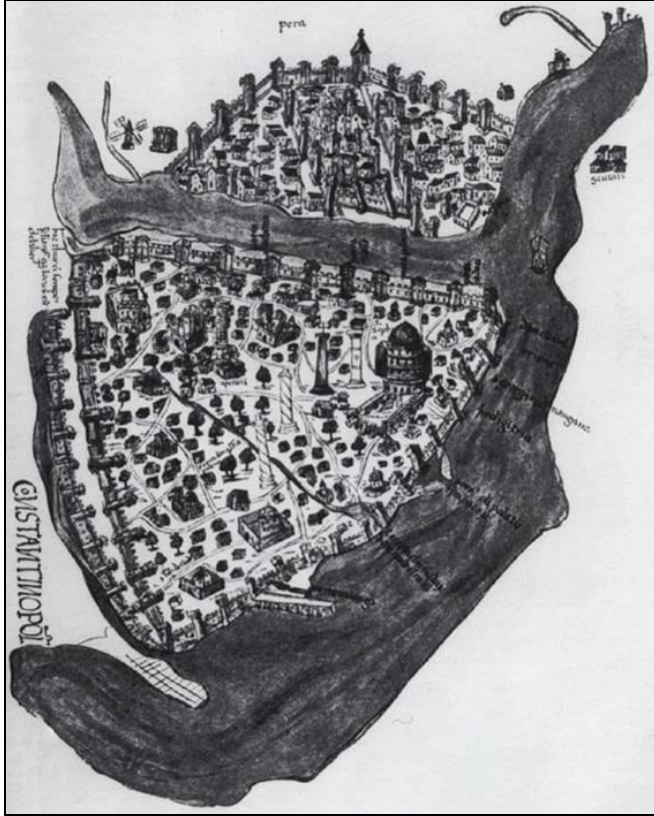
“Teknolojik gelişmenin **artık değer**’in miktarını çoğaltması toplum içindeki yeni fonksiyon ve hüneler gerektirecektir. Bu ise farklı bir sınıf ve tabakalanma biçimi çıkaracaktır. Eğer bu yeni biçimin üst tabaka ve sınıflarda gerektireceği insan stoku mevcut tabaka ve sınıfların tabii çoğalması ile karşılanamıyorsa bu tabakalar ve sınıflar arasında transferi gerektirecektir” (Tekeli, İ., 1968).

Kent merkezlerinin, yönetimi altındaki kırsal yerleşimleri idare etmelerinden başka yaşanan bir diğer gelişme de bu kentlerin birbirleriyle savaşmaya başlamasıydı. Kent devletlerinden oluşan yapılanmanın yerini bölgesel devlet aldı. Ancak bu bölgesel devlet içinde kent devleti öne çıkabiliyordu. Roma’nın büyük bir alana yayılmasıyla idaresindeki kentler ileri derecede bir otokrasiye bağlanarak, birer idari merkez haline gelmişlerdi. Ancak uluslararası ticarete ilerleyen Konstantinopolis (İstanbul) dışındakilerin zamanla güçsüzleşmesi bölgesel devlet içinde tek bir kentin öne çıkmasının en iyi örneğiydi.

Kentsel oluşumun doğal süreci içinde yaşananlar genelden özele inildiğinde Kadırğa ve çevresi için de benzer süreçleri barındırıyordu. Bu süreçleri incelemeye

başlamadan önce, Kadirga'nın da içinde bulunduğu bölge olan Tarihi Yarımada'nın coğrafi ve topografik yapısına bakmak, bölgenin stratejik konumu ve önemini anlamak açısından gereklidir. Bölgenin coğrafi koşulları incelendiğinde; en belirgin özelliği denize yakınlığıdır. Bu özellik ticari ulaşım için önemli bir kolaylık sağlar. Bir kentin ticari anlamda varlığını devam ettirmesi, idari ve kültürel merkez olarak gelişimini de etkiler. Ticari ilişkilerin yaşandığı, insanların birbirleriyle karşılaştıkları bir pazar olarak kent, sosyal ilişkileri ve etkileşimleri artırır. Ayrıca bu bölge topografik oluşumu ile istila ve saldırılara karşı kolay korunabilecek şartlara sahiptir. İlk dönemlerde kurulacak kentin sahip olması gereken ilk özelliği de savunulabilmesidir. Dolayısıyla kent ilk olarak bu bölgede kurulmuş ve gelişmiştir.

4.1.2 Bizans Dönemi Mekansal Oluşum

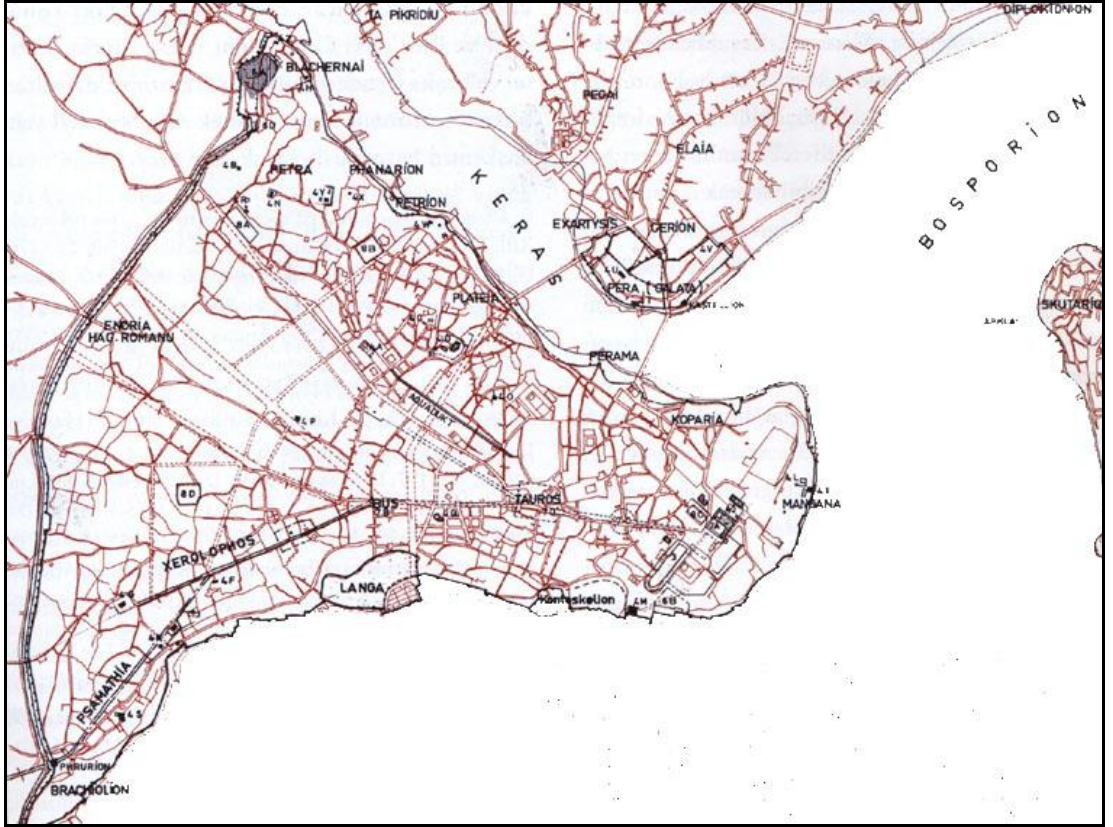

Şekil 4.2: Bizans Dönemi İstanbul. Kaynak: Mülner Weiner, 1994, Die Hafen Von Byzantion Konstantinuopolis İstanbul.

Kadirga'nın tarihsel gelişimine bakıldığında ise, Bizans döneminde, buraya “yeni liman” anlamına gelen “Portus Novus”, “İustinos Limanı” ya da “Sofia Limanı” denilmekteydi (İstanbul Ansiklopedisi). Kadirga, Büyük Saray’a, Hipodroma yakınlığı ile gözler önünde olan ve limanı ile şehrin ticaret girişi konumundadır. Kadirga Limanı, Ayasofya ve Hipodrom’dan aşağı inen yolun üzerinde ve Büyük

Saray'ın yakınında olduğu için Bizans döneminde de itibarlı bir semt idi. "Bouceleon Limanı'ndan önce Büyük Saray'a hizmet eden liman Eleutherion Limanı'dır ve bu liman etrafındaki alan şehrin en önemli yerleşimlerinden biri olarak birkaç sarayla üst düzey halka ait konutları barındırır. Tersane olarak da kullanılan ve günümüze Kadirga Limanı olarak ulaşan bu limanın yanında bulunan kapı, Sophia Kapısı (Kadirga Limanı Kapısı) olarak bilinir" (Özsoy, N., 2000).

Kadirga'da bazı hanedan sarayları, anıt ve heykellerden başka, Sigma denilen ve Konstantinopolis'e gelen tüccarların toplantı yeri olan dairevi bir yapı bulunuyordu (İstanbul Ansiklopedisi). Uzun yıllar boyunca bu çevre yönetim merkezi halindedir. Ayrıca birçok dini yapı da burada inşa edilmiştir. Günümüze kalan o dönemin dini yapılarından şimdiki adıyla Küçük Ayasofya Camii eski adıyla Sergios ve Bakhos Kilisesi hala Kadirga'nın röper noktası halindedir.

Şekil 4.3: İstanbul 8-12. yy. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.

İstanbul kentinin 12. yy.daki görünümünü anlatan kaynaklara bakıldığında, kentin fiziki yapısının yavaş yavaş tahrip olduğuna ilişkin bilgilerle karşılaşyoruz. Bu yüzyılda buraya bir haçlı ordusuyla gelen Odo de Deuil, 1660'larda basılan kitabında şöyle der: "...Kentin içi pis ve mezbereliktir. Bunun nedeni, zenginlerin evlerinin üst

katlarını, sokakların üzerinden aşırımları ve yolları tümüyle karanlıkta bırakmalarındır. Böylece sokaklar yoksulların pislik ve karanlık içinde kaldıkları güvensiz lağımlar haline gelmiştir” (İstanbul Ansiklopedisi, c:6)

Bizans döneminde İstanbul’da farklı etnik grupların yaşadığına dair Kömürciyan şöyle der: “Bizans devrinde, kendi mezheplerine bağlı kalan birçok Ermenilerin ve bilhassa tacirlerin İstanbul’da ikamet ettikleri, eski Ermeni müverrihlerinin yazılarından anlaşılmaktadır. (Kömürciyan, 1988).

İstanbul, 13. yy.daki Latin yağmasıyla, köyleşmiş, harap bir hal almıştır. “Fatih Sultan Mehmet’in ordusu İstanbul’u işgal eden ilk ordu değildi. Ondan 250 yıl kadar önce Haçlılar 1204-1261 yılları arasında kenti ellerinde bulundurmuşlar ve bu süreç içinde acımasızca yağmalamışlar, kırıp dökmüşlerdi” (Tümer, G., 2001). “Bizansın Son Yüzyılları” adlı kitabında Donald M. Nicol kentin bu dönemdeki haline ilişkin şöyle der: “Latin egemenliği yıllarından sonra, Konstantinopolis yakılmış, ıssız kalmıştı, haraptı, yoksullaşmıştı ve boştu...Bazı mahallelerin tümü yangından yok olmuştu ve imparatorluk sarayları dahi o kadar acınacak hale gelmişti ki binaların içinde oturmak pek mümkün değildi...Kente bir yoksulluk ve ihmal edilmişlik havası çökmüştü”(Nicol, D., 1999). “Kent bu saldırı ve istilalar sonrasında kendine gelememiş, 1453’te fethedildiğinde, bakımsız bir haldedir. Fetihden sonra, ilk olarak kalan nüfusun ve ordunun yerleşimi için evler ve mahalleler tahsis edilmiş, kentin güvenliğinin sağlanabilmesi için surlar tamir edilmiştir. İstanbul’un başkent olabilmesi için dört yıl geçmiş ve 1457’de Osmanlının yeni başkenti olmuştur. “Fatih döneminde kente Anadolu’dan, Rumeli’den, Ege adalarından getirilen Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler yerleştirilmiştir” (Kuban, D., 1998).

4.1.3 Osmanlı Dönemi Mekansal Oluşum

Fetihden sonra, İstanbul’un kentsel gelişimine dair ikili bir yapı görülür. Birçok büyük Avrupa kentinde (Londra hariç), sur içinde kalan alanda çok yoğun bir yapılaşma vardır; kent, surlar içinde, kapalı olarak gelişir. İstanbul’da ise, hem surlar kara yönündeki kentsel gelişimi engellemiştir, hem de 15.yy.dan başlayarak kent dışında Boğaz ve Haliç kıyılarında yerleşimler oluşmuştur. Bu da, yapılaşmanın sur içinde yoğun bir karakterde olmasını engellemiş, 20.yy.a kadar sur içi, geniş bahçelerden oluşan evlerin olduğu bir yer olarak kalmıştır.

Şekil 4.4:İstanbul 15. yy sonlarında görünümü, Giovanni Andrea Vavassore'nin Gravürü. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildlexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.

Osmanlı döneminde de sarayın yeri Tarihi Yarımadaydı, yönetim buradaydı, şehir burada canlılığını devam ettirmekteydi. Atmeydanı, devletin en büyük tören alanı olarak işlevini devam ettiriyordu. Kadirga, saraya ve Atmeydanı'na yakınlığı ile konumu gereği, üst düzey yöneticilerin konaklarının olduğu bir yerdi, geniş bahçe ve bostanlardan oluşuyordu.

Kadirga limanı, Bizans imparatorluğunun sonuna kadar kullanılmakta devam etmiş, Osmanlı fethinden sonra da, bir zaman, küçük gemilere iskele olmuştur. 1550 senesine doğru İstanbul'a gelen Gyllius'un ifadesine göre liman, duvarlarla çevrilmişti, fakat orada hala su birikintisi vardı ve civar evlerin kadınları çamaşırlarını burada yıkarlardı. Bir rivayete göre, o zaman bu suyun dibinde batmış üç çifteli çektiriler de görülmüştür. (Kömürçüyan, 1988).

Osmanlı kentinin gelişiminde, kent içinde yeni işlev ve görsel dengelerin oluşumuna neden olan kamu yapıları, külliye gibi yapılar önemli olmuştur. Bu dönemden kalan ve Kadirga'daki yerleşime yön veren önemli eserlere bakıldığında; Sokulu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, Özbekler Tekkesi, Esmâ Sultan Namazgâhı, Kadirga Hamamı, Rum Ortodoks Kilisesi-Aya Kiriaki, yine onunla aynı zamanda

yapılmış bir başka Ortodoks Kilisesi-Panayia Elpida, Fransız Hapishanesi gibi yapılarla karşılaşılır.

Osmanlılarda İstanbul kenti dört idari bölgeye ayrılmıştı ve her bir bölge bir kadi tarafından yönetilirdi. Bu idari bölgeler İstanbul ve Bilad-ı Selase denilen Galata, Eyüp ve Üsküdar bölgeleridir. Kentin gelişiminde bu idari bölgeler önemliydi ve birbirinden farklı oluşumlara sahne oluyorlardı. Bu bölgelerden İstanbul, diğerlerinden daha önemliydi. Çünkü burası uluslararası ticarete açık limanı, çarşıları, hanları ve ünlü medreseleri ile ticaret ve kültür merkeziydi (Üçel, G., 1993).

İstanbul'un bir ticaret merkezi olarak gelişmesi, özellikle çarşılarıyla şekillenen bir merkezlerin oluşumuna neden oldu. Deniz ticaretinin Haliç civarında oluşu çarşı bölgesi olarak Eminönü'nün gelişimiyle sonuçlandı. Kadirga, ticari ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı Eminönü'ne yakınlığı sayesinde bu ticari canlılığın hemen yanındaki yerini aldı. İstanbul'daki halkın tüketim toplumu olmasına ve burada gelişen devletlerin halka karşı tutumlarına ilişkin Murat Belge "İstanbul Gezi Rehberi"nde şöyle der: "İstanbul, bu kalabalık nüfusuyla, her zaman bir tüketim şehri oldu. Başkentti ve imparatorluk başkent halkını rahat yaşatma gereği duyuyordu. Bunun nedeni, Bizans ya da Osmanlı devletlerinin demokrasi düşkünlüğü ya da "refah devleti" olma özlemi değildi elbette. Ama normal zamanda güdülecek bir sürü gibi görülen halk, yokluğun uzaması durumunda, birdenbire ayaklanabiliyordu. O zaman da zapt edilmez bir güç haline geliyordu. Bunun için tüketim dengelerinin çok fazla bozulmamasına dikkat etmek gerekiyordu" (Belge, M., 1999).

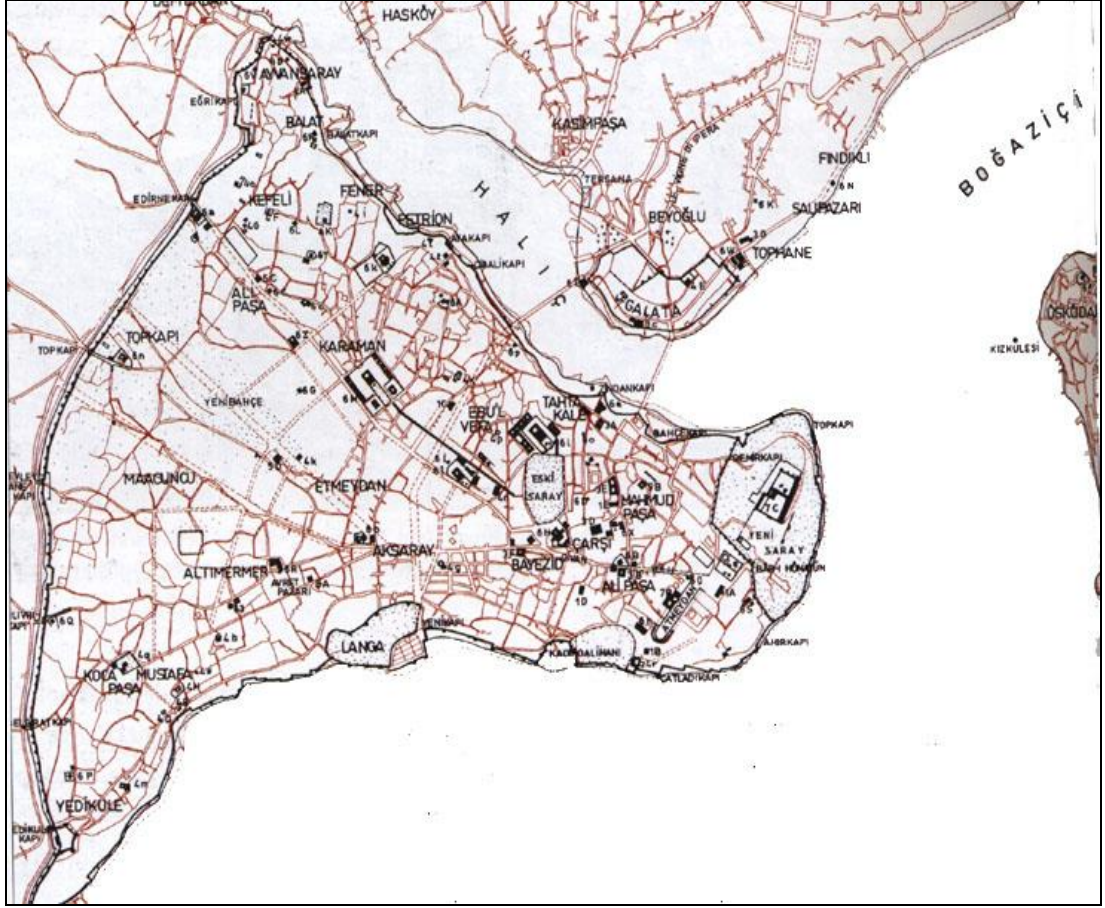
4.1.3.1 Fiziksel Yapı

Osmanlı dönemi vakıf kurumu imaret sistemi ile yerleşmenin genel biçiminin oluşturulması, konulan ve uygulanan ilkeler doğrultusunda doğal oluşum sürecine uygun karakterde şekillenmelerine olanak sağlar...Mekanda yer seçimi ve ölçeği bakımından Osmanlı dönemi Türk kentinde yerleşme içi birimler (mahalle/semt) kademeleşmesinin gerçekleştiğini imaret siteleri yöntemi ile merkez çevresinde potansiyel yerleşim alanları belirlenerek konut alanları için hedef gösterildiği, genel yerleşme biçiminin tanımlandığı, bu oluşum biçiminin ise günümüz kent planlama anlayışı bakımından son derece ileri bir yaklaşım, planlı bir gelişim modeli olduğu saptanmıştır (Yenen, Z., 1988).

Varoluş hakkındaki düşüncelerin fiziksel mekana yansıdığı Osmanlı kentlerinde, varlığın dinamik yapısı ve değişkenliği ile oluşturulmuş mekanların çelişmediği görülür. Varlık görüşünün, kentleri oluşturan iradeyi ve kentin biçimlenmesinde çok önemli bir yeri olduğunu belirten Turgut Cansever şöyle der: “Şehirleri vücuda getiren yapıların kalıcı ve geçici malzeme ile inşa edilmiş olması, veya Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi yapıların bir kısmının, mesela; sürekli değişen aile yapısına uyum sağlamak üzere evlerin geçici malzeme ile, idari, dini ve toplum hizmeti gören han, hamam, çarşı gibi yapıların kalıcı malzeme ile inşa edilmiş olması gibi, farklı ve varlığın yapısına uyum iradesi ile varolmuş çözümler de oluşmuştur” (Cansever, T., 1997).

“İstanbul’un dokusu, karakteristik çıkmaz sokaklarla bir düzensizlik ağına ve düğümlere benzer. Düğüm noktalarında mahalle mescitleri, çeşmeler, sıbyan mektepleri bulunur. Daha büyük düğümlerde külliye vardır. Bu hiyerarşik bir yapıdır. Sultan külliyesi bu hiyerarşinin başında gelir ve kent fizyonomisinin röperlerini oluştururlar. Bu külliye ile etrafındaki kent dokusu arasında planlanmış bir mekansal ilişki yoktur. Fakat külliye, etrafındaki kent dokusu homojen karakteriyle, anıtsalın anlaşılması için ideal bir fon oluşturmuştur” (Kuban, D., 1998).

16. yy İstanbul’daki evler tek ya da iki katlıydı. Sadece saraylar ve köşkler yüksek katlı yapılıyordu. Ev, konak ve sarayların dış görünüşleri sadeydi. Müslüman evlerinin pencereleri kafesliydi. Bu dönemde evler tuğladan yapılmıştı, çatıları da kiremitlerle kaplıydı. Konak ve sarayların dışları ne kadar sadeyse içleri de o denli iyi döşenmişti. Bahçeleri de renk renk çiçek ve ağaçlarla süslenmişti. Bu dönemin mekanlarının fiziki görünümüne ait tercihlere ilişkin John Sanderson şöyle der: “Türkler yoldan geçenlerin gözüne hoş gözüksün diye değil, sadece kendi rahatları için bina inşa ederler. Onlara göre Avrupa’daki saraylar dışarıdan iyi görünmekle beraber içleri iyi değildir” (Üçel, G., 1993).

Şekil 4.5: İstanbul 15.-16. yy. kaynak: Müller Weiner, 1977, Bildexikon Zur Topografie İstanbul's Verlag Ernst Wasmuth Tubingen, Stuttgart.

17. yy.da ise İstanbul'da fiziki yapı, tepelerden denize doğru, her bir evin denizi görebileceği şekilde konumlandırılmış bir yerleşim karakterine sahipti. İstanbul'un topografyası da buna müsaitti. “Petrus Gyllius ise evlerin deniz manzaralı olmasının nedenini Bizans İmparatorluğu devrinde Zene tarafından yapılmış ve İmparator Justinian tarafından onaylanmış bir kanunla açıklar. Bu kanuna göre herhangi bir kimsenin deniz görünümünü engelleyecek şekilde bina yaptırması şiddetle yasaklanmıştı” (Üçel, G., 1993). Yine bu dönemde tuğla evlerin yerini kırmızı boyalı ahşap evler almıştır. Her yerleşim orada bulunan sakinlerinin özelliklerine göre oluşmuştu. Evliya Çelebi'ye göre Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde evler tepelerde inşa edilmişti. Yahudiler ise deniz kenarında yaşamayı sevdiklerinden deniz kenarındaki evlerde yaşıyorlardı.

“17. yy.daki İstanbul'un evlerine ve sokaklarına ilişkin olarak Robert Mantran şöyle bir betimleme yapar: “Kentin içine girildiği andan itibaren, yolların darlığı ve bunların pisliği insanı çarpmaktadır...Le Bruyn'e göre İstanbul sokakları dar, gayri muntazam ve eşitsizdir, bu sokaklar taşla çok kötü bir biçimde döşenmiştir ya da

döşenmemiştir...Herkes buralara çöp atmakta, pislikler birikerek yürümekte zorluk çekilmesine yol açacak kadar ulaşımı engellemektedirler...Konutlar ve dükkanlar genellikle...tahtadan olup tek katlıdır: bu noktada da seyyahların kanıları ittifak halindedir: “Özel evler vasattan da kötü ve fakirdir” diyen Wheler’ı yalnızca örnek olarak zikrediyoruz.” (Mantran, R., 1990).

Gürhan Tümer’in ‘Dönüşümün Tarihçesi’ adlı yazısında, İstanbul’da her kuşak için kendinden önceki kuşağın İstanbul’una bir övgü ve özlem yaşandığı belirtilmiştir. İstanbul’un korunamamasından, yozlaşmasından, bozulmasından ve kirlendiğinden yakınılır, eski İstanbul özlemle anılır. Örneğin; 18. yy.da yaşayan biri için İstanbul artık kirlenmiştir, ama eskiden kim bilir ne güzeldir? Gürhan Tümer’in de vurgulamaya çalıştığı üzere, 18. yy.da belki de özlemle bahsedilen günler için o çağda yaşayanların İstanbul’un betimlemesi hiç de iç açıcı değildir. (Tümer, G., 2001). Bu anlamda İstanbul’un toplumsal yapısını ve özellikle Kadirga’daki mekanın fiziksel yapısını değerlendirirken, eskiye özlem duyup bugün adına kötümser olunmamalıdır.

Bu noktada eskiden olana duyulan bu özleme dair kent adına bozulma mı? değişim mi? sorusunu sorarsak, Mübeccel Kıray’ın “Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım” eserinde şöyle bir cevapla karşılaşırız: “Çürüme diye bir şey yoktur. Toplumda ilişkiler çözülür, ama ya hızla en yeni şekliyle birbirine tekrar bağlanır, ya da ara formları oluşturur, onlar vasıtasıyla tekrar birleşir” der. Kıray’a göre değişimi anlamak için, bütünü kavramak ve bununla da yetinmeyip “Karşılıklı etkileşimlerin oturduğu değişmeye hazır bir denge diye görmek gerek” (Kıray, 2001).

4.1.3.2 Farklı Etnik Gruplar

Osmanlıda Kadirga daha çok Müslüman halkın yaşadığı bir yerleşme halindedir. Osmanlının Karaman, Van ve Tebriz civarlarını, İstanbul’un fethini takip eden zamanlarda ele geçirmesiyle, Anadolu’dan ve Rumeli’nden getirilen Ermeni ve Rumların bir kısmı da Kadirga çevresine özellikle Kumkapı, Gedikpaşa, Samatya ve Yenikapı’ya yerleştirilmişlerdir.

Yaşanan bu sürecin ifadesi Max Weber’in “Şehir” adlı kitabında şöyle anlatılır: “Şehre yeni gelenler, bir yandan alışılmış bakış açılarını ve geleneksel maneviyatlarını terk ederken bir yandan da zihinsel çatışma ve kişisel kayıp yaşarlar. Şehrin genişlemesinde bir süreç, bireyleri ve grupları elekten geçirip ikamet ve

mesleğe göre yeniden konumlandırır” (Weber, M., 2000). Ermeniler, toplumun zanaatkar ve esnaf kesimini oluşturmuşlar, Rumlar ise ticaretle ve el sanatlarıyla geçimlerini sağlamışlardır. Bunun yanında sandalcı ve balıkçıların çoğu da Rum’du ve şehirdeki meyhanelerin büyük bir kısmı Rumlar tarafından işletilirdi.

Sanayi öncesi toplumlarda aynı inanca mensup, aynı iş ya da meslekle uğraşanlar arasında toplumsal örgütlenme olarak ortaya çıkan yakınlaşma, aynı bölgelerde yığılmayı ve yerleşmeyi de beraberinde getiriyordu. Yerleşimlerde yaşayanların bu özellikleri, mekanın oluşumunda da etkili olmaktaydı ve yerleşimin yeni değerlerini oluşturuyorlardı. 1461 yılında Samatya Surp Kevork Kilisesi’nde kurulan Ermeni Patriklik makamının 1641’de Kumkapı’ya taşınmasının önemli bir rolü olmuştur...Meryem Ana Kilisesi (Surp Asdvadzadzin) adını taşıyan ilk yapım tarihi kesin olarak bilinmeyen kilise Patrikhane Kilisesi olmuştur (Akın, N., 1999).

Osmanlı kentleri yerleşme ve ticaret bölgeleri olarak ayrılmaktadır. Ticaret alanlarında her dinden halk vardır, yerleşme alanları ise dini merkezler etrafında organik olarak gelişmişlerdir ve Müslüman-gayrimüslim halkın ayrılmasına özen gösterilmiştir. İstanbul mahallelerinin oluşumunda da ekonomik şartlardan daha çok etnik dini grupların belirli yerlerde kümeleşmeleri belirleyicidir. Musevilerin Balat’ta, Ermenilerin Kumkapı’da, Rumların Fener’de oluşturdukları kümeleşmeler bu çevrelerin kimliğini etkileyen en önemli olgulardır (Basut, 2002).

Etnik-dini gurupların birbirine karışmadan ve hatta aralarındaki ilişkiyi en aza indirerek bir arada yaşamayı tercih etmelerine ilişkin Edhem Eldem şöyle der: “Bu durum devletin toplumsal kurgulamalarıyla da büyük ölçüde çakışmaktaydı. Bireyi grup/cemaat içinde denetlemenin sağlayacağı rahatlığı fark etmiş olan Osmanlı Devleti, bu tür bir yapıyı yaygınlaştırmak için elinden geleni yapmaktaydı. Mahalle, bu politikanın mekana uygulanmış boyutunu teşkil ederken, aynı yaklaşımın mekandan bağımsız olarak geliştirilen en iyi örneğini de esnaf örgütü oluşturmaktaydı” (Eldem, E., 1996).

Farklı etnik grupların ayrı mahallelerde yaşamasına ve Batılılaşma dönemindeki durumuna ilişkin İlber Ortaylı şöyle der: “Eski İstanbul’da Müslüman ve gayri Müslim mahalleleri halen farklı mekandaydı. Ancak varlıklı sınıflar Balat, Fener ve Samatya’yı terk edip Beyoğlu tarafına geçiyordu. Beyoğlu’nda ise etnik-dini ayrımına göre değil, sosyal ekonomik gruplaşmaya göre yerleşiliyordu. Diğer

tarafından özellikle sur dibindeki mahallelerde, ayak esnafılığı, hamallık gibi işlerle geçinen alt gelir grubundan ailelerin yerleştikleri sefalet mahalleleri doğarken, Beyoğlu'nun kenar mahallelerinde de bir slumlaşma söz konusu oluyordu (Ortaylı, İ., 1996).

4.1.4 Cumhuriyet Dönemi Mekansal Oluşum

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, savaştan yeni çıkmış bir ülkenin, yeni yönetim sistemi altındaki inşasında, aynı dönemlerde dünyada esen mimarlık rüzgarından etkilenip yeni ve modern olana karşı bir eğilim mevcuttur. Osmanlıda Batılılaşma döneminde başlayan ve daha çok belli merkezlerde ve yoğunlukla İstanbul'da etkileri görülen bu eğilim, Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun diğer kentlerinde de benzer anlayışın egemen olmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki mimarlık anlayışının dayandığı temelleri Yıldız Sey şöyle özetler: Cumhuriyet döneminde mimarlık ve yapı üretimindeki gelişmeleri incelerken iki nokta önemli görünmektedir. Bunlardan birincisi, Cumhuriyet'in özellikle ilk yıllarındaki oluşumların birçoğunun başlangıcının, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma sürecine dayandığı, ikincisi ise mimarlık uygulamalarının ülkenin politik, ekonomik ve toplumsal durumunun bir yansıması olduğudur (Sey, Y, 1998).

İhsan Bilgin Osmanlının son yüzyılı ile Cumhuriyetin ilk 25 yılı arasındaki benzerlik ve farklılıkları şöyle anlatır; “Benzerdir, çünkü imarın modernleşmesi devletin tasarruflarının ve inisiyatiflerinin –kısmen de kamusal yaşamdaki cılız değişimlerin- dolaysız ifadesinden başka bir şey değildir. Farklıdır, çünkü 19.yy.daki “çekingen” ve kısmi uygulamalar, radikal bir çehreye bürünmüş ve kesintisiz bir şebeke oluşturacak bütünlüklü bir imar projesine dönüştürülmüştür”(Bilgin, 1998)

1920'li yılların sonuna gelindiğinde, Türkiye yeni bir dönemin başlangıcındaydı. Devletçilik ülkenin resmi ideolojisi niteliğindeydi. Modernizmin teknoloji, fonksiyon ve malzeme üzerinde temellendiren tasarım felsefesi de Cumhuriyetçilerin pozitivizmi ile aynı çizgide birleşiyordu. Kuruluştan sonra geçen yedi yıl içinde devletin kurumsal yapısı yeniden kurulmuş ve Ankara'nın imarı dışında fazla bir iş gerçekleştirilememişti (Sey, 1998).

1930'lu yıllar Türkiye'de planlı bir dönemin uygulamalarını içermekteydi. 1928'de açılan bir yarışmayı kazanan Jansen Ankara'nın planını 1932 yılında tamamladı.

Ankara'yı diğer bazı kentler izledi. Ancak planların uygulamaya sokulmasından az sonra delinmeye başlaması, güç ve çıkar odaklarının etkileri kontrol altına alınmadıkça planların gerçekleştirilemeyeceğini kanıtlıyordu (Sey, 1998).

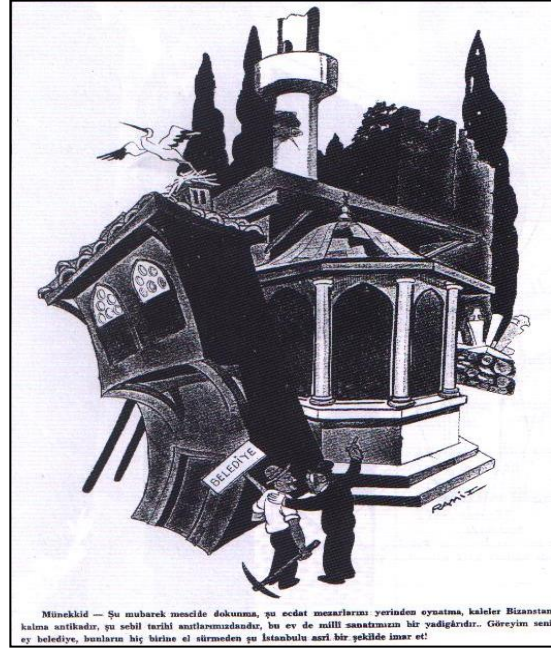
“İstanbul için 1933 yılında tanınmış uzmanlar arasında açılan yarışmayı Herman Elgötz kazandı ise de projesi uygulanmadı. Ardından Martin Wagner'in de çalıştığı İstanbul planlaması için sonunda Paris Bölgesi Planlama Kurulu Başkanı Henri Prost çağırıldı ve İstanbul'un ilk nazım planı yapıldı.

1930'lu yıllarda Ankara'nın ardından İstanbul'a da Belediye Bankası aracılığıyla sağlanan kaynaklar ayrıldı ve İstanbul Prost Planına uygun bazı kentsel düzenlemelere kavuştu. Başta biri Tarihi Yarımada'nın diğeri Galata Yarımadasının merkezi olan Eminönü ve Taksim Meydanları olmak üzere birçok meydan düzenlemesi yapıldı. Yenikapı'dan İngiliz Elçiliğine kadar uzanan Atatürk Bulvarı açıldı ve Taksim Meydanı düzenlendi” (Batur, 1998).

1930-40 arasındaki on yıl, Cumhuriyet Türkiye'sinde mimarlık etkinliklerinin ve yapı üretiminin çok yoğun olduğu yıllardı. Rejimin, kent ve köy planlamasındaki ilkelerini belirlediği, sanayi yatırımlarının gerçekleştirildiği; kasabaların modernizmin kurallarına göre planlandığı; parkların, yeşil alanların düzenlendiği, işçi ve memur lojmanlarının inşa edildiği bu dönemde mimarların, yapı üretiminde rasyonellik konusu üzerinde araştırmalar yaptıkları, dergilerden izlenmekteydi... Uygulamada, devlet yapıları genelde yabancı mimarlar tarafından yapılırken ticari binalar ve konutlarda genç Türk mimarlarının Modern Mimarlık Akımı denemeleri yer alıyordu. Böylece mimarlık alanında ikili bir görünüm ortaya çıkmıştı. Bir yandan devlet yapıları ve anıtsal bir mimarlık anlayışı; öte yandan özel teşebbüs ve modernizm...Diğer bir ikilem ise Ankara ile İstanbul arasındaydı. Ankara'da egemen akım uygulanırken, İstanbul'da çeşitli stillerin yer aldığı bir kozmopolit yaklaşım süre gitmekteydi (Sey, 1998).

1930'lu yıllardaki bu yeni oluşum, modern imgelerin mekanı ve yaşam tarzını şekillendirmeye başlamasıyla, yeni olan ile eskinin uyum sağlaması süreci çeşitli eleştirilere maruz kalmış ve dönemin mizah dergilerine de bu çelişkili durum yansımıştır. Prost'un İstanbul planlamasına dair, geleneksel kent dokusunun içinde tasarımlarını yaparken kaybolmasının anlatıldığı karikatürlerin yanı sıra; koruma anlayışıyla bir yandan eski olana dokunmamak, bir yandan da yeni olanı uygulamak

arasında gidip gelen düşüncelerin yarattığı ortam hicvedilmiştir. Ayrıca, modernleşme süreciyle birlikte geleneksel halinden farklılaşan mekan, mimari öge, yaşam tarzı da mizah dergilerine yansımıştır.

Şekil 4.6: 1936 Karikatür Dergisi Prost'un şehir planlaması(solda).1935 Akbaba dergisi şehir planlamada eski-yeni sorunu.(sağda)

Prost planı hızlı nüfus artışının söz konusu olmadığı bir dönemde yapılmıştır. Prost, planında Sarayburnu Limanı'nın kaldırılmasını Yenikapı'da bir büyük liman yapılmasını, Anadolu Yakası'nda Haydarpaşa yanındaki limanın geliştirilmesini önermektedir. Yük trenleri Sirkeciye kadar girmeyecek Yenikapı'daki uluslararası garda kalacaktır. Kentin merkezi iş alanında önemli bir değişiklik yoktur, sadece bunun dışının geniş yollarla çevrilmesi istenmektedir... Prost planı, II. Dünya savaşı sonrasında, İstanbul'un nüfusunun hızla artması karşısında, büyümeyen bir kentin planı olarak hazırlandığı için birdenbire yetersiz kalmıştır. 1950 yılının son günlerinde Prost'un işine son verilmiştir. 1948 yılında Lütfi Kırdar'ın valilik ve belediye başkanlığından ayrılmasıyla duran bu imar operasyonu sırasında 1.148 bina yıkılmıştır (Tapan, 1998).

1950'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı'na katılmasa bile sonuçlarından etkilenmiş, tüm dünyada gelişen yeni ilişkiler eklemlenmeye başlamış liberal bir düzene geçiş yaşanmıştır. Bu düzene geçişle birlikte ekonomide devlet elinden çok özel teşebbüs görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde tarımdaki makineleşmeyle birlikte önemli toplumsal hareketler yaşanmaya başlandı. Bu süreç

“gecekondı” denilen yeni bir konut tipini yarattı. İkinci olarak da “apartmanlaşma” süreci hız kazandı. 19.yy.da başlayan ve Batılılaşma hareketiyle batılı yaşam biçimine geçişi temsil eden “apartman” olgusu bu dönemde tüm Türkiye’de yaygınlaştı (Sey, 1998).

İstanbul’un planlanması için bir diğer önemli dönem 1956 yılındaki yeni İmar Yasası ve İstimlak Yasasının meclisten geçerek yeni bir imar operasyonunu başlatması olmuştur. Bu dönemde iktidarda Adnan Menderes Hükümeti vardır ve bu imar operasyonu Menderes’in ülke içinde siyasi gücünü arttırmak ve dışa karşı gücünü göstermek için siyasi amaçlı ve çevreye çok daha az duyarlı bir yapıdadır.

1980 ve sonrasında yaşanan mimari süreci Yıldız Sey şöyle anlatır: “Demokratik hayatın ve özgürlüklerin bir kez daha kesintiye uğradığı 1980 yılında, Türkiye yine bir kırılma noktasına geldi. Askeri müdahaleyi izleyen dönemlerde işbaşına gelen iktidarların liberal ekonomi anlayışı, tüm kurumlarda olduğu gibi mimarlık ve yapı üretimi alanında da mevcut kural ve değerleri yerinden oynattı. Depolitizasyonla birlikte, eski söylemler geçerliliğini yitirdi. Toplum yararı gibi kavramlar giderek unutulmaya başlandı” (Sey, 1998).

“Dönemin yapı üretimindeki en önemli olayı Toplu Konut Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle toplu konut üretimindeki canlanmaydı...Üst-orta gelir gruplarına hitap eden bu konutların yanı sıra, bugüne kadar örneği Türkiye’de görülmemiş bir konut sunum biçimi daha kendini gösteriyordu: Gündelik kullanımda “site” olarak adlandırılan bu toplu konutların hedef kitlesi, üst gelir gruplarıydı. Önce kent içindeki büyük boş alanlarda ve koruluklarda yer alan bu siteler giderek kentin çevresindeki yeşil alanları kullanmaya başladılar. Yüksek standartlara ve fiyatlara sahip olan bu konutlar için talep sıkıntısı söz konusu değildi. Kendi içine kapalı, özel sosyal tesislerle desteklenmiş bu yerleşmeler, bir prestij ve sembol aracı olarak bugün de geçerliliklerini korumaktalar” (Sey, 1998).

Kente ilişkin gelişmelerin planlama yolu ile oluşması gerektiği düşüncesi dönemin tavrını oluşturmuştur. Bugün bazı çevrelerce kabul gören bu yaklaşım, özellikle geçiş ülkelerinde, belediyelerce denetlenmeyen kentsel oluşumların arsa mafyası gibi karanlık güçlerin etkisi altında kalacağını savunmaktadır. Belediye, devlet, teknik insan arasındaki işbirliği ve uyum sonucu gerçekleştirilecek planlamalarla planı plansızlığa yeğlemenin kaçınılmaz olduğu görüşü hakimdir. Bireylerin yararından

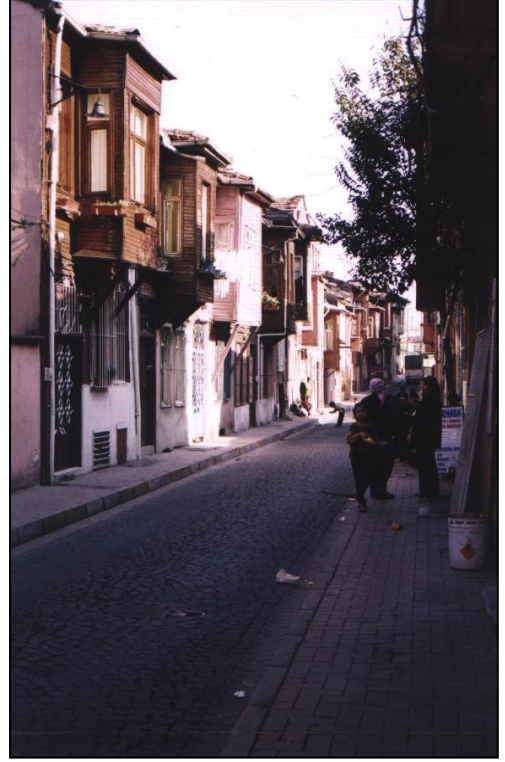
çok toplumsal yarara ilişkin bir planlama anlayışla bunun gerçekleştirilmesi gerektiğini Ruşen Keleş şöyle anlatır: “Kent planlamasının yakın geçmişini izlemiş olanlar bilirler ki, ister kent planı, isterse bir başka nitelik taşıyan plan olsun, kent ve kentleşme gibi konular, planlı bir karışmanın konusu yapılmadıkça bundan kazançlı çıkan, toplumlar değil bireyler olur. Böylece, toplum yararına öncelik verilmiş olmaz. Denilebilir ki, bireylerin kazançlı çıkması, sonuç olarak, toplumun da kazançlı çıkması anlamına gelmez mi? hayır. Sorun o denli basit değildir. Bireylerin yararlarının toplamının toplum yararına eşit olduğunu varsayan Bentham’cı anlayışlar, toplumsal adalet düşüncelerinin ağırlık kazandığı 20.yy.ın özellikle ikinci yarısında geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Çünkü, toplumsal ve ekonomik yaşama, plan ve benzeri araçlarla karışmaktan kaçınılan ülkelerde, kendi başına bırakılan kentleşmenin ekonomik getirilerinden yararlananlar, tüm bireyler değil, varlıklı bireyler ve onlardan oluşan kümelerdir. Bu ortamlarda, kentleşmenin hızına ve biçimine etki yapacak siyasaları belirleyenler de, sonuçlarından yararlananlar da yine onlar olmaktadır” (Keleş, 2001).

4.2 Yaşamın Çeşitliliği ve Kentsel Mekana Yansımaları

Kadırğa’da farklı dinlerden ve ırklardan gelen insanlar yaşamlarını birlikte sürdürmeyi başaramışlardır. Aralarındaki bu uyum ve anlaşmaya rağmen farklı mahallelerde yaşamalarının en önemli nedeni yönetimin yerleştirme kararları olmuştur. Ortaçağ’da demokrasinin olmadığı bir toplumda idari kararlar yerleşimin çehresini belirliyordu. İkinci önemli bir neden ise iş alanları ve iş alanlarına yakın yerlerdeki örgütlenmelerdi. Her bir ırk belli iş alanlarında yoğunlaşmıştı ve bu iş alanlarına imkan verecek yerlerde yerleşmeyi tercih ediyorlardı. Bunların yanı sıra toplumdaki inanç ve kültürün kendini gösterdiği bir neden olarak da “domuz eti”nin satışı yerleşmeler arasındaki ayrıma neden olarak bilinmektedir. Müslüman inancına göre haram kabul edilen domuz ürünlerine karşı oluşan tepki bir alt neden olarak toplumda mekansal farklılaşmalara neden oluyordu (Mülayim, S., 2004).

Bugün de izlerini görebildiğimiz bu ayırım; yerleşmenin Müslüman kesime ait olan kısmında ahşap evler, camii ve medreseler, Ermeni ve Rum kesimine ait olan kısmında da kagir evler ve kiliseler olarak karşımıza çıkar. Bu ayırımın izlerini, mahallelerin sokaklarla olan sınırlandırılmasına bakarak da görebiliriz. Kadirga Liman Caddesi’nin kuzeybatı kısmında kalan Gedik Paşa Caddesi olarak bilinen

bölge; Ermenilerin, Kadirga Liman Caddesinin güneyi ile Kumluk Sokağın batısında kalan bölge; Rumların, Kumluk Sokağın doğusundan Küçük Ayasofya Camiine kadar olan kısım ise Müslüman halkın konut yerleşim alanıdır. Yerleşimde farklı din ve etnik yapıya sahip olan bu grupların yaşama / mekana kazandırdığı zenginlik ve canlılığı David Harvey şöyle özetler: “...toplumsal adalet kavramımız “farklılıkların eritilmesini değil, baskı altında tutulmaksızın küme farklılıklarının yeniden üretiminin desteklenmesini ve bu farklılıklara saygı gösterilmesini zorunlu kılar”...herkese açık kamu alanlarında ve forumlarında, toplumsal bakış açıları, deneyimleri ve aidiyetleri farklı olan kişilerle karşılaşmak ve bunların sesini duymak beklenmedik bir şey olmalıdır” (Harvey, D., 2002).

Şekil 4.7: Kumkapı-Kadirga arasındaki mimari farklar.

Kadirga'daki Müslüman kesime ait bu oluşumun etki alanını genişleterek sahil boyunca ilerleyememesinin önemli bir nedeni hemen yakınındaki Kumkapı'nın azınlıklar için önemli bir merkez halinde olması ve Patrikhane'nin burada olmasıdır. Kumkapı ve civarı, azınlıkların yaşam tarzları ve mekan anlayışlarını devam ettirmesi açısından Patrikhane'nin de etkisiyle kendini daha kolay koruyabilecek ve ortaya koyabilecek bir durumdadır.

Kumkapı ve Kadırga çevresindeki inançlar ve etnik farklar sonucu oluşan mekansal organizasyonlar, bugün de farklılıkların kolayca okunmasını sağlayacak niteliktedir. Rumların geçimlerini kayıkçılık ve balıkçılıkla yapmaları ve yine şehirdeki meyhaneleri işletmeleri, sistem düşüncesindeki başlangıç durumuna olan hassas bağımlılık ilkesiyle de açıklanabileceği gibi, bugün Kumkapı'nın meyhane ve balık restoranlarıyla kente eklemlenen bir yerleşim karakterinde olmasını sağlamıştır. Kadırga ise yine tarihten gelen o gelenekle, çoğunlukla konut bölgesi ve yer yer küçük imalathanelerden oluşan bir yapıdadır.

Şekil 4.8: Kumkapı, meyhane ve balıkçı restoranlarının olduğu giriş meydanı.

Kadırga ve etrafındaki etnik kökene dayalı bu çeşitlilik, mekansal ve toplumsal zenginliği sağlamıştır. Capra, toplumdaki çeşitliliğin doğru kullanılması ile olumlu sonuçlara ulaşılabileceğini şu şekilde açıklamaktadır: "...çeşitlilik eğer bir ilişkiler ağıyla ayakta duran, gerçekten canlı bir topluluk ise stratejik bir avantajdır. Eğer toplum, birbirinden ayrı grup ve bireylere parçalanmışsa, çeşitlilik kolaylıkla bir önyargı ve sürtüşme kaynağı durumuna gelir. Fakat, toplum üyelerinin karşılıklı bağımlılığının farkındaysa, çeşitlilik tüm ilişkileri zenginleştirecek ve böylece, toplumu bir bütün olarak ve aynı zamanda bireyi de zenginleştirecektir. Böyle bir toplulukta, bilgi ve düşünceler ağ boyunca özgürce dolaşır, yorumların ve öğrenme

tarzlarının çeşitliliği yanlışların çeşitliliği bile tüm topluma zenginlik kazandırır” (Capra, F., 1996).

4.2.1 Kadirga'da Mekansal Oluşuma Şekil Veren Gelişmeler

Kadirga'nın mekansal dönüşümünü etkileyen önemli bir faktör, bir liman bölgesi oluşu ve bu limanın zaman içinde işlevinin değişmesidir. Osmanlının ilk dönemlerinde de Kadirga Limanı işlevini sürdürmüştür. Ancak zamanla gelişen teknolojiyle birlikte gemiler de gelişmiş Kadirga Limanı gibi küçük limanlar ihtiyaca cevap veremez olmuş ve deniz ticareti Haliç'e doğru kaymaya başlamıştır. Buradaki liman da zamanla dolmuş ve yeni işlevler yüklenen düz alanlar elde edilmiştir.

Şekil 4.9: Kadirga Limanı ve arka planda Langa Bölgesi. Kaynak: Müller Weiner, 1994, Die Hafen Von Byzantion Konstantinupolis İstanbul.

Kadirga ve hatta Tarihi Yarımada bölgesi için canlılığın yitirilmesine neden olan önemli faktörlerden biri de yönetimin, yani sarayın artık bu bölgede olmaması ve Beşiktaş civarına kaydırılmasıdır. “19 yy. ortasında Dolmabahçe Sarayı'nın yapılması, süreci hızlandırır. Ama şimdi başka teşvik edici etmenler de vardır: en başta, ulaşım sorununu çözen buharlı gemilerin gelmesi. Ayrıca, elçiliklerin de Boğaz'ın keyfini çıkarmaya karar vermeleri bir moda ve özendirici bir olay olur. 18.yy.da Boğaz'a taşınan politik nüfusluların yanı sıra, bu yüzyılın ekonomik iktidar sahibi olan sınıf da, Beyoğlu'nda kışlık konaklarına ek, Boğaz'da yazlık sahibi olur” (Belge, M., 1999).

Bu da beraberinde kentin yeni gözdesinin Beşiktaş, Yıldız ve civarı olmasına neden olmuş, kent buralarda gelişmeye başlamıştır. Osmanlı soyluları artık buraları mesken tutmuş ve Tarihi Yarımada gittikçe, eskiden kalma o önemini yitirmeye başlamıştır. Batılılaşmayla birlikte eski olandan kaçış şehrin elit tabakasının yer değiştirmesine neden olmuş ve buraları şehrin geri kalanını besleyen alanlar haline gelmiştir. Mübaccel Kıray konut alanlarının kendisine bu yeni yerleri seçmesinin nedenlerini şöyle açıklar: “Her toplumda konut, o toplumun sağladığı teknoloji kadar, hayat

kazanma yolları, servet biriktirebilme çapı, üretim ve çalışma düzenine bağlı olarak kendisine yer seçer, diğer konutlarla sokaklarla ilişkisini düzenler” (Kıray, 2003).

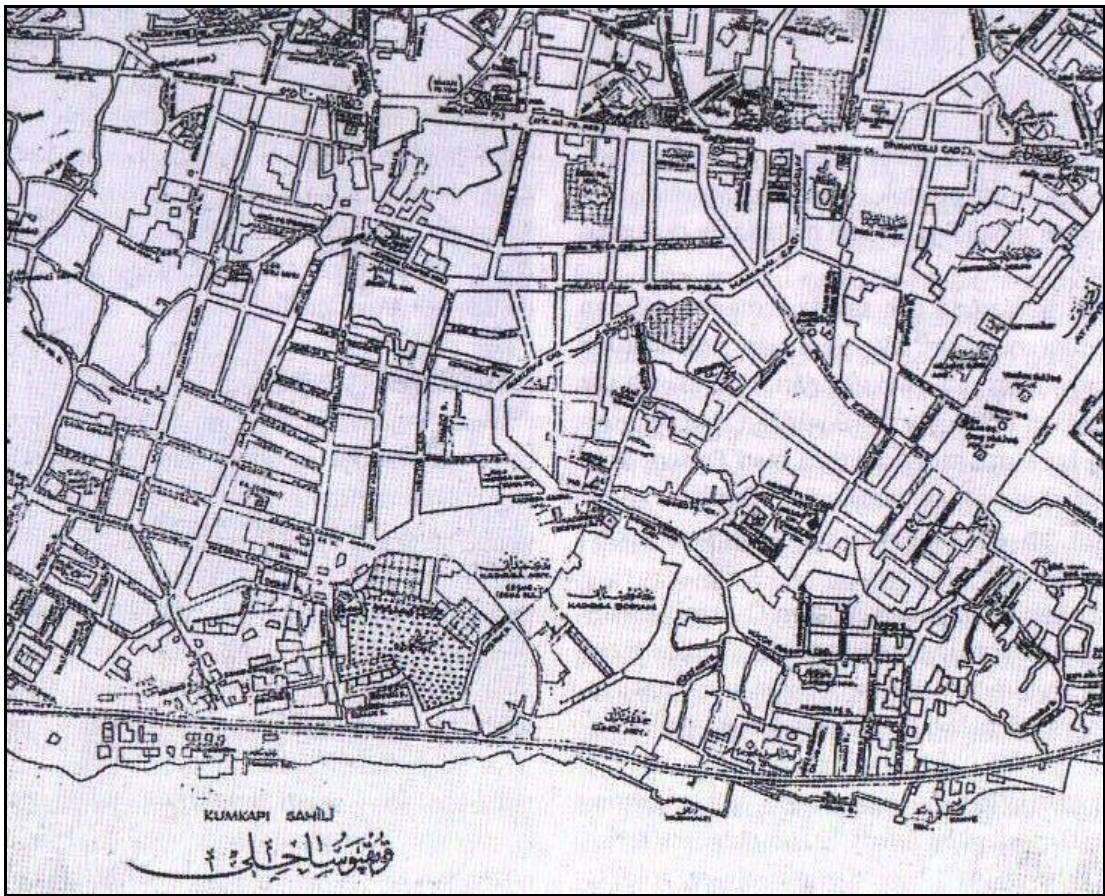
Yerleşimin gelişimine yön veren bir diğer etmen, doğal ve yapay afetlerdir. 18.yy. sonunda yaşanan büyük deprem yerleşimin dönüşümüne neden olmuştur. Afetlerden korunmak amacıyla hazırlanan nizamnameler yürürlüğe girmiş olsa bile uygulamada yetersiz kalmış ve özellikle, 1865’teki Hocapaşa yangını, Kadırga ve Kumkapı da dahil olmak üzere büyük bir alanın yanmasına neden olmuştur. Bu yangından önce, Ebniye ve Turuk Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Eski kent dokusuna yeni planlamalar getiren bu düzenlemelerde dar sokakların genişletilerek cadde haline getirilmesi, kanalizasyon sisteminin kurulması ve bazı bölgelerde geometrik esaslı yol düzeninin uygulanması sağlanabilmiştir. Özellikle binaların yapım malzemesi olarak ahşabın bırakılıp kagire geçilmesi istenmiştir. Ancak yangının yıkıcı etkisinin önlenmesinde etkili olamamıştır. Bu felaketler sonrası bölge yeniden inşa edilmek üzere vakfa verilmiş ve alan küçük parseller halinde bölünmüştür. Bu afetler sonrasında gerçekleştirilen düzenlemede uygulanmaya çalışılan ızgara sistemi ile yapı adası-sokak dokusuna ve çıkmaz sokaklarla zenginleşen organik dokudan farklı bir düzenleme getirilmeye çalışılmıştır.

...Ebniye Kanunları, yolların genişletilmesi, yoğunluğun artırılması, binaların aynı hizaya çekilmesi gibi 19.yy.ın tipik imar düzenlemelerini içeriyordu. Ancak bu düzenlemeler, hızla değer kazanan Batı Metropollerinin merkezlerinde sermayenin buralara yatırım yapması ve hızla yeni işlevler ve parasal değerler üretmesinin hukuki zeminini oluştururken, İstanbul’da “köhnelik”ten (ki burada “eski”den, “gelenek”ten anlamına geliyor) kurtulma, kentlerin “çağdaş” bir görünüm kazanması gibi misyonlarla gerekçelendiriliyordu. Kentlerin kabuk değiştirmesi henüz insanların, emtianın ve paranın hareketinin bir talebi ve sonucu haline gelmemiş, politik elitin ve Batılılaşmadan yana aydınların vizyonlarının bir sonucu olarak uygulamaya konmuştu (Bilgin, İ., 1998).

Atilla Yücel 19.yy. başlarında başlayan ve yüzyıl ortasından sonra hızını arttıran özellikle konut mimarisini etkileyen bu değişimleri oluşturan etmenleri, aynı tarihsel bağlam içinde tanımlayarak şöyle sıralamaktadır:

- Göç olgusunun etkisiyle kentin kalabalıklaşması,
- Batılılaşmanın kurumsal/yönetimsel yapıda doğurduğu değişimler; bunların kent yönetimine, mülkiyete ve meslek örgütlenmesine olan etkileri,

- Batılılaşmanın toplumsal yaşam, tüketim, zevk ve değer sistemleri üzerindeki etkileri,
- Toplum yapısındaki değişimler: cemaatlerden “organize” kent toplumuna / “geleneksel” aileden modern aileye geçiş süreçleri,
- Dışa açılan -ve görelî olarak bağımlılaştıran- ekonominin konuta etkileri: Yapı malzemeleri, teknoloji vb,
- Aynı değişimin ev teknolojisine etkileri: mobilya, ısıtma, yemek hazırlama,
- Ulaşım sistem ve olanaklarındaki değişimler ve kent içi hareketliliğin artması,
- Yangın ve yangın sonrası imar hareketleri ve hukukî önlemlerin etkisi (Yücel, A., 1996).

Şekil 4.10: İ. H. Ayverdi Haritası'nda 1882'lerde Kumkapı-Kadıköy.

Kentteki yeni konut alanlarının gelişimini etkileyen faktörlerden biri olan 1839'daki Tanzimat Fermanı ile batılılaşma ıslahat sürecinin başlaması ve hukukî, kurumsal, kentsel örgütlenme ve denetimlerine ilişkin düzenlemelerin yapılmasıydı. Bu düzenlemelerle birlikte, halkın mülkiyet hakları belirginleşip, özellikle gayrimüslimlere getirilen birtakım sınırlamalardan da arındırılmıştır. Özellikle

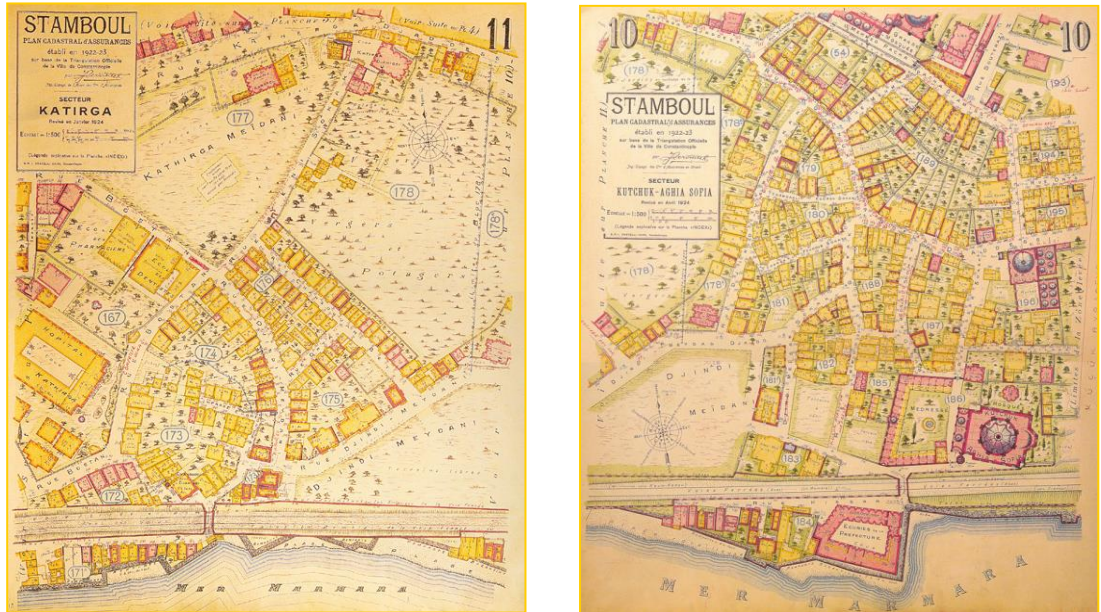
1858’de Arazi Kanunnamesi bu düzenlemelere paralel, mülkiyet haklarına ilişkin uzantıların tanımlanmasına neden olmuştur.

Kenti biçimlendiren parametreler, Osmanlı geleneksel dokusunu devam ettiren İstanbul için kolay okunamayan karmaşık bir yapıdadır. Tarihi bir merkez olan İstanbul her çağ boyunca kendine özgü yöntemiyle bu parametreleri oluşturmuştur. İstanbul gibi tarihi merkezlerde yapılacak müdahaleler öncesinde mekansal oluşumu yönlendiren bu parametrelerin, tasarımcı tarafından her yönüyle anlaşılması gerekmektedir. Bu anlamda Maurice Cerasi, Osmanlıdan kalma geleneksel kent dokusunun karmaşık yapısına yapılacak müdahalelerin, modern düşüncelerdeki tasarım anlayışıyla çelişmesini şöyle özetler: “Osmanlı kentlerinde...ilişkiler daha karmaşıktır: Açık alanlar ağır basmaktadır, kütleler daha parçalıdır, dolayısıyla analizi daha zordur. Burada, kütlelerin çeşitliliği, parçalılığı, karmaşıklığı parametresi, Batı tarzı yol düzenini reddedilmesini gerektirmektedir. 1865 yangını sonrası, ağaç dizileri ve sıra halindeki yüksek evleriyle Divan Yolu’nun batılılaştırılmasını, kültürel açıdan bütünüyle başarısızlık olarak değerlendirmekteyim. Bu uygulama, birbirini izleyen anıtların zenginliği ve çeşitliliğinden, ayrıca Osmanlı Klasik ve Barok dönemi anıtlarının çevre duvarlarının mimari zarafetinden vazgeçildiğini göstermektedir...Osmanlı evlerini büyük ölçüde biçimsel olarak tekrarlamak tamamen anlamsız bir tutumdur. Tekrarlanan tek biçimcilik, bireysel ve farklı buluşların ortak öğretilerin üzerine çıktığı Osmanlı kent dokusunda varolan estetik ve zihniyete ters düşmektedir” (Cesari, 2002).

Arazinin arsaya dönüşüm süreci önemli bir süreçtir; Sanayi Devrimi ile birlikte Avrupa kentlerinde bu dönüşüm farklı yapılarda karşımıza çıkar. Örneğin, İngiltere’de bu süreç hukuk ve miras sistemleriyle belirlenmişti. Ailenin en büyük oğlu tüm toprağın sahibi oluyor ve böylece toprak bölünmemiş oluyordu. Burada zor bir toprak satış sistemi vardı. Toprak satılamaz ancak 33, 66 ya da 99 yıllığına kiralanabiliyordu. Müteahhitler bu topraklara taşınacak insanları buluyor, onlardan aldıkları para ile toprağı kiralyorlar ve konut üretim süreci başlıyordu. Almanya’da ise İngiltere’den daha farklı bir sistem vardı. “Eyaletler arası farklılıklara ve istisnalara karşın Almanya, küçük toprak mülkiyetinin geçerli olduğu tipik ülkelerden biriydi. Toprak mülkiyeti biriminin küçük olması, bu arazilerin, imara açılması için aracı aktörlerin ve kurumların daha fazla inisiyatif almasını gerekli kılıyordu” (Bilgin, İ., 1994).

Dünyadaki tüm yerleşmelerde olduğu gibi Kadirga yerleşimi için de arsa spekülasyonu yerleşimin fiziki yapısının geleceği açısından önemli rol oynamıştı. Osmanlının afetler sonucu bu bölgenin yeniden yapılanmasını vakıflara vermesi ile vakıfların Kadirga'nın da dahil olduğu büyük bir alanı parsellendirmesi ve bu parsellerin satışı, yeni bir arazi mülkiyetini doğurmuştur. Yeni yapılanma da bu arazi mülkiyetinin izlerini taşıyacak nitelikte olacaktır.

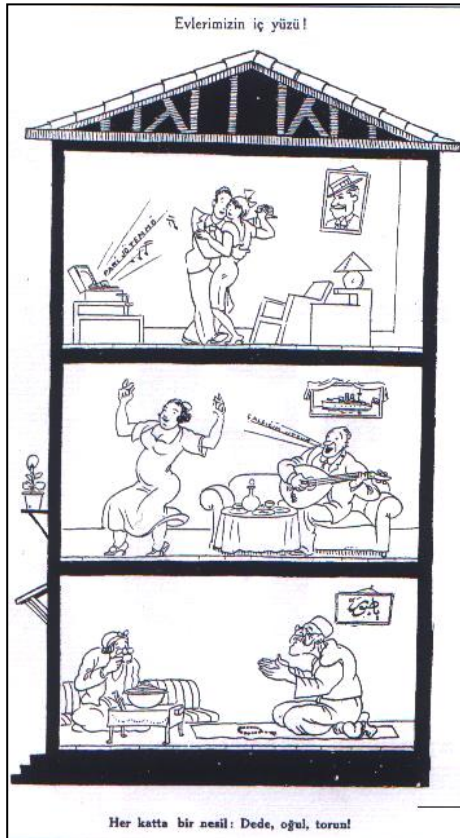
1864-74 yılları arası, İstanbul kenti orta sınıf tabakanın doğuşuna tanıklık eder. Bu sınıfın doğması, buna uygun mekansal düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Sıra evler ve apartmanların oluşumu bu dönemde başlar. Afetler sonucunda yıkılan ve yok olan bölgelerin yeniden canlanması amacıyla vakfın küçük parsellere böldüğü Kadirga ve civarının satışından yeni doğan bu orta sınıf yararlanmıştır. Toplumun üst tabakası artık kent dışı yeni oluşan yerleşmeleri tercih etmeye başlamış ve yaşamlarını bu geleneksel olandan farklı şekillenen yerleşimlerde sürdürmeye başlamışlardır. Kadirga ve çevresinin küçük parseller halinde bölünmüş olması küçük evlerin inşasına izin verdiğinden, eski büyük bahçeli konakların yerini, bitişik nizam, küçük ahşap evler almıştır. Kadirga'da geleneksel dokudaki küçük yerleşmelerin özelliğinde olduğu gibi konut ve iş yeri aynı yerdedir; konutların ilk katları işyerleri olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4.11:Pervititch Sigorta Kadastral haritaları, 1923

Değişen toplumsal yapı Osmanlı'daki “geniş aile”den oluşan hane halkını küçük aile birimlerine dönüştürmüştür. Yapım teknolojisi ve kent mekanına ilişkin

nizamnameler, kentsel örgütlenmeler (mahalle, belediye, vb.), yangın ve deprem sonrası yapılaşma karakteri gibi etmenlerin yanında; aile yapısındaki bu değişim de konut tipolojisi ve kentsel mekanın oluşumunda etkili olmuştur. Değişen aile yapısına ilişkin olarak Atilla Yücel şöyle der: “19.yy. İstanbul’unda, özellikle de yüzyılın ikinci yarısında ve sonlarına doğru, büyük ailedeki parçalanmaların ve daha küçük programlı konutları gerektiren hane halkı profillerinin yaygınlaştığı da dikkate alınması gereken bir başka olgudur. Kentsel nüfus artışı ve arazi mülkiyetine ilişkin hukuki verilerle birleştiğinde bu olgu, kentin büyümesini, yoğunlaşmasını ve sonuç olarak kentin fiziki dokusu ile konut biçimlerini ciddi boyutlarda etkileyen önemli bir veridir. Bu olgunun yanı sıra, aile ve mahalle yaşamına, özellikle de kadının konumuna bağlı hukuk ve örf kalıplarının da geleneksel çerçevesine bağlı kalmaktan çıkmaya; mahremiyet, mekansal kapalılık, içe dönüklük özelliklerinin her ölçekte giderek çözülmeye başladığını da bir başka önemli toplumsal değişme bileşeni olarak belirtmek gerekir” (Yücel, A., 1996).

Şekil 4.12: Akbaba. 1935, sayı: 64.

Bölgedeki konutlar Anadolu’daki konutlardan farklılık gösterir. 19. yy.dan itibaren değişen yaşam koşullarına bağlı olarak; sosyal, ekonomik ve kültürel yapı değişmiş, bu değişim konutlara da yansımış ve buralardaki konutlar, artık birer kent konutu haline gelmişlerdir. Sosyal bünyede teknolojinin de yardımıyla süratli bir şekilde olan bu değişiklikler, kültürel çevrenin olumsuz yönde etkilenmesine, bir takım kaçışlar sonucu aydın zümrenin azalmasına sonuçta, tarihsel mekanlardaki yapıların çürümelerine ya da yok olmalarına neden olmuştur (Özerdim, B, 1989).

Tarihi kent merkezlerinin boşalması sonucu, bu alanda mevcut olan konut fonksiyonu, yerini ticaret birimlerine, küçük imalathanelere ya da depolara bırakmış, burada yaşayan nüfus da

merkezleri terk etmiş, yeni fonksiyonların getirdiği yeni bir sosyal tabaka merkeze yerleşmiştir. Bu işlevsel dönüşüm, kent merkezlerini son derece olumsuz yönde

etkilemiş, kent merkezleri, hem sosyo-kültürel, hem de fiziksel açılardan özgün niteliklerini kaybetmişlerdir (Özden, P., 2000-01).

4.2.2 Ulaşım Sisteminin Mekansal Etkileri

İstanbul'un topografyasının tepelerden oluşması at ve arabadan oluşan kara ulaşımı için elverişli değildi. Sokak yapıları dar ve çıkmaz olup organik bir yapıda olduğundan kara ulaşımı için ayrı bir güçlük yaşıyordu. Kentin konumu itibarıyla deniz taşımacılığı daha elverişli bir haldeydi. Zaten yerleşimler de denize yakın yerlerde, kıyılarda kurulmuşlardı. “Şehrin en önemli ticaret merkezi olan Eminönü’nde küçük limanlar ve iskeleler vardı...Eminönü’ndeki iskelelerin bir kısmı şehir içi ulaşımına ayrılmıştı. Esir pazarı yakınında olan bu iskelelerdeki perameler (kayık) Galata ve Tophane’ye yolcu taşırdı” (Üçel, G., 1993).

İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, uygarlığımızın en önemli öğelerinden olan kentlerin rolünü arttırarak kentsel yaşam biçimini kentlerin kendi sınırlarının dışına taşırdı (Wirth, L., 2002).

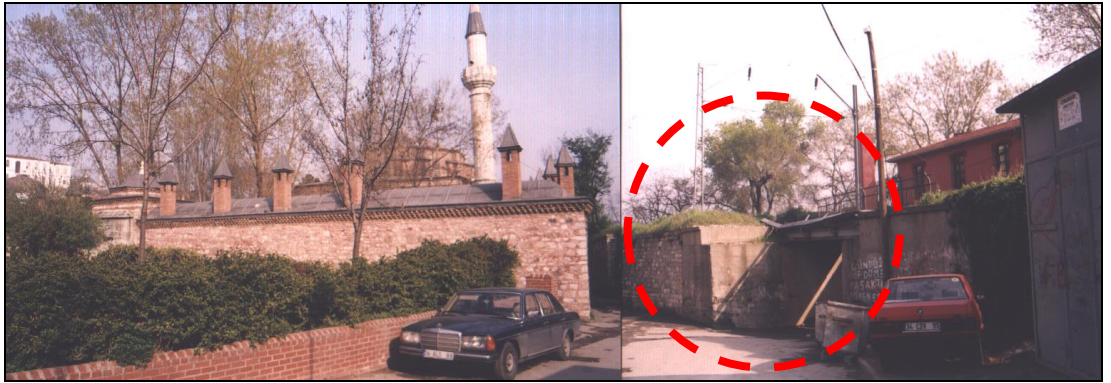
Kadırga ve çevresinde Osmanlı döneminde deniz ulaşımının yanında karada da ulaşım amaçlı çalışmalar yapılmıştır. Deniz-sur-kara arasındaki bağlantı ve geçişlerle kentsel mekanda oluşan değişimleri Eremya Çelebi Kömürçüyan şöyle özetler: “Bağdat fatihi Murat IV. Zamanında da, Sadrazam Bayram Paşa Sarayburnu’ndan Yedikule’ye kadar surların önüne geniş bir rıhtım yaptırmıştır. Böylelikle, Sarayburnu’ndan Yedikule’ye kadar büyük bir cadde açılmış ve surlara dayanmış olup şehrin güzelliğine hanel getiren binalar istimlak edilerek yıktırılmıştır (Kömürçüyan, 1988).

Kentsel oluşumun önemli bir faktörü olan ulaşım, bu bölgede deniz ulaşımından sonra özellikle demiryolu olarak karşımıza çıkıyor. Demiryolunun, kent içi ve kentler arasındaki ulaşım getirdiği kolaylık ile kent mekanının değişimine olan etkisini Schivelbusch şöyle özetlemektedir: “Demiryolu, 19.yy.da doğrudan etkilerinin görüldüğü endüstri ürünü halindedir. İngiltere’de 1830, Fransa’da 1850, Almanya’da 1860’larda hızlanan demiryolu yatırımları bir yandan uzak mesafe taşımacılığını kolaylaştırıp kitleselleştirmekle, yoğunlaşmaya elverişli merkezlerin oluşmasını hızlandırmış, diğer yandan da şehir içi kısa mesafe taşımacılığı ile yerleşmelerin strüktürünü etkilemiş, genişlemelerini kolaylaştırmıştır” (Schivelbusch, 1977).

Sanayileşme ile birlikte Avrupa'daki diğer ülkelerle aynı tarihlerde, yabancı destekli sermaye sonucunda gerçekleştirilen demiryolu ulaşımı, Avrupa'da üretilen endüstri ürünlerinin pazarlanması için yeni yerlere ulaşma ihtiyacının bir sonucuydu. 19. yy.daki sanayileşme hareketine Osmanlı toprakları iyi bir pazar olarak eklemlenmişti ve üretimdeki gelişmelerden nasibini alamayan Osmanlı toprakları birer tüketim mekanlarına dönüşmeye başlamıştı.

1872'de demiryolunun sahil surlarını delerek kıydan geçmesiyle birlikte, Kadırga ve etrafının yüzyıllar boyunca canlılığını sağlayan ve mekan zenginliğini arttıran kıyı kullanımı zedelenmiştir. Bu dönemle birlikte Kadırga ve çevresi, içe dönük ve denizle ilişkisinin çok sınırlı olduğu bir yapı sergilemiştir.

“Demiryolunun buradan geçmesi, yerleşimin geleceği açısından önemli bir rol oynamıştır. Demiryolu, kentin kurulduğu dönemden itibaren en önemli özelliklerinden biri olan denizle olan ilişkisini, Marmara Denizi tarafında önemli ölçüde ortadan kaldırmıştır. İstanbul genelinde raylı sistemlere bakıldığında, Haydarpaşa-Bostancı ve Sirkeci-Yedikule banliyö hattı görülür. Her iki hat kenti paralel olarak kat ederken, bölünmeler yaratmakta ve bu bölünmeler arasında iletişimsizlikler ve kopukluklar oluşmaktadır” (S. Şahin, Z.Yazıcıoğlu, 2003).

Şekil 4.13: Küçük Ayasofya Camii ve demiryolu alt geçit bağlantısı.

Anadolu yakasındaki Haydarpaşa-Bostancı hattı yeni yerleşim yerlerinin oluşmasına neden olurken, Sirkeci- Yedikule hattı, kentin mevcut dokusu içine yerleşmişti. İstanbul'a gelecek demir yolunun, nihayetinde buradan geçeceği sarayın da onayı ile kesinleşince parsel bazında, hiç olmazsa yangın bölgelerinden geçirilmeye çalışılmıştır. Yine de burada amaç, mevcut yapılaşmayı korumaktan çok, istimlak bedelinden kaçınmak olmalıdır (Kuban, N., 2002). Anadolu yakasında, boş ve ekili

arazi üzerinde genelde alt kottan geçen demiryolu, Avrupa yakasında üst kottan geçmiş ve kesilen sokaklar birbirine alt geçitlerle bağlanmıştır.

Demiryolunun geçtiği sur içi, bütün yabancı gözlemcilerin vurguladıkları gibi, kentsel bir düzenleme idaresini yansıtan bir görünüme hiçbir zaman kavuşamamıştır. En son III. Ahmet döneminde tamir gören Marmara surları, demiryolu inşasına kadar varlıklarını sürdürüyordu. Marmara kıyılarında sur dışına taşan bir yerleşme yoktu, kentin Marmara'dan görünen silüetine Sarayburnu ve Yedikule arasında, alçak ve sık bir konut dokusu üzerinde yükselen camiler egemendi (Kuban, D. 1993-94).

Demiryolunun, sokakları bölen ve mekanların birbirinden kopmasına neden olan sur içindeki yapılanması, özellikle konut alanlarında komşuluk ilişkileriyle güçlenen denetimi, olumsuz yönde etkilemiştir. Bugün demiryolu etrafında oluşan karanlık ve tenha bölgeler, kentin suç bölgeleri haline gelmiştir.

Sur içindeki demiryolu ağının mekanı bölen etkisiyle, Kadırga kendi içine dönen bir yerleşim yapısı göstererek şekillenmiştir. Samatya örneğinde ise demiryolu kenarına sıra ile dizilmiş konutlar görülür. Kadırga, demiryolunun buradan geçmesi ile ona doğru yönelen bir yapıdan çok kendi içine dönük organik yapısını nispeten koruyabilmiştir.

Şekil 4.14: Samatya, demiryolu kenarına dizilmiş konutlarla şekillenen fizik mekan.

4.3 Kadirga'da G6zlem ve Yorum

Kentsel mekan oluşumu olagelen ve sũregiden bir olgudur, zamansaldır. Bu oluşumun değerlendirilmesi őrũn-sũreç ilişkisinin birlikte izlenmesiyle mũmkũndũr. Kadirga'daki mekansal oluşumu incelerken; burada yaşayanların tepkileri, bu tepkilere neden olan etkiler, sonuçların fizik ortama yansımaları, fizik ortamın sunduğu şartlar arasındaki ilişki ve etkileşimler bũtũnsel bir yaklaşım ile bir ağ 6rgũsũ içinde ele alınmalıdır. Kadirga'nın çalışma alanı olarak seçilmesinin nedeni; tarihsel katmanlardan oluşan zaman-mekan ilişkilerini araştırma olanağı sunabilen bir ortam olmasıdır.

Endũstrileřme sonrası kentlerde meydana gelen değişimlerin beraberinde getirdiği problemlerin birçoğunun gũnũmũzde de devam ettiği g6rũlmektedir. Geleneksel yerleşmeler ve gũnũmũzdeki yerleşmeler karşılaştırıldığında bugũn çok daha ũstũn bir teknolojiye sahip olunması gelişime katkıda bulunurken teknolojinin beraberinde getirdiği hız ve yaygınlaşma, gelişmelerle birlikte problemlerin de daha bũyũk kitleleri etkilemesine yol amaktadırdır. Teknolojinin 6n plana çıkmasıyla insan için mekan őrretmek yerine çoğunlukla teknik problemlerin dikkate alındığı bazı kalıplar çerçevesinde mekanı oluşturarak insanları burada yaşamaya zorlamanın yaygın bir y6ntem haline gelmesi, mekansal problemlere zemin oluşurmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak, kullanıcıların temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyaını karşılamaları gerektiğinden őrtilen konutları kullanmak zorunda kalsalar da kamusal açık alanların kullanılmayan 6lũ mekanlar haline gelmesi mekan őrretiminde bir takım problemler olduğunu g6stermektedir. Endũstri sonrasında sadece teknoloji, malzeme, mekansal 6zellikler değil yeni bir yaşam biçimi tanımlanmaktadır fakat bu d6nemde gelişen yaşam biçimi ile beraber, kamusal alanların kullanımının azaldığı g6zlenmektedir (Sennett, 1990).

Bu çalışmada izlenilen y6ntem; çevreye ilişkin derinlemesine bir g6zlem ile fiziksel yapının oluşumu ve kullanıcı profili arasındaki ilişkilere dair gerçekçi bir bakış açısının yakalanmaya çalışılmasıdır. Bu anlamda farklı gũn ve farklı saatlerde yapılan g6zlem, karşılıklı konuşma ve derinlemesine g6rũřmeler sonucunda oluşan sezgilerle çeşitli anlam katmanlarını oluşturulmuştur. Bulunan her anlam katmanı bir sonrakine y6nelmeye neden olmuştur ve her anlam katmanı-evre arasındaki ilişkiler

kültürel, sosyolojik, politik, ekonomik ve psikolojik boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

4.3.1 Konuta ve Çevresine İlişkin Sorunlar

Kadırğa'daki mekansal oluşumda mahallelerin merkezileşme adına iki bölgeye yöneldikleri görülür. Bunlardan ilki Kadirğa Parkı'dır. Bu alan günümüzde hala yeşilliğini ve canlılığını korumaktadır. İkinci meydan ise Cinci Meydanı'dır. Kadirğa Cinci Meydanı 1950'lere kadar panayırların düzenlendiği bayram yeri olarak kullanılan, toplanma mekanıdır.

Bu meydanın Osmanlı döneminde kullanılan en büyük üç bayram yerinden biri olduğunu belirten Sermet Muhtar Alus meydanın kullanımına ilişkin şöyle der: “bir tarafta pedavra (çatı) tahtalarıyla Amerikan bezlerinden yapılma iki, üç tiyatro. Borulu, davullu zilli muzikaları, komikleri, aktörleri, kantocu kızları tamam. Bir tarafta kocaman bir çadır. İlerisinde gümrük hamalları omuz omuza vermişler; ciyak ciyak öten kısa zurna ve gümbürdeyen davulla Kürt oyunundalar...beri yanda barakalar...Daha ötede daha küçük kulübeler...”(Alus,1995).

Cinci Meydanı'nın kullanımına ilişkin Eremya Çelebi şöyle der: “Kumkapı Çatladıkapi arasında, Kadirğa semtinde bulunan bu meydan, eskiden birçok atların koşturulmasına müsait genişlikte bir saha idi. Ok ve cirit atışı gibi milli idman ve oyunlara, İstanbul'da Cinci Meydanı'ndan başka diğer muhtelif sahalar da tahsis edilmişti” (Kömürçüyan, 1988). Sonraları uzun yıllar Kadirğa Spor'un idman alanı olarak kalan bu alan Eminönü Belediyesinin girişimiyle inşa edilen spor kompleksi ile genç nüfusu bölgeye çeken bir nokta olmaya devam etmektedir.

Konut; yaşamın değişkenliğine bağlı olarak dönüşebilen, esnek bir yapıda olmalıdır. Bugün Kadirğa'da kullanıcıların en önemli sıkıntılarından biri, buradaki konutların ekonomik ve hukuki zorluklarla değişikliklerinin zor oluşu dolayısı ile değişen yaşam koşullarına ayak uyduramamasıdır. Kullanıcılarla yapılan görüşmelerde kentsel sit alanı olan bu bölgedeki konutlarda herhangi bir değişikliğin yapılması için gerekli uzun ve zorlu bir prosedürün olması diğer yandan da bu prosedürlerin tamamlanmasından sonra yapılacak işlerin maliyetinin yüksek oluşu tamirat ve yenilemeyi imkansız kıldığı ortaya çıkmıştır. Esnek olmayan tarihsel çevredeki bu konutlarda; değişen yaşam koşulları ve standartlarına uygun bir yaşam sürdürülebilmesinde kullanıcının birçok güçlük ile karşılaştığı görülmektedir.

Örneğin Koruma Kurullarının “ne şekilde olursa olsun korunsun” yaklaşımlarının yanında; konutların çağımız teknolojisine ayak uyduramayacak bir altyapıya sahip olması, günümüzde sürdürülebilecek standart bir yaşamı bile zora sokmaktadır.

Şekil 4.15: Kadırga Cinci Meydanı Çevresindeki Konutlar.

Altyapıdaki eksiklik ve bu yönde herhangi bir yatırımın olmayışı, yönetimin terk ettiği bu gibi yerlerin giderek çöküntü bölgeleri olması için zemin oluşturmuşlardır. 1950’lerde ilk defa elektrik ile tanışan Kadırga’daki bu yapılarda, elektrik tesisatı herhangi bir şekilde yenilenmemiştir. Eskimiş bir elektrik tesisatı ile, teknolojinin ihtiyacı olan miktardaki elektriği sağlayamamasından dolayı her an bir yangın tehlikesi ortadadır. Bu durum da huzursuzluk nedeni olarak çevre sakinleri tarafından dile getirilmektedir.

Kadırga’nın daha çok bir konut bölgesi olarak karşımıza çıkması, konut-kent ilişkisinin gelişimini ve etkileşimini incelememizi gerekli kıldı. Konut; kültür, zaman ve yaşam kavramlarını barındırır. İçinde bulunduğu coğrafyada ait olduğu kültürün mekansal izlerini yansıtır. Yaşamın içinden gelen değerler, konut ve çevresinin fiziki yapısında etkili olan mekansal oluşumun ilkelerini belirler. Kentsel mekanın değişmez bir parçası olan sokak, geleneksel Türk toplumunda da önemli bir olgudur. Geleneksel tarzda şekillenmiş Türk kentinde sokak, insanlar arası ilişkilerin gerçekleştiği, konutun dış mekan ile kesiştiği, kimi durumlarda ise önü konut ya da duvar ile kesilen çıkmazlardan oluşan bir kimliğe sahiptir. Sokak, topografya ile barışık organik bir yapı sergiler. Kadırga’da sokağın yaya algısına göre şekillenmiş bu biçimi hala devam etmektedir. Yapılan gözlem ve anketler sonucunda, burada yaşayanların birçoğunun sokağı, eskiden olduğu gibi ya da küçük Anadolu

kentlerindeki gibi bir iletişim ve karşılaşma mekanı olarak kullandıklarını göstermiştir. Komşuluk ilişkileri olarak karşımıza çıkan bu iletişim biçimi, buraya yeni gelen kesim olan özellikle Doğudan gelenler ile buranın eskileri arasında kopukluğa uğramıştır. Farklı kültür ve nispeten daha düşük ekonomik durum bu kopukluğun başlıca nedenleridir.

Simmel, “Modern Kültürde Çatışma” adlı eserinde, metropoldeki ilişkilerde yaşanan bu birbirinden uzaklaşmanın doğal bir süreç olduğunu şu şekilde ifade eder: “...metropole özgü hayat tarzında birbirinden uzaklaşma olarak görünen şey, gerçekte onun temel toplumlaşma formlarından yalnızca biridir...Gerek günümüzdeki gerekse de geçmişteki toplumsal yapılarda rastlanan ilk toplumsal oluşum evresi şudur: komşulara, yabancılara ya da herhangi bir çatışma unsuru taşıyan çevrelere karşı kendi içinde kenetlenmiş nispeten küçük bir çevre” (Simmel, 2003).

Şekil 4.16: Kadırga sokaklardan görünüm.

4.3.2 Göç İle Gelenler

Kadırga özellikle memleketinden iş bulmak amacıyla İstanbul’a göç eden kesimin bir üst gelir seviyesine geçene kadar ikamet ettiği geçiş mekanı olma özelliğine sahiptir. Yapılan anketlerde burada ev sahibi olup da ikamet edenler 1980 öncesi gelenlerden oluşuyor; 1980 sonrası gelenler ise Kadırga’nın kira giderleri açısından ekonomik

oluşu ve Gedikpaşa gibi vasıfsız işçi ihtiyacı olan iş merkezine yakınlığı nedeniyle tercih etmişlerdir. Bu grup ekonomik olarak rahatladıktan sonra kentin farklı bölgelerinden ev satın alarak burayı terk etme yolunu seçmişlerdir. Özellikle Esenler, Güneşli, İkitelli gibi şehir dışında yeni oluşan ve yine akraba-hemşeri ilişkileriyle şekillenen yerleşimler, bu kitle için “ev satın almak istedikleri” yerleşmeler halindedir.

Alper Ünlü ve Erincik Edgü yazdıkları makalede, kırsal bölgeden gelenlerin kent merkezlerindeki bu konut yerleşimlerini tercih etme nedenlerini, Anadolu’daki küçük yerleşimlere benzemelerinden dolayı olduğunu ifade ederler. “...Bu mahalleler fiziksel açıdan son derece yıpranmış olmalarına ve konut kaliteleri son derece düşük olmasına karşın, göç etmiş olan Anadolu halkı için kırsal alan ile kentsel alan arasında bir “eşik” ya da gelecekteki diğer yerleşim seçenekleri için bir “sıçrama tahtası”dır” (Ünlü, Edgü, 2001).

1980 sonrası göç ile gelen bu kesimde iki farklı durum gözlenmiştir. Birincisi tek başına gelen ve Kadırga’da yerleşen bekarların özellikle Gedikpaşa’da ayakkabıcılık yapmalarındır. Bunlar genellikle Kayseri’den gelip, burada arkadaşlık ve akrabalık ilişkilerine dayalı bir örgütlenme biçiminde yaşamaktadırlar. Amaçları para kazanıp, Esenler, Güneşli, İkitelli ya da daha fazla para kazanabilirlerse Bahçeşehir’den bir ev satın almak ve yaşamlarını burada şekillendirmektir. İkinci kesim ise büyük aile olarak ve çoğunlukla da Doğu bölgelerinden gelen kesimdir. Bu kesim şehir ile bütünleşme anlamında önemli bir uyum problemi yaşamaktadır. Bu gruba ait gençler ile Kadırga’nın gençleri arasında sıkça yaşanan anlaşmazlıklar, bu bölgenin kentin suç bölgeleri arasında yer almasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu grup nispeten daha olumsuz koşullara sahiptir ve illegal örgütlenme içindedirler.

Kent, sokaktan her geçişte, iktisadi, mesleki, toplumsal hayatın hızında ve çeşitliliğinde –ruhsal hayatın duyuşal temelleri bakımından- kasaba ve taşra hayatıyla derin bir karşıtlık oluşturur. Çünkü hayatın ve duyuşal-tinsel imgelerin ritmi, kasabalarda daha yavaş, daha alışıldık, daha düzenlidir. Metropol, farklılıkları kaydeden bir varlık olan insandan, kasaba hayatına göre daha başka bir bilinçlilik miktarı talep eder... Fenomenler arasındaki karşıtlığa ve değişime uyum sağlamak için, sarsıntılar ve iç çalkantılar geçirmek zorunda değildir. Oysa, daha muhafazakar olan ruh, metropole özgü ritme ancak bu sarsıntılardan ve çalkantılardan geçtikten sonra ayak uydurabilir (Simmel, 2003).

Bizim gibi geçiş toplumlarında, bireylerin kente eklemleme sürecinde yaşıdığı güçlükler sonucu oluşan uyumsuzluk sorununu Mübeccel Kıray şöyle anlatmaktadır: “Tam sanayileşmiş bir toplum haline gelmemiş olduğu, hala kırdan göçün sürdüğü ve örgütlü uzmanlaşmış işlerin kısıtlı olduğu yani kentleşmenin sürdüğü toplumlarda kentler, kendiliğinden herkes için en uyumlu çevreyi oluşturamamaktadır. Eski toplum yapısından çıkıp yenisine girememek, kendine has sorunlar yaratmaktadır” (Kıray, 2003).

Değişen şartlarla birlikte kent merkezlerindeki çözölme için ise Mübeccel Kıray şöyle demektedir: “...şehir gelişme süratini kaybederse ya da gelişme şehir içerisinde yönünü değiştirirse bu mntıkadan taşınanlar ve göçenler, evlerini, işyeri haline gelmediği için ya boş bırakırlar ya da oda oda kiraya verirler. Satmak da istemezler. Mülkün kıymetlenmesini bekleyerek elde tutarlar. Seneler geçtikçe evler daha çok harap olur, kiralar düşer ve istikrarlı aileler yerine sayısı çok olan ve şehrin büyümesinde rolü büyük bulunan şehre yeni gelen unsurların barınağı haline gelir. ...Bu sebepten bu çözölme ve geçiş mntıkalarının en belirli fiziki özelliğı merkezi iş mntıkasına yakınlığı ve harap görünüşlü binalardır”(Kıray, 2003).

Şekil 4.17: Cinci Meydanı’na bakan kısımda eski-yeni konutlar.

Kadırga’ya 1980 sonrasında gelen aileler, geçiş mekanı olarak kullandıkları bu yerleşmede, bir an evvel para kazanmanın yolunu tüm aile fertlerinin çalışması olarak görmüşlerdir. Ailede, çocukların dahi işportacılık, ayakkabıcılık yaparak aile ekonomisine katkıda bulunmaya çabalamaları kent yaşamına eklemleme olarak da görülebilir. Mübeccel Kıray, kırsal alandan göç ile gelen özellikle geniş aile yapısına sahip ailelerin kente eklemleme süreçleri ile ilgili olarak şöyle der: “Aile çocukları için bütün alternatiflere açık görünmektedir. Erkekler iş bulamadığı zaman da örneğin evin kadınının ve çocukların çalışması doğal gelmektedir. Çalışma için kırsal geleneksel düzende olduğu gibi yaşın ya da cinsiyetin önemi yoktur. Herkes her işte

çalışabilir, evin erkeği hariç herkes her işi görebilir. Böyle bir davranış “çevre” işlere girmenin ve çıkmanın kolaylığı ile beraber, göçen ailenin kentteki uyumunu kolaylaştırmaktadır” (Kıray, 2003).

4.3.3 Turizm Olgusu

Sultanahmet’in kentsel yenileme ile yeniden canlanması, etrafındaki yerleşmeler için de turiste yönelik girişimleri beraberinde getirmiştir. Kadırga’nın Sultanahmet Meydanı’ndan denize doğru inerken çok yakın bir mesafede bulunması, buradaki bazı konutların otel ve pansiyon olarak restore edilmesiyle sonuçlanmıştır. Özellikle Cinci Meydanı’na bakan bölümde yapılan nispeten lüks oteller, turistlere yönelik konaklamanın olduğu yerlerdir.

Şekil 4.18: Cinci Meydanı’na bakan kısımdaki otel.

Yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda, halkın turistlere çok alışık olduğu, adres v.b. konularda onlara yardım gayretinde olduğu, konutlarının fotoğraflarını diledikleri gibi çekmelerine izin verdikleri görülmüştür. Küçük Ayasofya Camii’nin önemli tarihi bir yapı olması, yine Sokullu Mehmet Paşa Külliye’si gibi yapılarıyla ve özellikle geleneksel Türk evi-sokak yapısı ile Kadırga, turistin yoğun ilgisini çeken bir yerleşme konumundadır.

Bütün bu olumlu havanın yanı sıra, turistlere yönelik son dönemde gelişen kap-kaç olayları sıkça, güvenliği ve huzuru tehdit edecek orandadır. Derinlemesine görüşmeler esnasında, turistlerle ilgili ucu açık sorularda deneklerden bu konuda

çeşitli anılar dinlenmiş, genellikle kap-kaçı yapanları tanımadıkları, çoğunlukla burada yaşamayıp başka yerleşimlerden özellikle Kumkapı-Nişanca'dan gelerek suç işledikleri öğrenilmiştir. Kentteki bu suç mekanı olarak ön plana çıkan yer demiryolu ile ikiye bölünmüş ve denetlenemeyen alt geçit ile geçilen arka mekan gösterilmiştir. Burası bir ucunda eski Fransız Hapishanesi, diğer ucunda tescilli tarihi konutlarla - kullanılmayan harap bir durumda- sınırlı, diğer bir taraftan da surlar ile sınırlandırılmış bir mekandır. Sur kapısından dışarı çıkılır ve eski ile yeni dünya arasında bir geçiş yapılarak Kennedy Caddesine geçilir. Bu eski Fransız Hapishanesi uzun yıllar çöpçülerin barınakları olarak kullanıldıktan sonra, Eminönü Belediyesi tarafından son dönemde bir kültür merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Ancak çalışmanın başladığı günden bu yana bu merkeze ulaşmaya çalışılsa da başarılı olunamamıştır. Faaliyete geçmesi ile birlikte, ciddi ve doğru atılımlarla, büyüleyici nitelikteki bu alanın çevresini de harekete geçirebilecek potansiyelde bir yere dönüşmesi ve burada işlenen suçların denetlenmesi gerçekleştirilebilir.

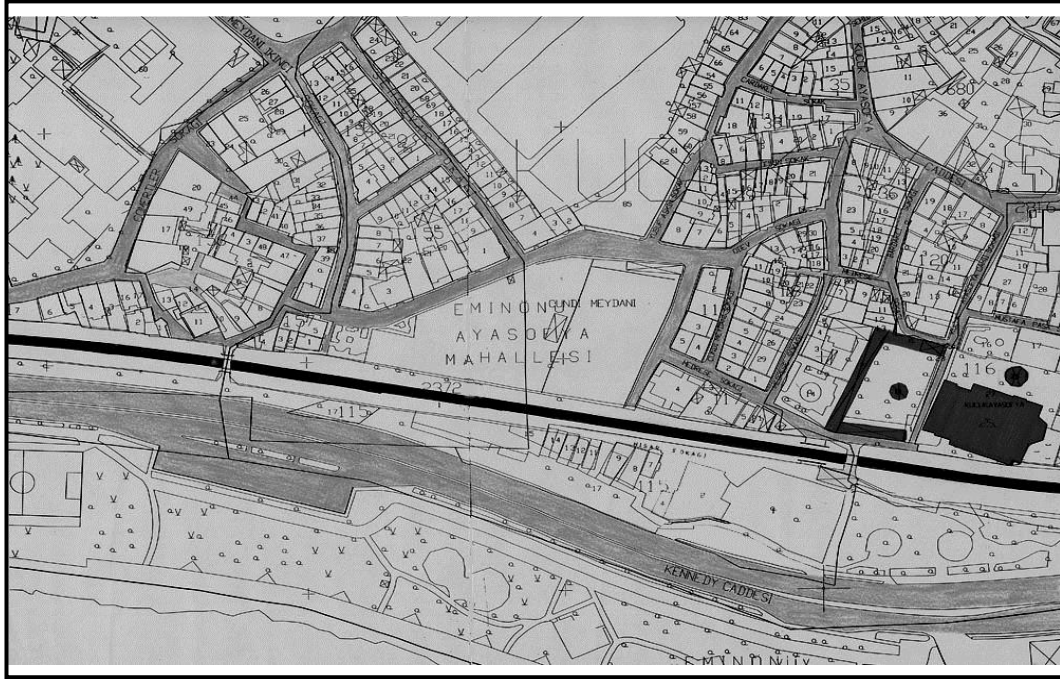
Şekil 4.19: Eski Fransız Hapishanesi ve sur kapısı.

4.3.4 İllegal Örgütlenmeler

Sultanahmet'e bu kadar yakında bulunan Kadirga'nın neden konutlarının restore edilmediği, birkaçının kullanılmaz durumda olduğuna dair yapılan görüşmelerde; Kadirga için konutun bir rant elde etmek amacı taşımadığı görülmüştür. Kadirga'da, boş alanlar konutlara göre daha karlı bir yatırım olmakta, özellikle de otopark mafyasının faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Kendi içine kapalı bir yer olarak görülen Kadirga'nın, nasıl bu kadar yoğun bir otopark ihtiyacı olduğu sorusuna ise, çevresindeki iş alanlarını özellikle de Eminönü'nü beslediği görülmüştür. Kendi içinde işleyen bu otopark sistemi, Eminönü'ne gidip aracın alınması yine iş çıkış saatinde tekrar aracın istenilen yere götürülmesi gibi bir ilişki içindedir.

Konutların restorasyonunun maliyet ve prosedür olarak zorluk içermesi, konutların tadil edilmemesi ile günden güne harap olması ve sonuçta otopark mafyasının kullanımına elverişli açık alanların elde edilmesi amacıyla yakılması ya da yıkılması, konutun boş alana evrilme sürecini anlatmaktadır.

Bir başka illegal örgütlenme daha önce bahsedildiği gibi kap-kaç çeteleridir. Bunlara ilaveten, bölgenin uyuşturucu madde satışının yapıldığı ve bu maddelerin kullanım yaşının da çok düştüğü bir yerleşim yeri olarak Kadirga, belli bir saatten sonra sakinlerinin dışarıya çıkmakta tedirgin olduğu bir haldedir. Özellikle kadınlar, akşamüstünden sonra dışarıya çıkamamakta; gecenin ilerleyen vakitlerinde, yine burada yaşayanlardan öğrenildiği üzere, mekanın karanlık ikinci yüzü kendini göstermektedir.

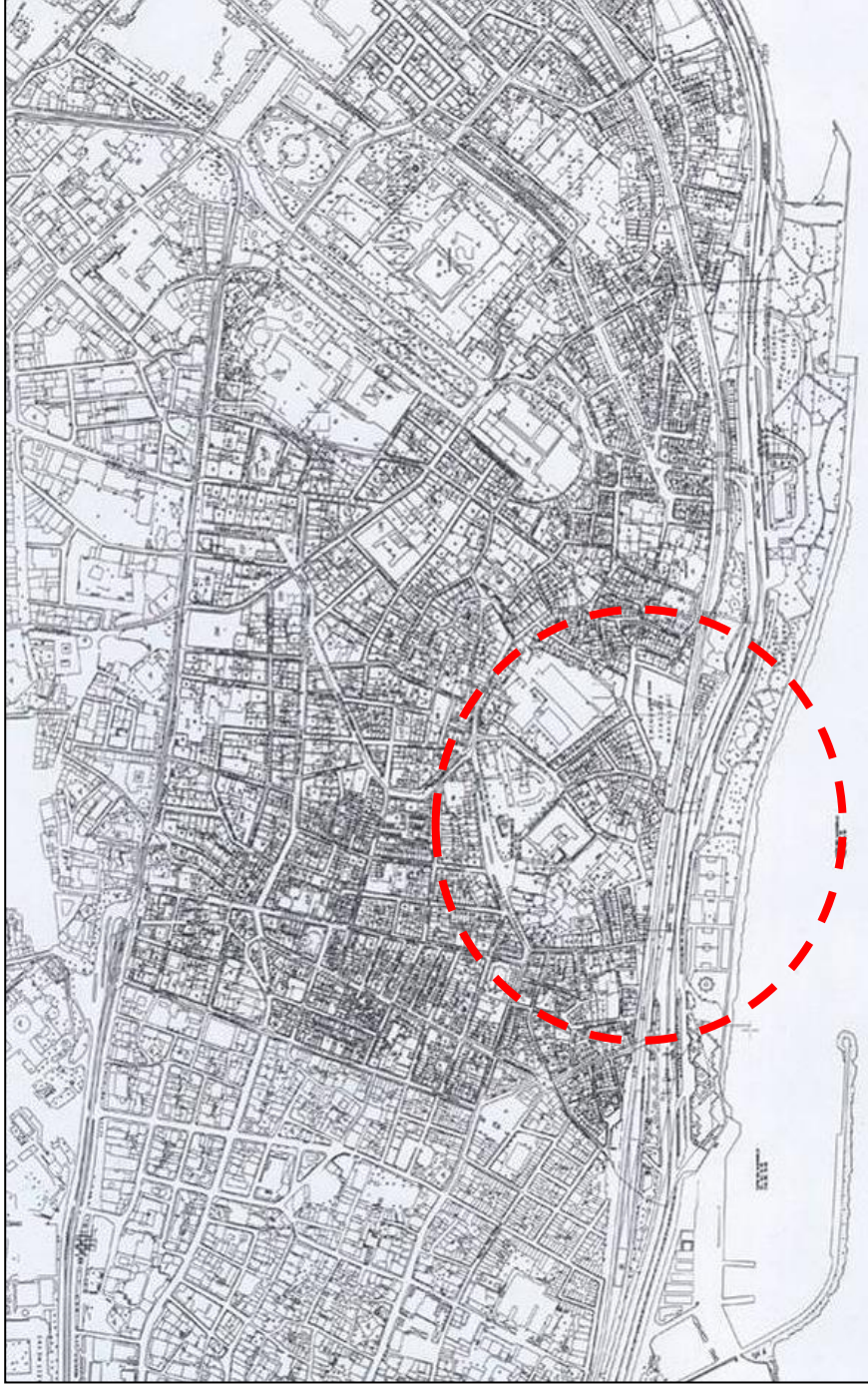

Şekil 4.20: Kadirga

Yerleşmenin bazı bölgeleri suç için ideal yerler halindedir. Bir mekanı katmanlarına bakarak inceleyecek olursak, kentsel alanda suç olgusu o mekanın zamansal kullanımına, gece ile gündüz arasında farklı görünüm ve içerikler içermesine ve suçun işlendiği yerin mekansal kurgusuna bağlıdır (Ünlü, Edgü, 2001).

Kadirga ve çevresindeki gruplar arasındaki çatışmalar özellikle gençler tarafından dile getirilmiştir. Yaşı ortalamanın üzerinde olanlar Kadirga'daki şikayetlere ilişkin olarak trafik, kirlilik, gürültü derken, gençlerin hemen hepsi çeteler arasındaki çatışmalardan ve yine bu kişilerle olan ilişkilerden şikayet eder haldedirler. Tüm

görüşmelerde, bu tarz bir kavgaya karışıp karışmadıkları öğrenilmek istenmiş ve yöneltilen sorulara verilen cevaplarda, bir şekilde gençlerin bu çatışmaların içine çekildiği görülmüştür. Bu soruya verilen en ilginç cevaplardan biri Kadirga'da doğup büyümüş olan bir gencin söyledikleridir: "Size şöyle ifade edeyim; Kadirga delikanlısı olup da vücudunda bıçak izi olmayan yoktur." Bu ifade abartılı gibi hissedilse de gençlerin cevaplarındaki ortak sonuç olarak görülen çeteler ve gruplar arası çatışmalardan duyulan rahatsızlığın boyutunu ve önemini anlatmaktadır.

Şekil 4.21: Kadirga ve Çevresinin Bugünkü Durumu, Eminönü Belediyesi Arşivi.

5 TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Günümüzde modern kentlerin oluşumu genellikle kartezyen, geleneksel ve mekanik yöntemlerle araştırılmakta; mekan ve kullanıcı arasındaki ilişkide nasıl bir kopukluk olduğu çoğu kez göz ardı edilmektedir. Bu kopukluktan doğan sonuçların yaşamsal kaliteyi ne ölçüde etkilediğini anlamamıza yarayan yeni yaklaşımlara ve araştırma stratejilerine gereksinim olduğu açıktır. Son yıllarda olumsuz sonuçlarının sıkça dile getirildiği kartezyen ve mekanistik bakış açısını yansıtan yöntemlerin çıkış noktalarındaki değişim ve dönüşümün hızı, kapitalist dünyanın etkileri, içinde bulunduğu koşullar göz önüne alındığında haklı yönlerin yakalanmasına neden olabilir. Bu nedenle mevcut yerleşim bölgelerinde mekansal oluşum, yeni hümanist, sürdürülebilir yaklaşımlar doğrultusunda araştırılmalıdır.

Mekanik düşüncelerle oluşturulmuş, yoktan var edilmiş bir kent ile doğal süreç içinde gelişim göstermiş, mevcut dokuya ve oluşuma sahip kent merkezlerindeki sorunlara getirilecek çözümler arasındaki farklı kriterler olduğu bir gerçektir. Temelde kullanıcı tatminini, refahını ve mekan zenginliğinin sağlanmasını hedef olan hümanistik değerler göz önünde bulundurulduğunda yeni araştırma stratejileri ortaya çıkmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte oluşan yeni yerleşmelerin planlamaları için getirilen çözümlerin ruhu, kimliği, kullanıcıyı ne oranda tatmin ettiği uzun yıllardır süregelen tartışmaların kaynağını oluşturur. Bugün kent merkezlerinde, aşırı yoğunlaşma sonucunda, sağlıksız koşullarda yaşamların sürüldüğü çöküntü bölgeleri haline gelen yerler için gerçekleştirilen her yeni planlama ile kent filtre edilmiş ve yeniden canlanan bu bölgelere mevcut yaşayanlardan daha üst bir sınıf yerleştirilmiştir. Diğer bir deyişle, bir yerleşim için yapılan her atılım, burada bir harekete neden olmuş; belki mekan için göreceli çözüm getirilmiş ancak mevcut yaşayanlar kentin farklı bölgelerine giderken yine sorunlarını beraberinde götürüp aynı sorunların devam ettiği yeni kentsel mekanların oluşumuna neden olmuşlardır.

Bu bağlamda mimar ve plancının mekansal oluşuma bakış açısının değişmesi gerektiği düşünülmektedir; mekanı oluşturan çevresel, ekonomik, kültürel tüm girdilerin kullanıcı ile ilişkisinin değerlendirildiği bütüncül yaklaşım sonucunda öngörüler oluşturulmalıdır. Fuksas, mekanlarındaki tasarım ve planlamaya ilişkin ana hedefinin mekanı kullanan “insan” olmasını ve mimarın değişen anlayışını şöyle anlatmaktadır: “...bence sorun mekan kavramı değil, kullanıcıların kim olduğu, insanlar, insanların ne hissettiğidir. Bir mimar için bunu görmek çok farklı bir şey, çünkü ben kendime “benim mimarlığım çok önemli değil” diyorum, çok daha önemli olan içine giren insanlar.” (Fuksas, M., 2004). Günümüz kent ve mimarlık sorunlarına Fuksas gibi yaklaşan birçok mimar ve plancının araştırmaya kullanıcı ve mekan arasındaki ilişkiyi ön plana alarak başladığını, söz konusu ilişkide görünen ve görünmeyen / sözle ifade edilen ve edilemeyen tüm boyutların birbiriyle eşzamanlı ağ ilişkisini hümanistik değerlere ulaşma çabası içinde sürdürdüğünü izlemekteyiz.

Bugün Kadirga'daki kentsel mekana ilişkin sorunları tartışmanın ve bu sorunlara çözüm aramanın temelinde, kullanıcı profilindeki değişimin mekan oluşumuna yansımalarını irdeleyebilecek ve kentsel mekanın sürdürülebilir olma özelliğini bu ilişki biçiminde sağlayabilecek yanıtları aramak olmalıdır. Kullanıcının profilini değiştirmekten kasıt, süregelen yanılmanın tersine mekana farklı kullanıcıların yerleştirilmesinin hedeflenmesi değil, o mekanda yaşamlarını sürdürenlerin, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda geliştirilmesidir. Değişen kullanıcı profiliyle, bu değişimin etkilerinin doğrudan mekana yansıtılmasıyla doğal bir süreç halinde gerçekleşen bu oluşumu anlamaya çalışmak ve yeni oluşumlar için öngörü geliştirmek, bir takım ideolojiler doğrultusunda hazırlanmış ya da kullanıcının değerlerini göz ardı etmiş temsili / yapay bir planlamadan çok daha etkin bir sonuç verecektir. Bu nedenle kendinden organizasyonlu sistemlerin araştırılıp mekansal oluşumun insan faktörüyle iç içe ele alınabilmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği bu çalışma için bir model oluşturmuştur.

Kadirga ve çevresi, tarih boyunca ikili bir yapı sergiler. Bu bölge zengin-fakir, yönetim-halk, Müslüman-gayrimüslim ikiliklerine sahne olmuş ve bu ikili kategoriler birbirlerinin varlığını mümkün kılmışlardır. Aralarındaki çelişkiler sonucu doğan gerilim, yerleşimin kendini geliştirmesini ve sürdürebilmesini sağlamıştır. Bu anlamda varoluşundan buyana böyle ikili-çelişkili yapısı olan bir yerleşme ne sadece

Müslümanların yaşadığı, ne sadece turistlerin ziyaret ettiği, ya da yalnızca bir ticaret bölgesi özelliğinde olmamalıdır.

Kentler de tıpkı canlı organizmaların değişen yaşam koşullarına uyum sağlaması ve hayatlarını sürdürebilmek amacıyla organize olmaları gibi, karşılıklı ilişkilerini güçlendirmeleri gerekir. Biyoloji dünyasında organizmaların, birbirine bağlanıp karşılıklı etkilerle değişen yaşam şartlarına daha hızlı ve kolay adapte olabilmeleri, toplumu oluşturan bireyler arasındaki ilişkiler için bir esin kaynağı olmuştur. Doğadaki simbiyotik ilişkiler karşılıklı her iki tarafın da kazanımlarının olduğu, yaşamak için birbiriyle dayanışma ve alışveriş ilkesine dayanan bu ilişkilerdir. Bu anlamda bu ilişki biçimi günümüz toplumlarındaki aşırı kutuplaşmaya ve ayrışmaya çözüm olarak baş vurabileceğimiz bir tasarım ve planlama stratejisi olabilir.

Yerleşim alanlarının başlangıcından bu yana var olan ikili yapısını anlamak ve bu yapıyı günümüz koşullarında dönüştürebilmek için, bilgi ve iletişim çağını yaşayan dünyamızda bilgi bir araç olarak kullanılabilir. Toplumun değişimi için gerekli ve şart olan eğitim alanındaki ilerleme, toplumun eğitilmiş-eğitimsiz bireylerinden oluşan ikili / zıt yapısı karşı karşıya getirilerek birbirleriyle etkileşimleri sonucunda sağlanabilir. Bu bağlamda Kadirga'da yerli halkın yaşamına üniversite öğrencilerinin girmesi, birlikte yaşayacakları bir ortam olarak çevrenin yeniden canlanması ve karşılıklı etkileşim sonucunda sınıfsal ayrılıkların azaltıldığı bir yaşam mekanının yaratılması, kendinden organizasyonlu bir sistem modeli olarak düşünülebilir. Bu çalışmada sürdürülebilir kentsel gelişim için, mevcut mekansal oluşumları kapsayan ilişkiler incelenmiş; bu anlamda bir kendinden organizasyonlu model öngörülmüştür. Kentlerin merkez bölgelerini istenen canlılığa kavuşturmanın ve yaşanabilir kılmanın etkili bir yolu, bu bölgelerde işlevsel çeşitliliği desteklemek ve çeşitliliği olan ama dengelenmiş bir nüfus yaratmaktır. Bunu gerçekleştirmek için kentsel yaşamdan kopmak istemeyen meslek sahiplerini ve genç nüfusu buraya çekecek çözümler aranabilir (Oktay, D., 2003).

Kadirga'nın tarihi incelendiğinde neden eskiden beri süregelen bir öğrenci yerleşimi halinde olduğu daha iyi anlaşılabilir. 1905'de Askerî ve Mülkî Tıbbiyeler Haydarpaşa'ya nakledilince boş kalan binada, Kadirga Velâdetnâmesi adı altında bir ebe okulu açılmıştır. Bu ebe okulunun özelliği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınlara yönelik ilk meslek okulu olmasıdır. 1908 yılında Paris'teki Eczacılık okullarından etkilenen ve onların programlarını benzer biçimde işleyen Yüksek

Eczacılık Okulu yine Kadırğa'da kurulmuştur. 1909 tarihinde Kadırğa'daki Menemenli Mustafa Paşa'nın eski ahşap konağının tek bir katında açılan Dişçilik Yüksek Okulu da yine Türk Tıp alemindeki ilklerden olmuştur. Tarih boyunca medreseler, yüksek okullar, meslek okulları ile genç nüfusu çeken Kadırğa, etrafındaki yüksek okul ve üniversite kurumlarıyla beslenen bu yapısını günümüzde de sürdürmektedir. Kadırğa, yüksek öğrenim kurumlarına yakınlığı nedeni ile son dönemde öğrenci yurtlarının ve öğrencilerin yaşadığı mütevazı konutların bulunduğu bir semt niteliği kazanmıştır. (Şahin, Yazıcıoğlu, 2003). Kentin dinamikleri mekansal oluşumu öğrenci yaşamıyla iç içe geçiren bir yapı içinde tarih boyunca sürekli dönüştürmüştür. Bu gün bu tür etkenler göz önüne alındığında kentsel mekanının sürdürülebilir olma özelliği, kullanıcı profili ve yaşam biçiminin yansımaları ile birlikte ortaya çıkan kentin fizik ortamı bağlamında değerlendirilmelidir.

Kentsel mekandaki üretim-tüketim ilişkileriyle kendi içine kapalı yapıdaki Kadırğa'yı kente eklemek, kullanıcılarının ekonomik olarak rahatlamalarını sağlamak, öngörülen modelde ikinci önemli kriterdir. Öğrencilerin barınma, dinlenme, yemek yeme gibi günlük aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri mekanlar ve bu mekanlarda üretim faaliyeti gösteren mevcut kullanıcı, ekonomik anlamda kazanç elde edebilecektir. Üniversitede öğrenim görmek için gelmiş, ailesinden uzaktaki genç kesimin Kadırğa'daki yurttaki yerleşip kent mekanından soyutlandığı bir yaşam yerine, kent içinde yaşamın gerçekleriyle iç içe, nispeten daha sıcak ve canlı bir çevrede yaşamaları toplum içindeki karşılıklı ilişkiler ve etkileşimler olarak çok daha iyi sonuç vereceği düşünülmektedir.

Toplumun ikili yapısındaki bu tarz üretim-tüketim ilişkilerini araformlar kuramı bağlamında Füsün Otaner şöyle yorumlar: "...üretim ilişkileri bağlamında 'geri' saydığımız unsurlar ile 'çağdaş' ve 'geleceğe ait' saydığımız unsurlar bir arada bulunmaktadır. Geliştirmenin amacı 'toplumu ileri taşımaktır' diyerek: 'geri' unsurları dışlayan yaygın yaklaşım yerine, toplumsal "araform" olgusunu gelişmenin itkisi haline getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımın kullanılması 'toplumsal barış'ın oluşmasını sağlayacak ve tüm toplumsal unsurları gelişmenin içine çekecektir. Bu yaklaşım 'toplumsal yararın yaygın paylaşımı' ilkesi açısından taşıdığı önem kadar 'öteki' ile birlikte 'bizi' oluşturmak açısından da gerekmektedir" (Otaner, 2003)

Geleneksel toplumdan, teknolojiye ilerlemiş modern bilgi toplumlarına geçiş sürecinde olan bizim gibi ülkelerin, eğitime, ekonomik çözümler getirmesi, yaşanan

değişimin hızlı ve etkin olmasına neden olacaktır. Eğitim pahalı bir süreçtir. Bu süreci yaşayabilmiş kişilerin edindikleri deneyimleri diğerleri ile paylaşımları, karşılıklı ilişkiler sonucu, Kadırğa'daki halkın değişimini olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan görüşmelerde, öğrencilerle birlikte yaşamak fikrine olumlu yanıtlar alınmış, eğitilmiş insanın çevresine kazandırabileceği artıların farkında olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışmada gerçekleştirilen gözlemler, soruşturmalar, belgelere dayalı incelemeler ve görüşmeler doğrultusunda Kadırğa'da mekansal oluşum incelenmiş ve sürdürülebilir kentsel gelişim için model olabilecek bir araştırma stratejisi öngörülmüştür. Kentsel gelişim dinamiklerini anlamada ve yeni tasarım stratejilerine dönüştürmede bütünsel bir bakış açısının sağladığı olanaklar tartışılmış ve bu bakış açısı yardımıyla mekansal oluşumları anlamada farklı stratejiler geliştirebilme olasılığına dikkat çekilmiştir.

Çalışmanın genel yaklaşımı sürdürülebilir kentsel gelişim olgusunun bütüncül yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesidir. Bu yaklaşım çerçevesinde yaşamsal kaynaklar / kentsel mekanlar kendi kendini üretebilen, yenileyebilen ve sürekli kılan iç dinamiklere sahiptirler. Bu dinamikleri tetikleyecek kararlar sistemin bütününe ait parametreler arasındaki ilişkiler mantık ve akıl süzgecinden geçirilerek elde edilebilir. Yaşayan bir organizma olarak karmaşık ve düzensiz bir yapı sergileyen özelde Kadırğa'nın, genelde kentsel mekanların anlaşılabilmesi ve geleceği hakkında öngörüler oluşturulabilmesi bu bütüncül yaklaşım ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- **Akın, N.**, 1999, “Kumkapı: Tarihsel Bir Kesit”, *Arredamento Dergisi*, sayı: 100+14.
- **Alexander, C., ve diğerleri**, 1987, *A New Theory of Urban Design*, Oxford University Press, New York ve Oxford
- **Alus, S. M.**, 1995, İstanbul Kazan Ben Kepçe, İletişim Yayınları.
- **Arredamento Mimarlık**, 1999, “Yeni Bir Kent Yaratmak: Chandigarh”, sayı:1999/11, s:78-91
- **Arredamento Mimarlık**, 2002, “Belirtisiz Ütopyalar”, sayı: 100+52, s:98-117.
- **Arredamento Mimarlık**, 2003 “Moma’da Bir Avangart Ürünler Birikimi: Gilman Koleksiyonu”, sayı:100+55, s:62-71.
- **Balamir, Uraz**, 2001, “Sydney: Uzak Kıtanın Metropolü”, *Arredamento Mimarlık Dergisi*, sayı:2001/102, s:94-103)
- **Basut, Serda**, 2002. “19.Yüzyılda Batılılaşma Etkisinde Bir Osmanlı Senti: Kumkapı”, Y. Lisans Tezi, İTÜ.
- **Batur, A.**, 1998. 1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- **Baysan, O.**, 2003, “Sürdürülebilirlik Kavramı ve Mimarlıkta Tasarıma Yansıması” Y. Lisans Tezi, İTÜ.
- **Belge, M.**, 1999. İstanbul Gezi Rehberi, s:261
- **Bergson, H.** 1907 *L’evolution Create*, Presses Universitaires, Paris
- **Bertalanffy, L.V.**,1968. *General System Theory*, Braziller, New York.
- **Bilgin, İ.**, 1990, “Konut Üretiminin Karşılaştırmalı Analizi”, Doktora Tezi, İTÜ.
- **Bilgin, İ.**, 1994, “Yapı Üretiminde Ürün-Süreç İlişkisi”, YTÜ Mimarlık Fakültesi Baskısı.
- **Bilgin, İ.**, 1995, “Modenizmin Şehirdeki İzleri”, *Defter Degisi*, Bahar 1995, s: 85-103.
- **Bilgin, İ.**, 1998, “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

- **Bilgin, İ., Karaören, M.**, 1993, “İkili Yapıda Bir Şehir”, İstanbul Dergisi, sayı 7, s:36-39.
- **Bilgin, İ., Korkmaz, T.**, 2000, “Berlin: Sökük Merkez, Dikiş Tutar mı?” XXI Dergisi, sayı:4, s: 149-154
- **Bilgin, İ.**,1999, “Serbest Plan, Serbest Cephe, Serbest Ev...”, cogito: Bir Anatomi Dersi: Ev, sayı:18, s:144-157.
- **Bilsel ve diğerleri**, 2003, Değişim-Dönüşüm Sürecinde “Kimlik Arayışları” ve “Kentsel Yenileşme” Kavramı, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri, YTÜ.
- **Blanchard, B. S.**, Fabrycky W. J., 1981, “Systems Engineering and Analysis”, Prentice Hall, USA
- **Canaveral, C.**, 1998, What is Chaos Theory?, <http://www.geocities.com/CapeCanaveral/6220/what.html>
- **Cansever, T.**, 1997. Şehir, cogito: Kent Kültürü, sayı:8, s.125-130.
- **Capra, F.**, 1996, “Yaşamın Örgüsü”, Yapı Merkezi Yayını
- **Cesari, M.**, 2002, “Tarihi Merkezlerde Tasarım”, 04/03/2002 Tarihli Konferans, İTÜ, Çev: Dr. Aygül Ağır, Arredamento Mimarlık Dergisi, s:100+52.
- **Childe, G. V.**, 1976, “The Urban Revolution”, Neighborhood, City and Metropolis, Gutman-Popence, New York.
- **Cobusier, L.**, 1947, “City of Tomorrow”, The Architectural Press.
- **Cohen Bernice**, 1997. The Edge of Chaos, John Wiley and Sons, New York.
- **Dovey, K.**, Framing Places, Routledge
- **Doxiadis, C. A.** 1968. “EKISTICS, an introduction to the science of human settlements”, Oxford University Press, New York.
- **Drakakis-Smith, D.** 1995 “Third Word Cities: Sustainable Urban Development – 1, Urban Studies, 32 (4-5), 659-678
- **Edgü, E.**, 2003, Konut Tercihlerinin, Mekansal Dizin ve Mekansal Davranış Parametreleri İle İlişkisi, Bina Bilgisi, Doktora Tezi, İTÜ.
- **Eldem, E.**, 1996, Osmanlı Dönemi İstanbul’u, Dünya Kenti İstanbul Habitat II, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Ed: A. Batur.
- **Ellin, N.**, 1999. Postmodern Urbanism, Princeton Architectural Press.
- **Engels, F.**, 1968 “Condition of Working Class in England”. Standford. Standford University Press.
- **Erbakan, N.**, 1998, “Yerleşmelerde Kültürel Yapıya Bağlı Mekansal Farklılaşmalar Eyüp-Balat Örneği” Y. Lisans Tezi, İTÜ.
- **Erder, S.**, 1998, “Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, “Yeni” Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

- **Erkut, H.**, 2000, “Analiz, Tasarım ve Uygulamalı Sistem Yönetimi”, İrfan Yayıncılık”, İstanbul
- **Fuksas, M.**, 2004, “Eğer Kaosu Düzensizlik Olarak Görüyorsanız Tümünü Yanılıyorsunuz”, Arredamento Mimarlık Dergisi, s.100+68.
- **Giedion, S.**, 1995. “Space, Times and Architecture”, Harvard University Press. S:165
- **Giddens, A.**, 1981. A Contemporary Critique of Historical Materialism, Macmillan (Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi, çev: Ümit Tatlıcan, Paradigma, 2000.)
- **Giddens, A.**, 1999, “Küreselleşmenin İkilemleri”, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, s.12.
- **Giddens, A.**, 1999, “Modernliğin Sonuçları”, çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- **Gleick, J.**, Kaos Yeni Bir Bilim Teorisi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1987
- **Gürler, E.**, 2002, “A Comparative Study in Urban Regeneration Process: The Case of İstanbul” Y. Lisans Tezi, ODTÜ, ŞBP-Kentsel Tasarım, Ankara.
- **Harvey, D.**, 2002, “Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı”, 20. Yüzyıl Kenti, s:147-172.
- **Harvey, D.**, 2002, “Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent”, 20. Yüzyıl Kenti, s:215-248
- **Hasic, T. and Roberts A.**, 2000, The Future of Regions, Colloquy Volume XV 2000 Cornell Journal of Planning and Urban Issues p. 83-99, Ithaca, NY.
- **İstanbul Ansiklopedisi**, Kadirga, c5, s.365-366.
- **Kauffman, S.**, 1991. The Origins of Order, Oxford University Press, New York.
- **Kaya, S.**, 2003, Kentsel Mekan Zenginliğinin Kaos Teorisi ve Fraktal Geometri Kullanılarak Değerlendirilmesi, Y.Lisans Tezi, İTÜ
- **Kayas, S., Yaşar, S.**, 2003, Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri, YTÜ.
- **Keleş, R.**, 1984. Kentleşme ve Konut Politikası, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Yayın no:540, Ankara
- **Keleş, R.**, Kent, Kentleşme ve Planlama, Mimar.ist Dergisi, yıl:1, sayı:3
- **Kıray, M.**, 1998, “Az gelişmiş Ülkelerde Metropolenleşme Süreçleri”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- **Kıray, M.**, 1998, “Değişen Toplum Yapısı”, Bağlam Yayıncılık.
- **Kıray, M.**, 2003, “Kentleşme Yazıları”, Bağlam Yayıncılık.
- **Kıray, M.**, 2001, “Hayatımda Hiç Arkama Bakmadım”, Bağlam Yayıncılık.
- **Kömürciyan, E. Ç.**, 1988, XVII. Asırda İstanbul, Eren Yayıncılık.

- **Krier, R.**, 2002. Modern Mimarlığın Bir Eleştirisi Ya Da Yapı Sanatının Çöküşü Hakkında, Modernizmin Serüveni, Ed: Enis Batur, YKY, s: 420-434.
- **Kuban, D.**, 1993-94. “Kentin Gelişimi”, İstanbul Ansiklopedisi c5
- **Kuban, D.**, 1998. İstanbul Yazıları, YEM Yayınları, s:21
- **Kuban, D.**, 2001, “Büyük Bir Şantiye Olarak Berlin” Arredamento Mimarlık Dergisi, sayı 2001/12, s:84-94
- **Kuban, N.**, 2002 “Yeşilköy Tren İstasyonu Yapılar Grubu Restorasyon Projesi”, Tez (Y. Lisans), İTÜ Fen Bil. Enst.
- **Kuhn, T.**, 1962. The Structure of Scientific Revolutions.
- **Kulak, O.**, 2002, “Bilgi Yönetim Sistemleri”, YTÜ.
- **Lefebvre, H.**, 2002, “Modernite Üzerine Tezler”, Modernizmin Serüveni, Ed: Enis Batur, YKY, s:132-149.
- **Lynch, K.**, 1960. The Image of the City, M.I.T. Press, Cambridge, Mass.
- **Lynch, K.**, 1984, Good City Form, Cambridge, MIT Press.
- **Lynch, K.**, 1996, “Metropol Modelleri”, cogito: Kent ve Kültürü, sayı:8, s:97-111.
- **Lyotard, J. F.**, 2002, “Postmoderne Dönüş”, Modernizmin Serüveni, Ed: Enis Batur, YKY, s:20-21.
- **Mantran, R.**, 1990, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, c:I, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.30-32.
- **McFarlane, J.**, 2002, “Modernizm ve Zihin”, Modernizmin Serüveni, Ed: Enis Batur, YKY, s:211-223.
- **Mehrotra, R.**, 2001, Tropikal Hindistan’da Mimari Çözümler, sayı:7, s: 116-127.
- Merton’da Anomi başlıklı makale için adres:
<http://askaptan.4mg/Merton.com>
- **Mumford, L.**, 1996, “Görünmeyen Kent”, cogito: Kent ve Kültürü, sayı:8, s:169-174.
- **Mülayim, S.**, 2004, Kadirga İle İlgili Görüşmeler.
- **Oktay, D.**, 2003. “Geleceğin Kenti Üzerine Tartışmalar”, Cumhuriyet Dergi Pazar Eki 2001.
adres:<http://www.evkultur.com/yazilar/geleceginkenti/geleceginkenti.htm>
- **Ortaylı, İ.**, 1996, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme / Sanayi Çağında İstanbul.
- **Otaner, F.**, 2003. “Uygulanabilir ve Sürdürülebilir” Kentsel Geliştirme İçin Kamusal Alanların Kullanımı ve Türkiye İçin Bir Çerçeve Önerisi, Doktora Tezi, İTÜ.
- **Özakın, Ö.**, 2001, Bugünün Dünyasını Geleceğe Yansıtma, Arredamento Mimarlık Dergisi, s:2001/11.

- **Özden, P.**, 2000-2001, “Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği”, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Dergisi, No:23-24
- **Özertim, B.**, 1989, “Ekonomi ve Çevre Koruma”, Dokuz Eylül Üni. Müh.-Mim. Fak. Mim. Böl. Yayınları, No:178, İzmir, s.II
- **Özsoy, N.**, 2000, “İstanbul’da Sur Kapılarının Çevresel Değerlendirmesi”, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İTÜ.
- **Pamuk, Ş.**, 1984, “Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi 1820-1913”, Yurt Yayını.
- **Relph, E. C.**, 1976. “Place an Placelessness”, Pion Ltd., London.
- **Ruelle, D.**,1998, Raslantı ve Kaos, Tübitak Popüler Bilim Kitapları 7, Ankara.
- **Salingaros, N. A.**, Principles of Urban Structure, www.Math.utsa.edu/sphere/salingar
- **Sarup, M.**, 1997. Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm.
- **Schivelbusch, W.**, 1997, Gestichte der Eisenbahnreise, Hanser Verlag.
- **Schulz, C. N.**, 1980, Genius Loci; Towards a Phenomenology of Arhchitecture, Rizzoli İnternational Publications, ABD
- **Senet, R.**, 1990, The Fall of a Public Man, London
- **Sey, Y.**, 1998. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mimarlık ve Yapı Üretimi, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- **Simmel, G.**, 1996, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, cogito: Kent ve Kültürü, sayı:8, s:81-89.
- **Simmel, G.**, 2003, “Modern Kültürde Çatışma”, İletişim Yayınları.
- **Sjoberg, G.**, 2002, “Sanayi Öncesi Kenti”, 20. Yüzyıl Kenti, s:37-54.
- **Şahin, S.**, Yazıcıoğlu Z., 2003, “Raylı Sistemler ve Kentsel Dönüşüm”, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri, YTÜ, s. 228-234.
- **Şengül, T.**, 2001. Kentsel Çelişki ve siyaset, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- **Şık, N.**, 2000, “Türkiye’de Kentleşme, Mimarlık ve Sosyo-Kültürel Ortam (1950-60)” Y. Lisans Tezi, İTÜ.
- **Tafari, M.**, 1969, “Toward a Critigue of Architectural Ideology”, Architecture Theory Since 1969.
- Talcott Parsons&Toplumsal Değişme başlıklı makale için adres: <http://askaptan.4mg/parsons.com>
- **Tanyeli, U.**, 2004. “Kaos İstemeyen Daha Çok Düşünmelidir”, Arredamento Mimarlık Dergisi, s.100+68.
- **Tapan, M.**, 1998. İstanbul’un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

- **Tekeli, Gülöksüz,** 1985. Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.5, s:1223-1238, İletişim Yayınları.
- **Tekeli, İ.,** 1968, “Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşim Yapısı”, Doktora Tezi, İTÜ.
- **Tekeli, İ.,** 1989, “İstanbul’un Yapılaşmasını Yönlendiren Gayretleri İçinde Kent Yönetimi ve Planlamasındaki Gelişmeler”, Yayınlanmamış Çalışma, İhsan Bilgin’in Doktora Tezinden.
- **Toffler, A.,** 1996, “Kaostan Düzene” adlı kitapta Önsöz, İlya Prigogine-İsabelle Stengers, İz Yayınevi.
- **Tümer, G.,** 2001, Dönüşümün Tarihçesi, İstanbul Dergisi, sayı 39, s:35-40.
- **Üçel, G.,** 1993, “O Şehr-i İstanbul ki...”, İstanbul Dergisi, sayı 7, s:127-134.
- **Ünlü, Edgü,** 2001. “Kent Merkezindeki Konut Alanları ve Suç”, İstanbul Dergisi, s:38
- **Virilio, P.,** 1984, “The Over Exposed City”, Architecture Theory Since 1968, 540-550, ed. K. Michael Hays, MIT Press, New York, 1998.
- **Weber, M.,** 2000, “Şehir”, Bakış Yayınları.
- **Wirth, L.,** 1938. “Urbanism as a Way of Life”, American Journal of Sociology.
- **Wirth, L.,** 2002, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, 20. yy. Kenti, s:77-106.
- **Yenen, Z.,** 1988. Vakıf Kurumu-İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İTÜ.
- **Yırtıcı, H.,** 2003. Kapitalizm ve Mimarlık, Arredamento Mimarlık Dergisi, s. 100+59.
- **Yücel, A.,** 1996, Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme / İstanbul’da 19. Yüzyılın Kentsel Konut Biçimleri.
- **Yüzer. M. A.,** 2001. Şehirselleşmelerde Fraktal ve Hücreli Otomata Yöntemi İle Gelişim Alanlarının Belirlenmesi, Doktora Tezi, İTÜ.

EK-1**ANKET SORULARI****1. Hane Fertleri Tablosu**

Kişi Sıralaması	Hane Reisine Yakınlık	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim	Doğum Yeri	Eve Geliş Tarihi	Yapılan İş
1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							
8							

2. Kadırğa'ya ne zaman geldiniz?**3. Kadırğa'ya nereden geldiniz? (il/ilçe/köy)****4. Kadırğa İstanbul'a geldiğinizde yerleştiğiniz ilk yer mi?**

- ☐ Evet
☐ Hayır

**5. (4. sorunun cevabı “Hayır” ise sorulacak)
Nereye yerleşmişsiniz?****6. Bulunduğunuz yerden toplam kaç hane göç ettiniz? Ve onlar nerelere yerleştiler?****7. Bulunduğunuz yerden neden göç ettiniz?**

- Topraksız köylünün geçinemeyecek hale gelmesi []
- Hayvancılık yapamayacak hale gelmesi []
- Anlaşmazlık / kan davası []
- Çocuklara daha iyi eğitim olanağı sağlamak için []
- Kentteki sağlık hizmetlerinden yararlanmak için []
- Kent yaşamının çekiciliği []
- Diğer (Belirtiniz) []

8. Size yakın oturan akrabalarınız var mı?

9. Neden Kadirga'da yaşamayı tercih ettiniz? Size kim öncü oldu?

10. Ev sahibi misiniz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır, kiracıyım

11. (10.sorunun cevabı “Hayır” ise sorulacak) Evi nasıl buldunuz? Ev sahibi nerede oturuyor?

12. Evinizde aşağıdakilerden hangileri var?

- 1. Çamaşır makinesi []
- 2. Bulaşık makinesi []
- 3. Radyo/ Müzik seti []
- 4. TV []
- 5. Uydu anten []
- 6. Video []
- 7. Üstü Ocaklı Fırın []
- 8. Elektrikli süpürge []
- 9. Telefon []
- 10. Cep telefonu []
- 11. Bilgisayar []
- 12. Diğer (Belirtiniz.....) []

13. Isınma ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?

14. İmkanınız olsa evde ne tür değişiklikler yapmak isterdiniz?

15. Evinizde değişiklik yapmak istediğinizde ne gibi engellerle karşılaşılıyorsunuz?

16. İmkanınız olsa evinizi değiştirmek ister misiniz?

17. (İsteyenlere sorulacak)

Nerede ve nasıl bir ev olsun istersiniz?

18. Sokağınızı nasıl, hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?

19. Sokağınızla ilgili şikayetleriniz nelerdir?

20. Komşularınızla görüşüyor musunuz? Hangi sıklıkta ve nerelerde görüşüyorsunuz?

21. Ev işi yapmak dışındaki zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Veya iş dışındaki saatlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

22. Şehirde nerelere gidiyorsunuz? Ne sıklıkta gidiyorsunuz? (Lokanta, sinema, çarşı, kahvehane, cami)

23. Kadırğa'nın sizce en önemli sorunu nedir?

24. Mahalleniz, sokağınız ile ilgili taleplerinizi, şikayetlerinizi hangi mercilere bildiriyorsunuz?

25. Memleketinize gidiyor musunuz? Neden? Hangi sıklıkta?

26. Çocuklarınızın ayrıldığı yerde mi yoksa Kadırğa'da mı yaşamalarını istersiniz?

27. Kadırğa'dan ayrılıp başka bir yerleşmede yaşamayı düşünüyor musunuz? Neden? Nereye?

28. Hanenin en önemli gelir kaynakları nelerdir?
(ÖNEM SIRASINA GÖRE NUMARALANDIRILACAK)

1. Memur Maaşı	[]
2. İşçi ücreti	[]
3. Emekli Maaşı	[]
4. Yurt dışında yaşayan akrabalarından gelen yardımlar	[]
5. Aileden şehir dışında çalışanların yardımları	[]
6. Günlük ücret	[]
7. Kira geliri	[]
8. Göç ettiği yerden gelen gelir	[]
9. Diğer (Belirtiniz)	[]

29. İşiniz Kadırğa'da mı, değilse nerede? Kadırğa'da evinize yakın bir işte çalışmak ister misiniz?

30. Kadırğa'nın tarihi hakkında ne biliyorsunuz?

31. Buraya çok turist geliyor mu? Sizce turistler buraya neden geliyor?

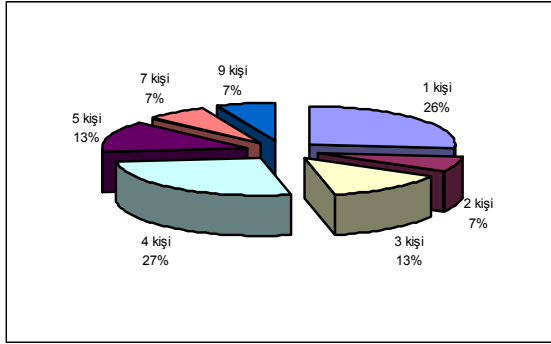
32. Turistlerle olan ilişkiniz nasıl? Onlarla konuşuyor musunuz? Sizlere soru soruyorlar mı?

33. Turistlere yönelik bir işte çalışmak, hatta evinizin bir odasını onlara pansiyon olarak vermek hakkındaki görüşünüz nedir?

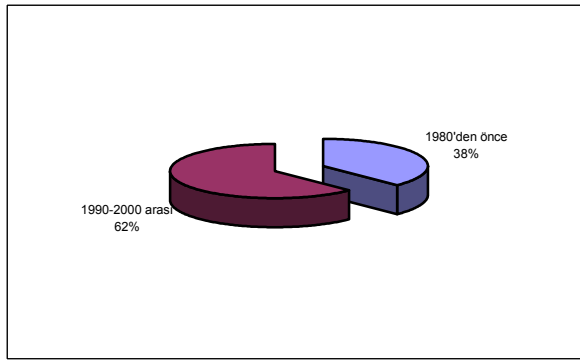
34. Bu bölgede öğrencilerin kaldığını duyduk? Çevrenizde oturan hiç öğrenci var mı?
35. Öğrencilerle birlikte burada yaşamak, evinizin bir odasını onlara kiralamak hakkındaki görüşünüz nedir?
36. Memleketinizdeki töreleriniz ile buradaki yaşam arasındaki farklar neler? Bu törelerinizi koruyabiliyor musunuz?
37. Memleketinizdeki eviniz ile buradaki eviniz birbirine benziyor mu? Eğer farklı ise bu farklılıklar neler? Bu farklar ev içindeki yaşamınızı nasıl etkiliyor?
38. Sizce memleketinize ait bu özellikler turistlerin ilgisini çeker mi?

EK-2

1. Hane Fertleri Tablosu

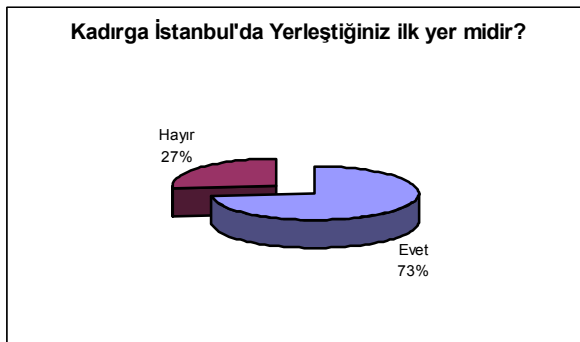
2. Kadirga'ya ne zaman geldiniz?

3. Kadirga'ya nereden geldiniz? (il/ilçe/köy)

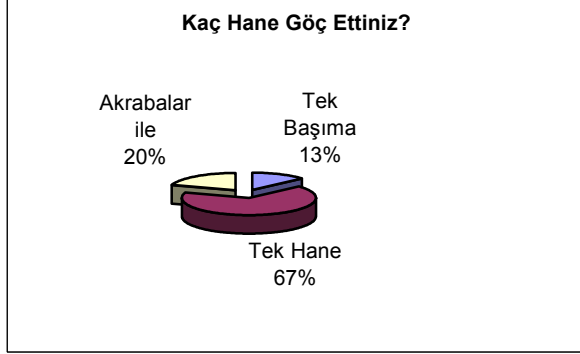

4. Kadirga İstanbul'a geldiğinizde yerleştığınız ilk yer mi?

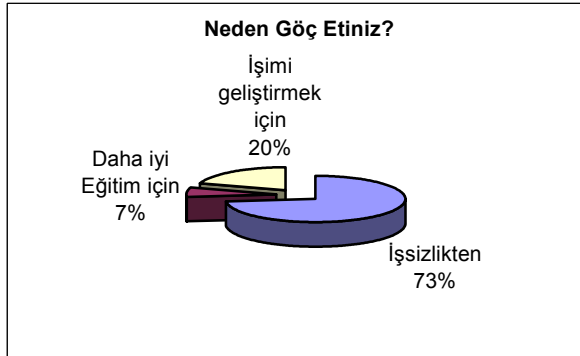

5. (4. sorunun cevabı “Hayır” ise sorulacak)
Nereye yerleşmişsiniz?

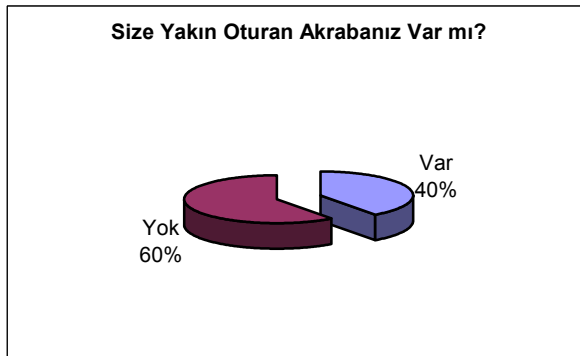
6. **Bulunduğunuz yerden toplam kaç hane göç ettiniz? Ve onlar nerelere yerleştiler?**

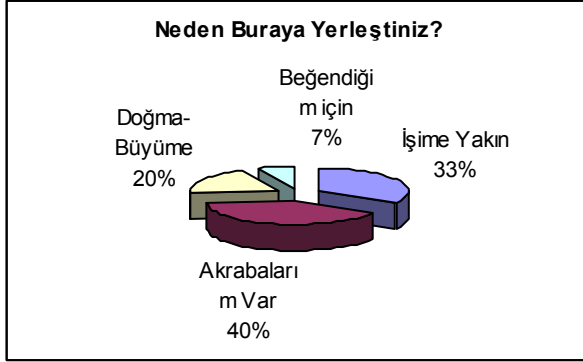
7. **Bulunduğunuz yerden neden göç ettiniz?**

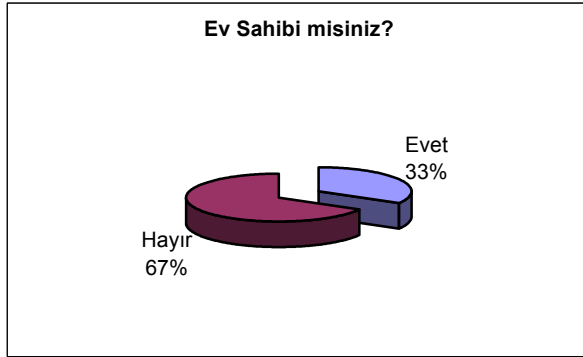
8. **Size yakın oturan akrabalarınız var mı?**

9. Neden Kadirga'da yaşamayı tercih ettiniz? Size kim öncü oldu?

10. Ev sahibi misiniz?

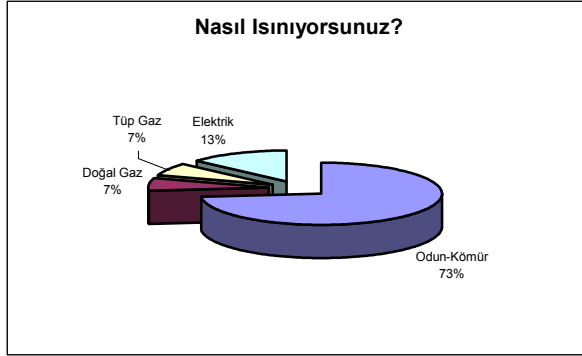

11. (10.sorunun cevabı “Hayır” ise sorulacak) Evi nasıl buldunuz? Ev sahibi nerede oturuyor?

12. Evinizde aşağıdakilerden hangileri var?

	var	yok
Çam.Mak	%93	%7
Bul.Mak		%100
Radıyo	%73	%27
TV	%100	
Video	%40	%60
Fırın	%60	%40
El.Süp.	%73	%27
Telefon	%93	%7
Cep Telefonu	%67	%33
Bilgisayar	%33	%67

13. Isınma ihtiyacınızı nasıl karşılıyorsunuz?

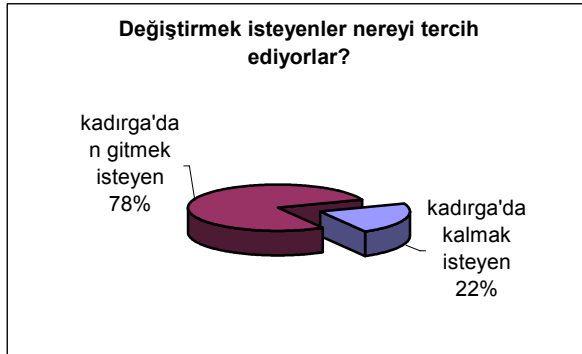
14. İmkanınız olsa evde ne tür değişiklikler yapmak isterdiniz?

15. Evinizde değişiklik yapmak istediğinizde ne gibi engellerle karşılaşılıyorsunuz?

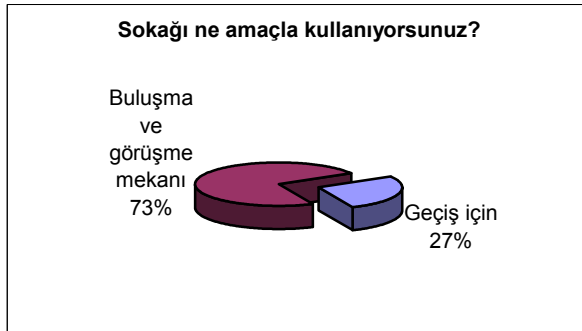
16. İmkanınız olsa evinizi değiştirmek ister misiniz?

17. (İsteyenlere sorulacak)

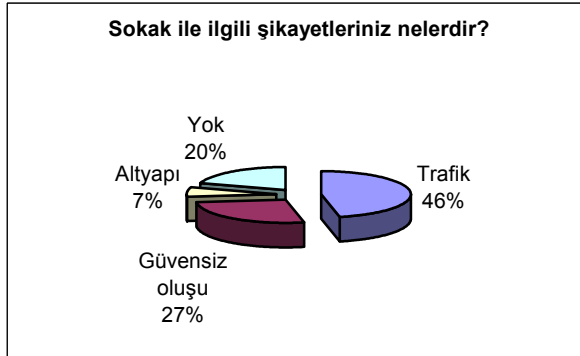
Nerede ve nasıl bir ev olsun istersiniz?

18. Sokağınızı nasıl, hangi amaçlarla kullanılıyorsunuz?

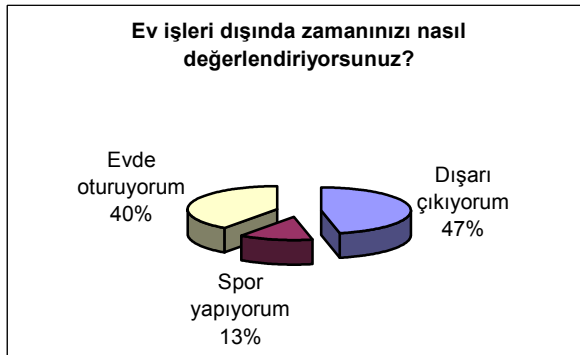
19. Sokağınızla ilgili şikayetleriniz nelerdir?

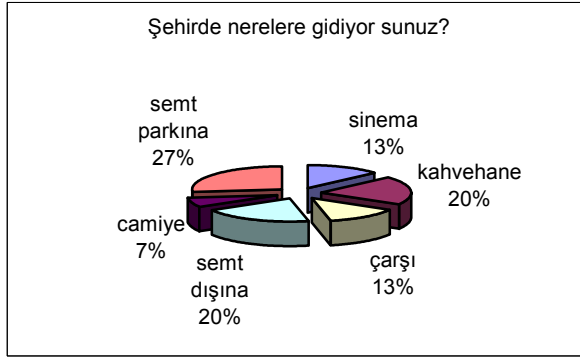
20. Komşularınızla görüşüyor musunuz? Hangi sıklıkta ve nerelerde görüşüyorsunuz?

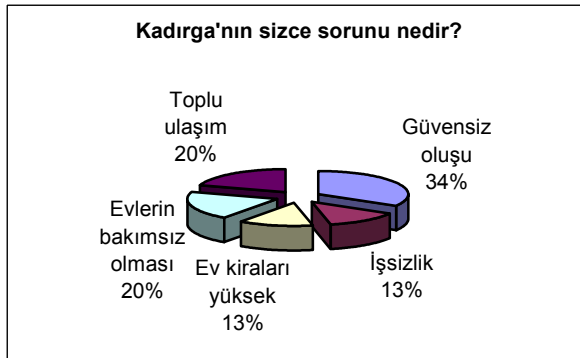
21. Ev işi yapmak dışındaki zamanınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? Veya iş dışındaki saatlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

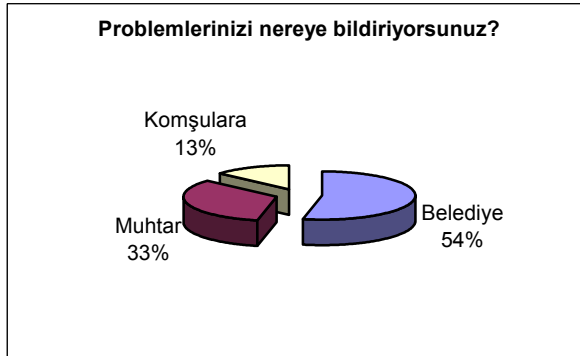
22. Şehirde nerelere gidiyorsunuz? Ne sıklıkta gidiyorsunuz? (Lokanta, sinema, çarşı, kahvehane, cami)

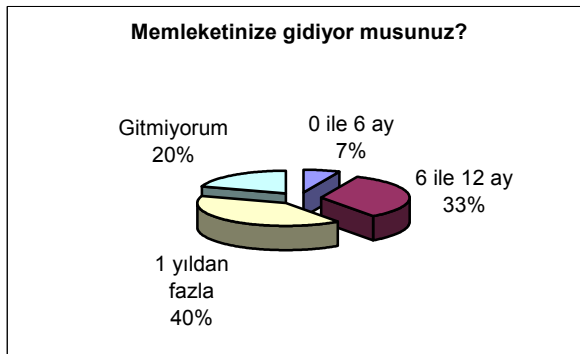
23. Kadirga'nın sizce en önemli sorunu nedir?

24. Mahalleniz, sokağınız ile ilgili taleplerinizi, şikayetlerinizi hangi mercilere bildiriyorsunuz?

25. Memleketinize gidiyor musunuz? Neden? Hangi sıklıkta?

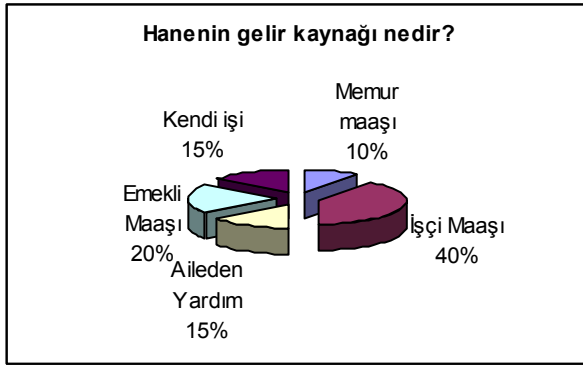
26. Çocuklarınızın ayrıldığınız yerde mi yoksa Kadirga'da mı yaşamalarını istersiniz?

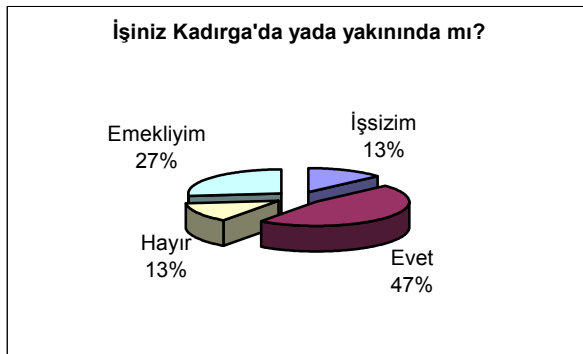
27. Kadirga'dan ayrılıp başka bir yerleşmede yaşamayı düşünüyor musunuz?

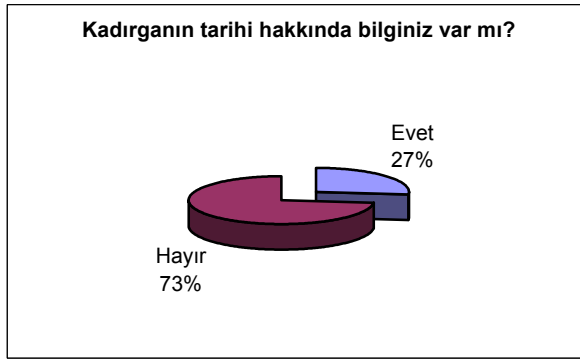
28. Hanenin en önemli gelir kaynakları nelerdir?

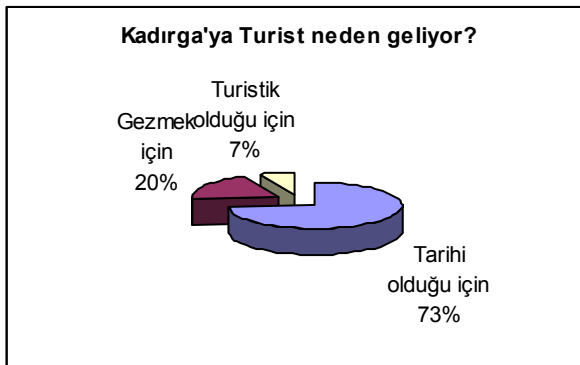
29. İşiniz Kadirga'da mı, değilse nerede? Kadirga'da evinize yakın bir işte çalışmak ister misiniz?

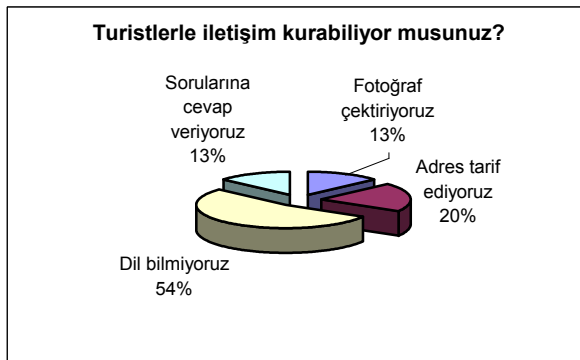
30. Kadirga'nın tarihi hakkında ne biliyorsunuz?

31. Buraya çok turist geliyor mu? Sizce turistler buraya neden geliyor?

32. Turistlerle olan ilişkiniz nasıl? Onlarla konuşuyor musunuz? Sizlere soru soruyorlar mı?

33. Turistlere yönelik bir işte çalışmak, hatta evinizin bir odasını onlara pansiyon olarak vermek hakkındaki görüşünüz nedir?

ÖZGEÇMİŞ

20.07.1977’de İzmit’te doğdu. İzmit-Derince Lisesi’ni bitirdi. 1995 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümüne başladı. 2000 yılında bu bölümden mezun oldu ve aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Mimari Tasarım Programına başladı. Mezun olduğu dönemden itibaren özel sektörde çeşitli çalışmalarda görev aldı.